

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

НЕСТЕРЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

УДК [347.918:347.95]:341.63

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПІДСТАВИ ДЛЯ СКАСУВАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО
КОМЕРЦІЙНОГО АРБИТРАЖУ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. Д. Нестеренко

Науковий керівник –
Гусаров Костянтин Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Нестеренко М. Д. Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2025.

У дисертаційній роботі розглянуто підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та особливості застосування норм процесуального права. Її теоретичною основою став аналіз загальної характеристики та теоретичних аспектів процедури оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. Узагальнено підходи до цього визначення з урахуванням висвітлення складових терміна «іноземний елемент» і матеріальних правовідносин, що розглядаються арбітражем. Поряд з цим розкрито особливості даного органу цивільної юрисдикції, аналізуючи при цьому міжнародне та національне законодавство, а також наукові публікації, оприлюднені в цій галузі.

Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу досліджуються з урахуванням характеристики рішень третейського суду, які можуть бути об'єктами оспорювання в порядку цивільного судочинства. При цьому звертається увага на дискусійність питання про можливість розгляду даної категорії справ у порядку господарського, а не цивільного судочинства.

Враховуючи місце міжнародного комерційного арбітражу серед інших органів цивільної юрисдикції, звернено увагу на його властивості як ефективного правового захисту в контексті реалізації права на справедливий суд. Одним із них є проголошена відкритість (гласність) судового розгляду, в тому числі й справ про перегляд рішення міжнародного комерційного арбітражу. Обмеженість реалізації принципу гласності (відкритості) пропонується реалізовувати й при розгляді судами заяв про скасування

арбітражних рішень, обґрунтовуючи даний підхід тим, що конфіденційність розгляду справи арбітражем не кореспондується з відсутністю законодавчого встановлення обмеженої відкритості при перегляді рішення такого третейського суду.

Відсутність законодавчого закріплення видів та ознак сторін як основних суб'єктів розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем визначається як особливість перегляду арбітражних рішень у порядку цивільного судочинства. Це ускладнює з'ясування кола учасників справи третейського розгляду, які мають матеріально-правову та процесуальну заінтересованість у результатах вирішення справи арбітражем.

Водночас у дисертаційній роботі аналізуються процедури звернення до суду із процесуальним документом про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу та розгляд апеляційним судом такої заяви (клопотання) по суті, а також легітимацію певних процедур у зв'язку з цим. Відкриття провадження у справі про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу є позитивним наслідком дотримання з боку суб'єкта звернення процесуальних вимог, що висуваються національним законодавством до заяви про оскарження рішення зазначеного арбітражу.

Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу поділяються на публічно-правову та приватно-правову групи. Перша характеризується можливістю виходу суду за межі заявлених вимог особи, яка звернулася до суду, незалежно від доводів відповідної заяви. Разом із суперечливістю публічному порядку, до них процесуальне законодавство відносить і виявлення неналежної передачі спору на вирішення міжнародного комерційного арбітражу з огляду на його предмет і законодавчі положення. Наголошується, що реалізація публічно-правових підстав скасування арбітражного акта надає судові повноваження на скасування вказаного рішення незалежно від доводів особи, яка звертається до суду із заявою про оскарження такого рішення.

Поряд із цим публічно-правова група підстав для скасування рішення

міжнародного комерційного арбітражу обумовлена необхідністю досягнення публічного інтересу при оцінці діяльності такого третейського суду з боку компетентного суду держави, котрий здійснює перегляд вказаного акта. Підстави приватно-правової групи застосовуються за умови заявлення про них юридично-заінтересованими суб'єктами в процесуальному документі, що подається до суду.

При розгляді суперечливості публічному порядку України як підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу зазначається про невизначеність у національному законодавстві її змісту. На основі аналізу наукових джерел робиться висновок, що можливий вихід суду за межі доводів і заперечень учасників справи дозволяє стверджувати про прагнення законодавця реалізувати втручання держави в особі компетентного суду у правовідносини приватно-правового характеру без урахування позиції зазначених суб'єктів. Суперечливість рішення міжнародного комерційного арбітражу публічному порядку України передбачає можливість його тлумачення в розширеному значенні.

Послідовність характеристики публічно-правових підстав для скасування рішення вказаного третейського суду призвело до необхідності приділити увагу невідповідності предмета спору вирішенню міжнародному комерційному арбітражу з урахуванням, як і в дисертаційній роботі в цілому, основних засад методології наукового пізнання. У ній обґрунтовується необхідність дотримання правил законодавчої техніки при застосуванні підстави для скасування арбітражного рішення, передбаченого п.п. «а» п. 2 ст. 459 ЦПК України. У зв'язку з цим вказується на необхідність уніфікації національних нормативних актів до єдиного визначення як критерію відповідності спору саме предмета, а не об'єкта останнього.

Визначення змісту підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу пов'язується з аналізом матеріальних аспектів правовідносин сторін угоди, спір щодо якої є предметом арбітражного розгляду. Це виступає передумовою можливості аргументації відсутності

компетентності арбітражу відносно розгляду ним того чи іншого спору.

При розгляді підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, пов'язаних із зазначенням стороною невідповідності рішення зазначеного органу правилам визначення її дієздатності чи недійсності арбітражної угоди, наголошується на невизначеності законодавства і в частині з'ясування ознак недієздатності сторін. З цим пов'язується можливість скасування акта такого виду третейського суду, як міжнародний комерційний арбітраж.

Зважаючи на справедливість проарбітражного підходу при розгляді справ стосовно оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, знайшла підтримку правова позиція судів щодо необхідності тлумачення незначних помилок і неточностей у назвах арбітражних установ, вказаних в арбітражній угоді, на основі міжнародного комерційного арбітражу.

Зміст неповідомлення сторони належним чином про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд аналізується як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу поряд з іншими поважними причинами неподання стороною своїх пояснень. Застосування цього повноваження пов'язується з легітимністю призначення арбітра та арбітражного розгляду. Підтримується положення про недооцінку можливості зупинення судом при розгляді справи про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу провадження у справі у зв'язку з наданням останньому можливості усунути вказані підстави самим арбітражем.

З урахуванням законодавчих положень і їх реалізацію судовими органами при розгляді справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу та наукових складових досліджуються й інші підстави для скасування судами рішень зазначеного третейського суду. Крім того, розглядаються складові невідповідності спору арбітражній угоді та її межі. Наголошується на необхідності аналізу як змісту арбітражної угоди, так і спірних правовідносин при вирішенні їх відповідності умовам і межам третейського застереження. Склад міжнародного комерційного арбітражу та

зміст арбітражної процедури в контексті їх відповідності угоді сторін аналізуються в контексті їх відповідності правилам належного призначення, закріпленим у нормативних актах та відповідних регламентах арбітражної діяльності.

Ключові слова: арбітражний процес, цивільне судочинство, міжнародний комерційний арбітраж, оскарження рішень, оспорування рішень, третейський суд, Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ICAC).

SUMMARY

Nesterenko M.D. Grounds for annulment of international commercial arbitration awards. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for the philosophy doctor degree in specialty 081 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkov, 2025.

The dissertation work examines the grounds for annulment of international commercial arbitration awards and the peculiarities of applying procedural law norms. Its theoretical foundation is based on the analysis of the general characteristics and theoretical aspects of the procedure for challenging international commercial arbitration awards. The study generalizes approaches to this definition, considering the components of the term «foreign element» and the material legal relations reviewed by arbitration.

Additionally, the dissertation explores the distinctive features of this body of civil jurisdiction by analyzing international and national legislation, as well as scientific publications in this field.

The grounds for annulment of international commercial arbitration awards are examined in the context of the characteristics of arbitral awards that may be subject to challenge in civil proceedings. Attention is also given to the debate on whether such cases should be considered under commercial rather than civil procedure.

Considering the place of international commercial arbitration among other

civil jurisdiction bodies, the research highlights its role as an effective legal remedy in the context of the right to a fair trial. One of the key aspects emphasized is the proclaimed openness (publicity) of judicial proceedings, including cases concerning the review of international commercial arbitration awards. The study suggests that the limited application of the principle of publicity (openness) should also extend to court proceedings regarding the annulment of arbitration awards. This approach is justified by the argument that the confidentiality of arbitration proceedings does not necessarily imply a lack of legislative regulation regarding the limited openness of reviewing such arbitral decisions.

The absence of legislative regulation regarding the types and characteristics of parties as key subjects in disputes reviewed by international commercial arbitration is identified as a distinctive feature of the review of arbitration awards in civil proceedings. This complicates the determination of the circle of participants in arbitration cases who have material and procedural interests in the outcome of the arbitration proceedings.

At the same time, the dissertation analyzes the procedures for filing a procedural document challenging an international commercial arbitration award and the appellate court's substantive review of such an application (motion), as well as the legitimization of certain procedures in this context. The initiation of proceedings for challenging international commercial arbitration awards is a positive outcome of the applicant's compliance with the procedural requirements established by national legislation for filing such a claim.

The grounds for annulment of international commercial arbitration awards are categorized into public-law and private-law groups. The former is characterized by the possibility for the court to go beyond the claims raised by the applicant, regardless of the arguments presented in the petition. In addition to contradictions with public policy, procedural legislation includes cases where a dispute was improperly referred to international commercial arbitration due to the subject matter and legislative provisions. It is emphasized that the application of public-law grounds for annulment grants the court the authority to annul the arbitration award

irrespective of the claims made by the party challenging the decision.

Moreover, the public-law grounds for annulment of an international commercial arbitration award are driven by the need to safeguard public interest when assessing the activities of such an arbitral tribunal by the competent court of the reviewing state. The private-law grounds, on the other hand, are applicable only when legally interested parties raise them in a procedural document submitted to the court.

When examining the inconsistency of an international commercial arbitration award with the public policy of Ukraine as a ground for annulment, the dissertation highlights the lack of a clear definition of its content in national legislation. Based on an analysis of scholarly sources, it is concluded that the possibility for the court to go beyond the arguments and objections of the parties suggests the legislature's intent to enable state intervention, through a competent court, in private-law relations without considering the positions of the involved parties. The inconsistency of an international commercial arbitration award with the public policy of Ukraine allows for its broad interpretation.

The systematic characterization of public-law grounds for annulment of such arbitral awards necessitated attention to the issue of whether the subject matter of the dispute is appropriate for resolution by international commercial arbitration. As in the dissertation as a whole, this consideration is based on fundamental principles of scientific methodology. It is argued that legislative drafting rules must be followed when applying the annulment ground stipulated in subparagraph «a» of paragraph 2 of Article 459 of the Civil Procedure Code of Ukraine. In this regard, the need to unify national regulatory acts is emphasized to ensure a single definition of the criteria for determining the subject matter of a dispute, rather than its object.

The definition of the grounds for annulment of an international commercial arbitration award is linked to an analysis of the material aspects of the legal relations between the parties to the agreement, the dispute over which is the subject of arbitration. This serves as a prerequisite for arguing the lack of arbitration competence to consider a particular dispute.

When examining annulment grounds related to a party's claim that the arbitration award does not comply with the rules for determining its legal capacity or the validity of the arbitration agreement, the dissertation highlights legislative uncertainty in defining the characteristics of a party's incapacity. This legislative gap is associated with the possibility of annulling an award issued by an international commercial arbitration tribunal.

Considering the fairness of the pro-arbitration approach in cases concerning the challenge of international commercial arbitration awards, courts have supported the legal position that minor errors and inaccuracies in the names of arbitration institutions specified in the arbitration agreement should be interpreted in favor of international commercial arbitration.

The failure to properly notify a party about the appointment of an arbitrator or the arbitration proceedings is analyzed as a ground for annulment of an international commercial arbitration award, alongside other valid reasons for a party's failure to present its arguments. The application of this ground is linked to the legitimacy of the arbitrator's appointment and the arbitration proceedings. The position that courts often underestimate the possibility of staying proceedings in cases challenging international commercial arbitration awards is supported, as such a stay could allow the arbitration tribunal itself to rectify the identified grounds for annulment.

Taking into account legislative provisions, their judicial application in cases challenging international commercial arbitration awards, and scientific perspectives, the dissertation also examines other grounds for the annulment of such tribunal decisions. Additionally, the elements of a dispute's non-compliance with the arbitration agreement and its scope are analyzed. Emphasis is placed on the necessity of examining both the content of the arbitration agreement and the disputed legal relations to determine their conformity with the terms and scope of the arbitration clause. The composition of the international commercial arbitration tribunal and the content of the arbitration procedure are analyzed in the context of their compliance with the parties' agreement, as well as with the rules on proper appointment

established in regulatory acts and arbitration regulations.

Keywords: arbitration process, civil proceedings, international commercial arbitration, award challenge, award annulment, arbitral tribunal, International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry (ICAC).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нестеренко М. Д. Теоретичні підходи до визначення поняття та ознак міжнародного комерційного арбітражу. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1 (23). С. 84–99. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.274457>.

2. Нестеренко М. Д. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт перегляду суду цивільної юрисдикції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 6. С. 236–239. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.40>.

3. Нестеренко М. Д. Суб'єкти права звернення із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові перспективи*. 2024. № 5 (47). С. 1314–1328. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-1314-1328](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1314-1328).

4. Нестеренко М. Д. Суперечливість публічному порядку України як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2024. № 7 (35). С. 466–476. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-466-476](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-466-476).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Нестеренко М. Джерела права в процесі дослідження підстав для оспорування (скасування) рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Джерела права в наукових юридичних дослідженнях* : тези доп. Другого аспірантського круглого столу за курсом «Форми (джерела) права» (м. Харків,

17 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 51-55. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19489/1/Dzherela_2022.pdf.

6. Нестеренко М. Д. Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу: постановка проблеми. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 280–283. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/07fc73b6-4e4a-4559-bf15-2e82d869fbe1/content>.

7. Нестеренко М. Д. Відповідність міжнародного комерційного арбітражу ознакам справедливого суду. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 628–629. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13941/1/100.pdf>.

8. Нестеренко М. Д. Суб'єкти оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (м. Суми, 31 трав. – 01 черв. 2024 р.). У 2-х т. Суми, 2024. Т. 2. С. 124–125. URL: https://law-conf.sspu.edu.ua/images/2024/e-book/BookTom_2.pdf.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ОСПОРЮВАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ	15
1.1. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт оспорювання в порядку цивільного судочинства	15
1.2. Оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу як прояв права на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд	34
1.3. Процедура та зміст оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів	55
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ	82
2.1. Суперечливість публічному порядку України як підстава для скасування арбітражного рішення	82
2.2. Невідповідність предмета спору вирішенню міжнародним комерційним арбітражем	105
Висновки до розділу 2	121
РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ СКАСУВАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ	124
3.1. Недієздатність сторони або недійсність арбітражної угоди як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу	124
3.2. Неналежне повідомлення про призначення арбітра чи арбітражного розгляду як умова для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, або інші поважні причини неподання стороною пояснень	140
3.3. Невідповідність спору арбітражній угоді як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу	152

3.4 Скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу внаслідок невідповідності складу арбітражу або арбітражної процедури угоди сторін	168
Висновки до розділу 3	179
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТОК	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КС України	Конституційний Суд України
МКАС	Міжнародний комерційний арбітражний суд
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ТПП України	Торгово-промислова палата України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлено її важливістю в захисті порушених прав, свобод та охоронюваних законом інтересів в альтернативному (несудовому) порядку, який здійснюється міжнародним комерційним арбітражем. Передбачаючи обмежене втручання держави в особі органів судової влади у діяльність таких третейських судів, законодавство закріплює можливість оспорювання рішення вказаного арбітражу певними суб'єктами спірних правовідносин. Розгляд їх заяв здійснюється апеляційними судами як судами першої інстанції за місцезнаходженням арбітражу.

Актуальність обраного напрямку дослідження зумовлено зростаючою роллю арбітражів та збільшенням, природньо, кола заінтересованих осіб, в тому числі не згодних із змістом ухваленого третейським судом рішення. Збільшення кількості справ, що розглядається, зокрема МКАС при ТПП України, в цілому відбувається навіть під час дії правового режиму воєнного стану. Якщо впродовж 2022 р. предметом його розгляду стало 202 справи, то у 2023 р. – 407 справ [1]. Це пов'язано із зростанням авторитету альтернативних (несудових) форм захисту завдяки реалізації законодавства про медіацію в цілому та посилення ролі міжнародного комерційного арбітражу як різновиду третейського суду зокрема.

Науковий аналіз підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу дозволив сформулювати пропозиції з удосконалення національного законодавства, пов'язаного з розглядом судами справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. При цьому акцентувалась увага на демократичності проарбітражного підходу в судовій практиці з виконання завдань цивільного судочинства. Останнє, у свою чергу, полягає (в контексті даного дослідження) у справедливому, неупередженому та своєчасному

розгляді й вирішенні цивільних справ про оспорювання рішень вказаних вище арбітражів з метою ефективного захисту порушених прав та охоронюваних законом інтересів учасників справи про оспорювання рішень зазначених третейських судів. Це дозволило розширити уявлення про їх рішення як об'єкти перегляду в порядку цивільного судочинства.

Вибір теми дослідження зумовлений і необхідністю розширення уявлення про арбітражні рішення як об'єкти оспорювання в порядку цивільного судочинства, оскільки переважно вони розглядаються як акти міжнародного комерційного арбітражу, постановлені за результатами розгляду справи. Водночас необхідність наукового аналізу підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу потребує характеристики встановленої інстанційної юрисдикції таких справ за апеляційними судами як судами першої інстанції. З огляду на це актуальність роботи визначається потребами наукового аналізу правосуб'єктності судів цивільної юрисдикції щодо їх повноважень в цілому з розгляду справ у порядку цивільного судочинства з оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Напрямок наукових пошуків обумовлений також гарантуванням на конституційному рівні судового захисту порушених прав, свобод та охоронюваних законом інтересів суб'єктів певних правовідносин. Щодо обраної теми даний факт потребує визначення належних «споживачів» такого захисту у формі реалізації права звернення до суду із заявою про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу та можливості бути учасником справи цієї категорії. Необхідність дослідження цих питань пов'язана з потребою наукового аналізу процедури реалізації такого права.

Обґрунтування вибору теми дослідження було в не повним без аналізу співвідношення міжнародних нормативних актів з національними законодавчими приписами щодо вказаних питань. Стосується це і змісту підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та

діями компетентного суду, спрямованими на з'ясування обставин справи й формування правових висновків за результатами розгляду заяви про скасування рішення вказаного арбітражу.

Актуальність теми дисертації зумовлена, крім зазначеного, необхідністю теоретичного пошуку механізмів заповнення законодавчих прогалин при правовому регулюванні застосування підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу. Як наслідок, випадки оспорування сторонами арбітражних рішень потребують наукового аналізу можливості суду вийти за межі заявлених сторонами вимог, які містяться у заяві про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу. Це викликає необхідність теоретичного осмислення побудови структури меж доказування наявності підстав для скасування рішень, ухвалених вищевказаним третейським судом.

Предметом наукових досліджень питань, пов'язаних із діяльністю міжнародного комерційного арбітражу в цілому та оскарження його рішень зокрема, стали наукові праці таких вітчизняних правників, як О. Т. Волощук, О. В. Зінченко, Д. А. Ізотов, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, К. В. Мирось, Ю. В. Навроцька, В. І. Нагнибіда, Д. М. Олексюк, О. П. Подцерковний, Ю. Д. Притика, О. В. Рожнов, Д. М. Сібільов, О. Г. Хрімлі та ін. Водночас активне використання наукових розробок таких іноземних науковців, як Z. K. Al-Enizi, G. Gordero-Moss, M. Lagiewska, M. Marisi, N. Tamblyn, Wang J. Joinder, поряд із працями низки закордонних правників, дозволили поширити межі дослідження на світовий досвід, пов'язаний із предметом дисертаційної роботи. Також при її підготовці використовувалися наукові праці таких дослідників, як І. В. Андропова, О. Г. Бортник, І. В. Братко, К. М. Воронова, Т. Б. Вільчик, Н. Ю. Голубевої, О. П. Дзебаня, К. В. Гусарова, Т. А. Цувіної, В. Л. Яроцького та багатьох інших. Серед іноземних вчених варто відмітити М. Е. Kandeel, I. Venzke, M. S. Sotoudeh, F. Rusinque, I. Önay та ін. Спрямованість дисертації на дослідження особливостей застосування закріплених у нормах права

підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу визначила необхідність удосконалення підходів до загальної характеристики й теоретичних аспектів процедури оспорювання арбітражних рішень. У зв'язку з цим доцільність класифікації підстав для скасування актів зазначеного третейського суду на публічно-правові та приватно-правові зумовлюється ініціативою їх доведення учасниками справи або компетентним судом та, крім того, природою публічних і приватних засад у правознавстві.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових здобутків із вказаної проблематики, підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу на дисертаційному рівні не вивчались, а в наукових працях вони розглядались загалом, без суттєвої змістовної диференціації нормативного характеру. Прийняття на конституційному рівні положення про незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, в тому числі поступову економічну інтеграцію та гармонізацію законодавства у сфері розгляду торгових спорів, по-новому актуалізують дослідження обраної проблематики.

Таким чином, необхідність удосконалення сфери перегляду рішень міжнародних комерційних арбітражів, що здійснюється судами цивільної юрисдикції, місце яких знаходиться в Україні, а також забезпечення належного застосування підстав для скасування актів цих третейських судів, сприятиме посиленню гарантій судового захисту учасників арбітражного розгляду. Останні, у свою чергу, за умови знаходження комерційного підприємства хоча б одного з них за кордоном, можуть бути учасниками спірних правовідносин з договірних й інших цивільних правовідносин, які виникають при реалізації зовнішньоторговельних та інших міжнародних комерційних зв'язків.

Проте сфера діяльності міжнародного комерційного арбітражу та, як наслідок, перегляду їх рішень компетентними судами, стосується також спорів підприємств з іноземними інвестиціями поряд з міжнародними

об'єднаннями та організаціями, створених на території України, між собою, спорів між їх учасниками та їх спорів з іншими суб'єктами національного права України. Обрання теми дисертації зумовлюється, крім вказаного, вдосконаленням третейського та судового захисту підприємств з іноземними інвестиціями та їх українських контрагентів при виникненні спорів між адміністратором за випуском облігацій та емітентом цінних паперів й особами, що надають забезпечення за такими облігаціями.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 23.11.2021 р. (протокол № 4) й узгоджується з планом науково-дослідних робіт кафедри цивільної юстиції та адвокатури Університету в межах державної цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» № 0111U000957.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків стосовно підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу при перегляді його актів компетентними національними судами за правилами ЦПК України, виявлення проблемних аспектів нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення. Досягнення цього відбувається при узагальненні наукових підходів з урахуванням вимог національного цивільного процесуального законодавства та міжнародно-правових актів з відповідним аналізом матеріалів судової та арбітражної практики. Водночас визначатимуться контрольні повноваження органів судової влади, що реалізуються ними за результатами перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу, місцезнаходження якого є в Україні, шляхи підвищення ефективності механізмів процедури розгляду і вирішення справ про оспорування арбітражних рішень.

Виходячи з поставленої мети основну увагу зосереджено на

вирішенні таких *завдань*:

- визначити зміст публічно-правових і приватно-правових підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, що застосовуються апеляційним судом, який діє при розгляді та вирішенні цієї категорії справ як суд першої інстанції в цивільному процесі;

- визначити характер процесуальної активності суду при застосуванні підстав для скасування рішень зазначеного третейського суду, процедури реалізації права на звернення до суду із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу;

- визначити, в окремих випадках, законодавчу неузгодженість юридичної термінології при реалізації підстав для скасування арбітражного рішення.

Об'єкт дослідження – цивільно-процесуальні правовідносини, що виникають при оспорюванні рішень міжнародного комерційного арбітражу та розгляді заяв про оскарження вказаних актів компетентними національними судами.

Предметом дослідження є закріплені в національному законодавстві та в міжнародно-правових актах підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, місцезнаходження якого є в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання, який дозволив розглянути предмет дослідження з позиції його зв'язку з формами захисту порушених прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів матеріальних правовідносин, що розглядались міжнародним комерційним арбітражем. Вказаний метод надав можливість зорієнтувати процес дослідження з урахуванням розвитку економічних відносин. За допомогою загальнонаукових методів, які включають аналітико-синтетичні процедури, розкладено встановлені законодавством підстави для скасування арбітражних рішень на логічні складові, що сприяло їх більш

глибокому дослідженню. Результатом наступного синтезування цих результатів стало отримання нового емерджентного знання. Крім того, при підготовці роботи використовувались такі загальнологічні методи, як аналогії, екстраполяції, абстрагування, конкретизації та ін.

Конкретні результати, що відображені у висновках дисертаційного дослідження, отримані, зокрема, за допомогою методів спеціально-юридичного рівня, а саме: порівняльно-правового, формально-юридичного та логіко-юридичного. Використано й інші методи наукового пізнання, що в комплексі сприяло об'єктивності, всебічності та повноті дослідження й зроблених на його підставі висновків.

Нормативною основою підготовки роботи стали положення Конституції України, ЦПК України, Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., Вашингтонської конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.65 р., Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлена робота є одним з перших у вітчизняній цивілістичній науці дисертаційним дослідженням, в якому здійснено комплексний аналіз застосування підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та сформульовано положення щодо вдосконалення перегляду вказаних актів в цілому.

Основні теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи, що визначають особистий внесок здобувача у розв'язання досліджуваних проблем і виносяться на захист, конкретизуються в таких положеннях:

у перше:

– підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу диференційовано на публічно-правові та приватно-правові з урахуванням меж судового втручання при розгляді справ про оспорювання

рішень міжнародного комерційного арбітражу;

- уникнення надмірного формалізму при розгляді справ про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу пов’язується із встановленою ч. 7 ст. 457 ЦПК України можливістю усунути вказаним третейським судом можливості застосування підстави для скасування його рішення;

- звернено увагу на невизначеність змісту недієздатності сторони арбітражної угоди як підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, у зв’язку з чим обґрунтовується необхідність визначення законодавчого змісту зазначеної властивості сторони вказаної угоди;

- гласність і відкритість при розгляді судом справ про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу не розглядається як обов’язкова умова розгляду судами вказаної категорії справ, враховуючи конфіденційність арбітражного розгляду;

- *удосконалено положення про:*

- логічність віднесення розгляду справ про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу до юрисдикції господарських судів, враховуючи їх сферу діяльності та компетенцію міжнародного комерційного арбітражу, до якої відноситься розгляд торгівельних спорів, які мають ознаки господарських;

- неможливість широкого тлумачення публічного порядку при оцінці суперечливості йому рішення міжнародного комерційного арбітражу;

- справедливість проарбітражного підходу в національній судовій практиці та визначення його меж при перегляді арбітражного рішення;

- *набули подальшого розвитку положення про:*

- вимоги до змісту арбітражної угоди з урахуванням її оцінки компетентним судом на предмет наявності підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу;

- необхідність розширення суб’єктного складу подачі заяви про

скасування рішення вказаного третейського суду;

– можливість визнання арбітражної угоди недійсною як в окремому судовому провадженні, так і в межах цивільної справи по оспоруванню рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації:

– у правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинного цивільного процесуального законодавства України, що регулюють відносини, пов’язані з застосуванням підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, місце знаходження якого є в Україні;

– у правозастосовній діяльності – шляхом реалізації права на звернення до компетентних судів із заявами про скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів;

– у навчальному процесі – під час викладення дисциплін «Цивільний процес», «Міжнародний комерційний арбітраж» та ін.; при підготовці методичних і навчальних посібників та підручників для студентів юридичних закладів вищої освіти.

Апробація результатів дисертації. Одержані в процесі дисертаційного дослідження висновки, узагальнення й пропозиції обговорювались і доповідались на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах: Другому аспірантському круглому столі за курсом «Форми (джерела) права» (м. Харків, 17 черв. 2022 р.); Науково-практичній конференції, присвяченій 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів» (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розбудови правової

держави в Україні та світі», присвяченій 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (м. Суми, 31 трав. – 01 черв. 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із них основний текст викладено на 185 сторінках, список використаних джерел налічує 364 найменування (на 41 сторінках), а також додаток (на 2 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ОСПОРЮВАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

1.1. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт оспорювання в порядку цивільного судочинства

Дослідження процедури оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу насамперед потребує опрацювання низки питань, пов'язаних із визначенням ознак самого міжнародного комерційного арбітражу та рішень цього юрисдикційного органу як об'єктів перегляду з боку судів цивільної юрисдикції. На нормативному рівні, у преамбулі Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», арбітраж (третейський суд) визнається методом, який широко застосовується при вирішенні спорів, що виникають у сфері міжнародної торгівлі, та у разі необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку.

Зміст зазначеної норми посиляється на положення міжнародних договорів держави та на міжнародні акти, учасником яких є Україна. У вітчизняній науковій літературі аналіз міжнародно-правового регулювання діяльності міжнародного комерційного арбітражу описано, наприклад, В. Комаровим, А. Киричук, В. Погорецьким [3, с. 19–59; 4, с. 235] та іншими вченими. З огляду на це слід зауважити, що міжнародний комерційний арбітраж (третейський суд) є визнаною світовою спільнотою формою врегулювання спірних правовідносин у сфері господарювання [5–9], хоча така позиція не во всіх випадках є пануючою.

Водночас слід наголосити, що правова наука не повною мірою підтримує доцільність існування міжнародного комерційного арбітражу. При цьому відмічається й існування недоліків при розгляді справ вказаним

органом [10, с. 1609–1610; 11].

На нашу думку, радикально-позитивна позиція про висвітлення позитивних рис третейського розгляду, включаючи строки розгляду спору, є в науковій літературі пануючою. Так, Майкл О. Аллен, виходячи із логіки його публікації, не вважає обрання третейського розгляду справи виключно позитивною рисою, як про це пишуть цитовані вище дослідники. Він відзначає поступову ерозію внутрішніх правових інститутів у зв'язку з прийняттям засобів захисту міжнародного комерційного арбітражу [12, с. 773].

Тому від забезпечення справедливості, законності рішень вказаного юрисдикційного органу багато в чому залежить належний розвиток правовідносин у сфері господарського та цивільного права, інвестиційних правовідносин, правовідносин галузі ринку капіталу, організованих товарних ринків тощо.

Проте міжнародний комерційний арбітраж не є єдиним органом цивільної юрисдикції. Не вдаючись до дискусії з цього питання, наведемо наукову публікацію, в якій досліджено систему органів цивільної юрисдикції в цілому [13], в якій належне й важливе місце займають третейські суди [14]. В одній із наукових публікацій авторства Д. М. Сібільова наголошується: «Розгляд справи в третейському суді – це реалізація несудової форми захисту прав автономним суб'єктом захисту права, без державного втручання. Це реалізація «горизонтальних» зв'язків у суспільстві в розрізі існування механізмів захисту прав, що розглядаються як альтернативні або договірні» [15, с. 40]. Оскільки міжнародний комерційний арбітраж є різновидом третейського суду, то зазначену характеристику третейського суду можна в повній мірі застосовувати й до вказаного арбітражу, що й вдосконалено зазначеним автором у іншій науковій публікації [16, с. 172].

З огляду на наявність різних підходів до визначення поняття «міжнародний комерційний арбітраж», оспорювання рішень якого

розглядається у нашій дисертаційній роботі, важливо дослідити природу спорів, які ним вирішуються. Тому спочатку варто розкрити суть терміну «міжнародний», для чого подальше дослідження буде зосереджене зокрема на прийнятих в їх результаті документах, які визначають статус цієї ADR-процедури.

Так, у 1966 р. Генеральною асамблеєю ООН було створено Комісію Організації Об'єднаних Націй з міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). Вона відіграє ключову роль у розробці та підтриманні надійних транскордонних правових засад для сприяння міжнародній торгівлі та інвестиційній діяльності. Так, робота Комісії полягає у підготовці та заохоченні застосування та прийняття нормативних та ненормативних документів у низці ключових сфер комерційного права [17]. Однією з найважливіших подій в діяльності ЮНСІТРАЛ стало прийняття в 1985 р. Типового закону ЮНСІТРАЛ, основною метою якого стало зменшення розбіжностей між національними процесуальними законами, які регулюють правовідносини, пов'язані з міжнародним комерційним арбітражем. Типовий закон призначений для надання допомоги державам у реформуванні та модернізації їхнього законодавства про арбітражну процедуру. З часом стало зрозуміло, що Типовий закон ЮНСІТРАЛ став корисним документом для законодавчої практики як країн, що розвиваються, так і для багатьох розвинених країн, та на сьогодні існує близько 90 юрисдикцій, які прийняли відповідне арбітражне законодавство на основі вказаного закону [18].

З огляду на ч. 3 ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ, арбітраж вважається міжнародним, якщо [19]:

- 1) комерційні підприємства сторін арбітражної угоди на момент її укладання перебувають у різних державах; або
- 2) одне з таких місць знаходиться за межами держави, в якому сторони мають свої комерційні підприємства:
 - місце арбітражу, якщо воно визначено в арбітражній угоді або

відповідно до неї;

– будь-яке місце, де має бути виконана значна частина зобов'язань, що впливають із торговельних відносин, або місце, з яким найтісніше пов'язаний предмет спору; або

3) сторони вираженим чином домовилися, що предмет арбітражної угоди пов'язаний більш як з однією країною.

Отже, відповідно до положень Типового закону ЮНСІТРАЛ, спори, які передаються на розгляду до міжнародного комерційного арбітражу, мають такі ознаки:

1) сторони спору мають своє місцезнаходження в різних державах; та/або

2) значна частина зобов'язань або предмет договору пов'язані з іншою державою, ніж та, в якій знаходяться сторони, або з різними державами відповідно.

Звертаючись до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право», іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини та виявляється в одній або кількох з таких форм [20]:

– хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;

– об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;

– юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

З огляду на зазначене визначення іноземного елемента, а також ознаки спорів, які вирішуються міжнародним комерційним арбітражем, можна стверджувати, що однією з особливостей міжнародного комерційного арбітражу є те, що він застосовується для вирішення спорів, що виникають з правовідносин з наявним іноземним елементом. Зважаючи на зазначене положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», термін «міжнародний» стосується не лише випадку, коли

комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а й тоді, коли однією зі сторін спору є підприємство з іноземними інвестиціями або міжнародне об'єднання/організація, що створені на території України. Участь таких підприємств та об'єднань/організацій у правовідносинах не свідчить про наявність в них ознаки іноземного елементу, оскільки вони не є іноземними юридичними особами в розумінні українського законодавства. Відповідно при розкритті поняття міжнародного комерційного арбітражу необхідно також враховувати арбітрабельність спорів, в яких хоча б однією зі сторін є підприємство з іноземними інвестиціями або міжнародне об'єднання/організація, що створені на території України.

Надалі необхідно дослідити суть терміна «комерційний» для розуміння кола рішень, що є об'єктами перегляду з боку судів цивільної юрисдикції. У примітці до ч. 1 ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ зазначено, що терміну «комерційний» слід надавати широке тлумачення, щоб охопити питання, що виникають із усіх відносин комерційного характеру, як договірних, так і недоговірних.

Відносини комерційного характеру включають такі правочини, не обмежуючись ними [19]:

- будь-які торговельні угоди щодо постачання товарів або послуг або обміну товарами чи послугами;
- угоди про розподіл;
- торгове представництво;
- факторингові операції;
- лізинг;
- будівництво промислових об'єктів;
- надання консультативних послуг;
- інжиніринг;
- ліцензування;
- інвестування;

- фінансування;
- банківські послуги;
- страхування;
- угоди про експлуатацію або концесію; спільні підприємства та інші форми промислового чи підприємницького співробітництва;
- перевезення товарів та пасажирів повітрям, морем, залізницями та автомобільними дорогами.

Це визначення більшою мірою запозичене Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та міститься в його ст. 2 [2]. Водночас цей Закон досить вдало конкретизує характер правовідносин між сторонами арбітражу. Так, його ч. 2 ст. 1 містить посилання на договірні та інші цивільно-правові відносини, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків [2]. Це формулювання чітко відображає підхід до визначення терміна «комерційний», що міститься в ч. 1 ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ та ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», оскільки враховує багатогранність комерційних відносин.

Отже, враховуючи вказані вище положення Типового закону ЮНСІТРАЛ та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», термін «комерційний» визначається в широкому розумінні й відповідно охоплює договірні та інші цивільно-правові торговельні відносини.

Надалі важливо перейти до розкриття терміна «арбітраж» як юрисдикційного органу, діяльність якого полягає в ухваленні рішень за результатами розгляду господарських спорів, що підлягають оспорюванню за правилами національного цивільного судочинства. Як було зазначено вище, він розглядається науковцями у двох розуміннях: як спосіб вирішення спорів та як інституція. Якщо стосовно суті першого розуміння арбітражу не виникає жодних питань, оскільки воно ґрунтується на виокремленні арбітражної процедури з інших видів альтернативного вирішення спорів, то через різноманіття установ, що функціонують у сфері

вирішення спорів, інституційне розуміння потребує окремого наукового дослідження.

Протягом багатьох років першість у питанні здійснення правосуддя та вирішення спорів віддавалася судовій владі. Водночас основною рисою судової влади, яка виконує функцію правосуддя, є її зв'язок із державою та державний характер її походження. Проте поява арбітражу ознаменувала зміну підходів в сфері правосуддя та вирішення спорів: вказана діяльність почала здійснюватися також інституціями приватного походження, не пов'язаними з державною владою.

На думку В. В. Комарова, комерційний арбітраж являє собою недержавний суд, заснований конфліктуючими сторонами, джерелом правозастосовчої діяльності якого є угода сторін, а не припис закону, що виключає юрисдикцію державного суду на розгляд конкретної справи в рамках, передбачених угодою [3, с. 64]. У цьому визначенні вдало акцентовано увагу на недержавному походженні арбітражних інституцій, що є однією з основних їх особливостей. При цьому необхідно зазначити, що арбітри є особами, що не пов'язані з державою та на які не покладені державні функції [21, с. 258]. Вказане додатково підтверджує приватний характер діяльності арбітражних інституцій. Таким чином, арбітраж є недержавною інституцією, яка здійснює розгляд спорів, що передаються їй не на підставі положень закону, а за угодою сторін.

Окрім цього, арбітраж характеризується обов'язковістю рішень. Після винесення арбітрами рішення сторона, проти якої ухвалено цей акт, може добровільно виконати умови рішення. У випадку, коли така сторона не забезпечує добровільне виконання рішення арбітражу, існує можливість для визнання та виконання цього рішення з боку національних судів. Такий механізм забезпечується Конвенцією про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. та є дійсно ефективним, оскільки робить можливим приведення до виконання рішень в тих юрисдикціях, де сторона, не на користь якої ухвалено рішення, має свої активи [21, с. 251]. Після

визнання рішення арбітражу вважається, що воно має таку ж юридичну силу, що й рішення національного суду, та підлягає виконанню так само, як і судові рішення [22, с. 4].

Після визначення основних ознак та характерних рис міжнародного комерційного арбітражу вважаємо за необхідне розглянути його акти, що є об'єктами оспорювання, виходячи з результатів діяльності арбітражу. Процедура такого оспорювання передбачена за правилами цивільного процесуального законодавства України. Поряд із цим у науковій літературі відзначається необхідність законодавчого закріплення дієвого механізму оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу [23, с. 28].

У цьому аспекті слід вказати на існуючу в науковій літературі точку зору, авторка якої пропонує віднести справи про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу від судів цивільної юрисдикції до господарських судів [24, с. 384]. Із вказаною позицією не вважаємо за можливе погодитись, оскільки сприйняття пропозиції К. В. Мирось позбавлятиме апеляційну ланку судів цивільної юрисдикції можливості розглядати вказану категорію цивільних справ в якості суду першої інстанції. Більше того, розгляд справ про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів господарськими судами вноситиме плутанину у вже сформовану практику цивільних судів відносно розгляду відповідних заяв сторін третейського розгляду.

Від визнання, насамперед сторонами спору, акта міжнародного комерційного арбітражу справедливим й ухваленим в межах компетенції третейського суду, залежить виконуваність рішення арбітражу та належний рух господарського обороту. Питанням виконуваності рішень міжнародного комерційного арбітражу та їх визнання у правовій науці присвячено чимало робіт [25–29]. Водночас така виконуваність повною мірою залежить від остаточності рішення міжнародного комерційного арбітражу та можливого його оспорювання його оспорювання з боку заінтересованих осіб. Нижче наведено випадки законодавчого регулювання можливого зупинення

виконання арбітражного рішення через початок процедури його перегляду компетентним органом держави.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2] передбачає низку актів останнього, що ухвалюються ним при розгляді справи. Важливість розуміння кола об'єктів оспорування зумовлена також закріпленням у цьому Законі декількох актів арбітражу, якими закінчується розгляд справи. Така ситуація ускладнюється положенням національного цивільного процесуального законодавства про існування декількох видів судових рішень, котрі можуть бути предметом оскарження та перегляду в інстанційному порядку, сутність якого розкрита К. В. Гусаровим [30]. Проте на законодавчому рівні не передбачене правове закріплення кола рішень міжнародного комерційного арбітражу, на відміну від видів рішень суду цивільної юрисдикції.

З огляду на вказану обставину слід відзначити, що в юридичній літературі висловлюються побоювання щодо розширеного втручання органів судової влади тієї чи іншої держави в питання застосування законодавчих норм комерційними арбітражами [31]. З огляду на це, як видається, національне законодавство, зокрема України та Франції [32], не дозволяє погодитись із вказаною позицією, оскільки не містить, як уявляється, занадто широких меж втручання судів у перегляд актів міжнародних комерційних арбітражів. При цьому вказаний підхід свідчить про необхідність дослідження кола рішень міжнародних комерційних арбітражів, щодо яких існує можливість публічного контролю з боку держави в особі органів судової влади.

На нашу думку, аналіз видів рішень міжнародного комерційного арбітражу, які можуть бути об'єктами перегляду з боку органів судової влади, слід розпочати з дослідження змісту міжнародно-правових актів, учасником яких є Україна. Деякі з них неоднозначно визначають види арбітражних рішень, на які можливий вплив судових органів держави, на території якої ухвалюється арбітражне рішення, з метою перегляду

останнього.

Залежно від визначення об'єкта перегляду можливе застосування ч. 1 ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоекономічний арбітраж, яка передбачає можливий причинний зв'язок скасування арбітражного рішення з відмовою у визнанні та виконанні цього рішення в інших державах-учасниці Конвенції. При цьому в даному нормативному акті передбачений вичерпний перелік підстав скасування арбітражного рішення [33]. Проте уявляється, що ст. VIII зазначеного нормативного акта визначає види рішень такого третейського суду опосередковано, включаючи до їх кола не всі арбітражні акти.

Частина 2 ст. 1 Конвенції ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень [34] включає до терміна «арбітражні рішення» не лише рішення, що ухвалені арбітрами, призначеними в кожній окремій справі, але й арбітражні рішення, постановлені постійними арбітражними органами, до яких сторони звернулися.

Зміст ст. V зазначеної Конвенції не передбачає обов'язковості оспорювання арбітражного рішення до суду держави – її учасниці. Водночас п. «е» ч. 1 ст. V цього нормативного акта закріплює можливість відмови у визнанні та приведенні у виконання арбітражного рішення, якщо воно не стало остаточним для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено виконанням компетентною владою країни, де воно було постановлено, або країни, закон якої застосовується.

Частина 2 ст. V визнає необхідність відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення за умови визначення компетентною владою країни, в якій запитується виконання та приведення до виконання, існування наступних обставин: а) якщо об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законами цієї країни, або б) у випадку, коли визнання та приведення до виконання цього рішення суперечать публічному порядку цієї країни. Від звернення з клопотанням про скасування

арбітражного рішення до компетентної влади держави залежить можливе відкладення вирішення питання про приведення до виконання такого рішення (ст. VI Конвенції) [34].

Наведені вище правила дозволяють дійти висновку про можливість втручання у виконуваність арбітражного рішення, залежно від результатів його оспорювання, не лише органів судової влади держави, на території якої воно ухвалювалось. Зазначені норми оперують категорією «компетентна влада країни, де воно (рішення) було винесено». У зв'язку з цим, як видається, така компетентність має визначатись національним законодавством держави-учасниці Конвенції. Наприклад, компетентною владою України при реалізації вказаних повноважень ЦПК України визначає апеляційні суди цивільної юрисдикції.

Стаття 258 ЦПК України передбачає види судових рішень, до яких, поряд з рішенням, відносяться судові ухвали, постанови та судові накази. Однак слід зазначити, що класифікація судових рішень, за прикладом зазначеної норми, не розповсюджується на класифікацію актів міжнародного комерційного арбітражу, однак дає підстави для характеристики ознак та видів міжнародного комерційного арбітражу, котрі підлягають перегляду за правилами Розд. VIII ЦПК України.

Проте в юридичній літературі коло рішень вказаного органу цивільної юрисдикції зазвичай розглядається з інших позицій. Так, за логікою Є. О. Ятченка, який, поділяє арбітражні рішення, залежно від виду та способу примусового виконання, на такі групи [29]. До першої групи включаються акти іноземних судів, до визнання та приведення до виконання яких необхідно застосовувати чинну в Україні процедуру, котра закріплена у нормах ЦПК України. До другої групи дослідник відносить внутрішні арбітражні рішення, які підпадають під виділені ознаки внутрішніх рішень. Вони не потребують визнання, та, виходячи з цього, може застосовуватись існуюча процедура, що передбачена для виконання рішень третейських судів у господарських спорах. Для визнання й виконання зовнішніх

арбітражних рішень, а також рішень МКАС та МАК при ТПП України, які не підпадають під ознаки внутрішніх, враховуючи їх специфічність, ним пропонується розробити окрему процедуру.

Характеризуючи процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок оспорювання арбітражних рішень як новий правовий кластер, О. П. Подцерковний виходить з можливості правових та правозастосовних актів, обумовлених потребами інституційного сприяння розвитку бізнесу та покращення іміджу України як держави, здатної формувати міжнародні юрисдикційні інституції, яким довіряють іноземні інвестори. Система правових знань відносно арбітражних актів, а також порядку приведення до виконання та, Водночас , оспорювання рішень арбітражу й інших питань його діяльності, насамперед розглядається вченим як наближеною до розуміння процесуальної діяльності [35, с. 97–98].

На відміну від зазначених науковців, О. Г. Хрімлі, наприклад, не вважає за доцільне розглядати питання про коло актів міжнародного комерційного арбітражу, що є предметом оспорювання. Він зауважує, що будь-яке арбітражне рішення установ міжнародного комерційного арбітражу може бути предметом оскарження [23, с. 28].

Дане твердження видається спірним, оскільки під рішенням суду в процесуальній науці розуміють будь-який акт юрисдикційного органу, що ухвалюється під час вирішення справи [36, с. 78; 37, с. 204; 38, с. 77]. Такими рішеннями можуть бути як однойменні процесуальні документи, так и ухвали, постанови, судові накази тощо.

Повертаючись до наукової позиції О. Г. Хрімлі, вважаю за необхідне додати, що навряд чи можлива ситуація, за якої будь-який процесуальний документ, постановлений у формі рішення міжнародним комерційним арбітражем при вирішенні господарської справи, підлягатиме оскарженню. Обґрунтовується така позиція різноманітністю властивостей того чи іншого акта зазначеного третейського суду. Нижче буде наведено авторське бачення класифікації рішень міжнародних комерційних арбітражів як

об'єктів оспорування шляхом подачі заяви про скасування такого рішення до апеляційного суду за правилами ЦПК України. У зв'язку з цим привертає увагу ситуація, коли на сторінках юридичних видань оприлюднено наукову роботу з проблем оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, але при цьому її автор не окреслив коло (класифікацію) об'єктів такого оспорування. У змісті цитованої роботи ідеться лише про вирішення тієї чи іншої категорії справ, розгляд яких віднесено до компетенції міжнародного комерційного арбітражу [39].

Подібна ситуація спостерігається і в іншій роботі аналогічного рівня [40]. Не розглядається питання об'єктів оспорування і в науковій публікації, присвяченій обчисленню строків у справах про оспорування рішень зазначених третейських судів [41].

На нашу думку, такий підхід не може визначити повноту дослідження проблематики оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу в цілому. Тому окреслення категорії рішень такого арбітражу як об'єктів перегляду органів судової влади обумовлюється логікою дослідження та його методологією. Особливість останньої характеризується необхідністю широкого застосування наукових методів аналізу й синтезу. Аналіз справедливо розуміється як розчленування об'єкта на складові з метою їх самостійного дослідження, а синтез, у свою чергу, – об'єднанням раніше виділених частин об'єкта в одне ціле [42, с. 240]. Враховуючи предмет як публікацій Д. Ізотова й Д. Олексюка, так і цієї дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне застосовувати вказані методи наукового пізнання для об'єктивних характеристик явищ, що досліджуються.

У науковій літературі з цивільного процесу одне з дисертаційних досліджень, підготовлене за науковим керівництвом проф. Ю. Д. Притики, присвячено такому виду актів арбітражу, що забезпечують реалізацію забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі. Ця робота містить як дослідження зазначених дій поряд з їх забезпеченням у

змісті рішень, так і порівняльно-правовий аналіз забезпечувальних заходів у національних законодавствах різних країн [43].

На нашу думку, об'єкти рішень міжнародного комерційного арбітражу мають визначатись таким чином. До першої групи актів арбітражу варто віднести рішення як процесуальний документ, яким закінчується розгляд справи міжнародним комерційним арбітражем та робиться висновок щодо спірних правовідносин. До другої групи об'єктів перегляду доцільно віднести ухвали міжнародного комерційного арбітражу про виправлення або роз'яснення рішення. До третьої групи ч. 6 ст. 454 ЦПК України дозволяє віднести додаткове рішення такого арбітражу [44, с. 237]. Вказана класифікація рішень міжнародного комерційного арбітражу як об'єктів перегляду з боку судів цивільної юрисдикції має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки дозволяє класифікувати арбітражні акти виходячи з властивостей останніх та значення для справи.

Так, рішення по суті справи є основним процесуальним документом арбітражного розгляду, тому віднесення його до окремої групи об'єктів перегляду є виправданим. Ухвали про виправлення та роз'яснення рішення є допоміжними процесуальними документами, виходячи з чого потребують виділення у окрему групу процесуальних актів. Зрештою віднесення додаткового рішення міжнародного комерційного арбітражу до третьої групи об'єктів перегляду зумовлено функціональним призначенням даного документа. Він ухвалюється за проханням сторони відносно вимог, які були заявлені в ході арбітражного розгляду, однак не були відображені в рішенні арбітражу [44, с. 238].

Логіка побудови вказаної вище класифікації рішень міжнародного комерційного арбітражу як об'єктів оспорювання в порядку цивільного судочинства обґрунтовується, зокрема, закріпленням можливості такого оспорювання в нормах національного законодавства та специфічністю положень методу цивільного процесуального права як самостійної правової

галузі. Цей метод правового регулювання, на відміну від аналогічного інституту цивільного матеріального права, характеризується положенням про те, що при здійсненні процесуальної діяльності дозволено вчинення лише тих процесуальних дій, які передбачені цивільним процесуальним законодавством.

З огляду на це заслуговує критичної оцінки підхід Верховного Суду щодо розширеного тлумачення актів міжнародного комерційного арбітражу, які є об'єктами оспорювання відповідно до процедур оспорювання. Так, в одній з постанов щодо перегляду рішення суду апеляційної інстанції стосовно перегляду акта вказаного арбітражу найвищий судовий орган зазначив: «Якщо склад Арбітражного суду винесе постанову про наявність компетенції Міжнародного комерційного арбітражу, як з питання попереднього характеру, будь-яка сторона може протягом 30 днів після отримання цієї постанови оскаржити її шляхом звернення із заявою про її скасування до Київського апеляційного суду, рішення якого з цього питання не підлягає оскарженню» [45].

На нашу думку, не можна погодитися з наведеною правовою позицією Верховного Суду, тому що зміст норм ЦПК України не диференціює можливість реалізації права апеляційного оскарження до Верховного Суду акта апеляційного суду, ухваленого за результатами розгляду заяви заінтересованої особи відносно наявності компетенції арбітражу. У випадку, що описується, висновок Верховного Суду щодо неможливості оскарження в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції, яким виступає Київський апеляційний суд, вважаємо неправосудним.

Водночас, коли положення абз. 2 ч. 1 ст. 454 ЦПК України передбачають загальні правила звернення до суду із заявою про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, розд. VI Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» дозволяє виділити більш широке коло рішень арбітражу, ніж те, що було визначено нами в науковій статті

[44]. Продовження наукового дослідження в цьому напрямку дозволило нам дійти висновку про необхідність внесення пропозицій щодо доцільності нормативного закріплення у змісті ЦПК України норми стосовно кола рішень міжнародного комерційного арбітражу. Реалізація такої пропозиції сприятиме визначенню кола актів зазначеного органу, які підлягатимуть оспорюванню.

Існуюче законодавче закріплення видів рішень міжнародного комерційного арбітражу дозволяє, крім зазначеного вище, віднести до цих процесуальних документів і рішення арбітражу *ex aequo et bono* або як «дружнього посередника», а також мирову угоду, що зафіксована як форма врегулювання у вигляді арбітражного рішення. Такий акт міжнародного комерційного арбітражу повинен ухвалюватися згідно з вимогами до форми та змісту, що встановлюються для арбітражного рішення, та має таку ж силу й підлягає виконанню тим же чином, що й будь-яке інше арбітражне рішення щодо суті спору.

Відкритим у національному законодавстві залишається й питання про можливість оспорювання постанови про припинення арбітражного розгляду, яке, згідно з ч. 1 ст. 32 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», дорівнюється до остаточного судового рішення, яким припиняється арбітражний розгляд. Проте буквальне тлумачення випадків ухвалення рішень і постанов таким арбітражем не дає у законодавстві відповіді про можливість перегляду постанови про припинення арбітражного розгляду. При цьому практика національних судів виходить з того, що акти міжнародного комерційного арбітражу, які носять попередній характер, не відносяться до об'єктів оспорювання [46].

Однак варто звернути увагу на таке. Постанова третейського суду, до якого відноситься й міжнародний комерційний арбітраж, приймається за наступних умов. До першої з них відносяться випадки відмови позивача від своєї вимоги за умови не висування відповідачем заперечень проти припинення розгляду і третейський суд не визнає законний інтерес

відповідача в остаточному врегулюванні спору. До другої умови відноситься наявність домовленості сторін про припинення розгляду, до третьої – визнання третейським судом з якоїсь причини продовження розгляду непотрібним або неможливим.

У ході дослідження було зроблено висновок про існування більш широкого кола рішень міжнародного комерційного арбітражу, які за певних умов можуть бути об'єктами оспорювання за визначеною національним цивільним процесуальним законодавством України процедурою.

Не відмовляючись від оприлюднених у вищевказаній науковій статті висновків [44], вважаємо необхідним доповнити раніше зроблені висновки щодо рішень міжнародного комерційного арбітражу, які є об'єктами оспорювання за правилами розд. VIII ЦПК України. Їх класифікація видається більш широкою, ніж зазначалось у цитованій вище статті.

До першої групи варто додати рішення міжнародного комерційного арбітражу *ex aequo et bono* та мирову угоду, визначені у формі арбітражного рішення. Таким чином, крім перших трьох груп актів зазначеного арбітражу, до об'єктів оспорювання в порядку цивільного судочинства слід віднести й постанову арбітражу про припинення розгляду (четверта група об'єктів). Зрештою Є. О. Ятченком справедливо виділяється п'ята група рішень міжнародних комерційних арбітражів – іноземне арбітражне рішення, правове регулювання якого визначено ч. 1 ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Рішення іноземного суду, за логікою вказаного автора, є таким, що ухвалено судом іншої держави відповідно до її законодавства. Вітчизняні ж суди при постановленні рішення в аналогічній ситуації керуються національним законодавством, яке може значно відрізнятися від законодавства країни, суд якої ухвалив таке рішення [29].

У недемократичних правових режимах, поряд із закріпленими нормативними умовами визнання та виконання іноземних рішень,

розповсюджені випадки відмови у визнанні обов'язкової сили рішень іноземних судів, у тому числі арбітражні. Це пояснюється «концепцією суверенітету», підтримання якої пов'язується із складнощами, у багатьох випадках, імплементації національного законодавства міжнародно-правовим стандартам діяльності міжнародного комерційного арбітражу [47; 48].

Водночас до об'єктів оспорування, крім тих, що зазначені в нормах національного законодавства, слід також віднести ті рішення третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу), що закріплені в міжнародних нормативних актах і конвенціях з питань арбітражу, учасником яких є Україна. При цьому не виключено, що виявиться ситуація, за якої коло таких об'єктів може бути розширено. Як приклад можна навести випадки ратифікації міжнародного договору, що зобов'язує на території України виконувати іноземне судове рішення, наприклад, у комерційній справі.

Так, Законом України від 01.07.2022 р. № 2342-IX ратифіковано Конвенцію про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 р. [49]. Відповідно до неї, в Україні з 01.09.2023 р. мають визнаватись та виконуватись іноземні судові рішення у зазначених справах. Співвідношення оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу із визнанням та виконанням рішень іноземних судів у вищевказаних справах має сенс при набутті такої обов'язкової умови для визнання та виконання, як остаточність арбітражного рішення. Така умова, своєю чергою, набувається за умови або перегляду оспоруваного рішення у визначений законом строк та залишення арбітражного акта в силі, або при не реалізації учасниками справи права на оспорування впродовж терміну, встановленого законодавством.

Підсумовуючи результати здійсненої у даному підрозділі роботи з класифікації рішень міжнародного комерційного арбітражу, які підлягають оспоруванню за правилами цивільного судочинства, вважаємо за можливе

зробити висновок про існуванні шести груп таких рішень.

Перша група є основною, оскільки до її змісту належать акти міжнародного комерційного арбітражу, яким закінчується розгляд справи.

До другої групи відносяться ухвали зазначеного органу цивільної юрисдикції про виправлення або роз'яснення власного рішення.

Додаткове рішення міжнародного комерційного арбітражу відноситься до третьої групи актів, що підлягають оспорюванню за правилами цивільного судочинства.

До четвертої групи рішень вважаю за доцільно віднести рішення міжнародного комерційного арбітражу, що ухвалено за процедурою «дружнього посередництва», а також мирову угоду сторін та постанову вказаного органу про припинення розгляду.

П'яту групу складають іноземні арбітражні рішення, регламентація яких визначена ч. 1 ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

До заключної, шостої групи рішень вказаного третейського суду, відносяться рішення міжнародного комерційного арбітражу, закріплені в міжнародно-правових актах і конвенціях з питань арбітражу, за умови відсутності можливості оспорювання такого рішення у нормах українського права. Оновлення видів судових рішень міжнародного комерційного арбітражу, що підлягають перегляду органами судової влади України останньою із вказаних груп, пояснюється ратифікацією нашою державою у 2022 р. Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або господарських справах.

Отже, наведена класифікація рішень міжнародних комерційних арбітражів, які можуть бути об'єктами оспорювання, не є статичною інституцією. Залежно від участі в тих чи інших міжнародно-правових договорах України на шляху до її інтеграції в європейський і світовий освітній та економічний простір, класифікація об'єктів зазначеного оспорювання може доповнюватись.

1.2. Оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу як прояв права на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд

Специфічність захисту цивільних (у широкому розумінні) прав міжнародним комерційним арбітражем полягає в розгляді цивільно-правового або господарського спору несудовим органом цивільної юрисдикції. Водночас зазначена процедура не позбавлена судового контролю з боку органів судової влади, які розглядають заяву про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. В цьому аспекті варто відзначити прояв контрольної функції правосуддя, багатогранність якої охарактеризовано К. В. Гусаровим [50; 51].

З огляду на відповідні риси захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав міжнародним комерційним арбітражем та оспорювання його рішень у судовому порядку постає питання щодо легітимності вказаних форм захисту за європейськими стандартами здійснення правосуддя та відповідності вказаного несудового органу цивільної юрисдикції національним стандартам, а також відповідності встановлених українським цивільним процесуальним законодавством відносно своєрідного перегляду актів міжнародного комерційного арбітражу апеляційним судом як судом першої інстанції за правилами цивільного процесуального законодавства України.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 13) [52] передбачає право на ефективний засіб правового захисту в національному органі. Поряд із цим ст. 6 вказаного нормативного акта закріплює право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, до компетенції якого належить вирішення спорів щодо прав та обов'язків особи цивільного характеру. Різноманітні аспекти захисту прав міжнародним судовим органом, юрисдикція якого визнана

Україною, включаючи особливості застосування норм вищевказаної Конвенції, були предметом багатьох наукових досліджень [53–56].

Виходячи зі змісту вищевказаної норми Конвенції, розглянемо ефективність оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу як реалізацію права на ефективний засіб правового захисту в національному органі судової влади. Цьому блоку питань приділено увагу в роботі В. Мармазова та П. Пушкаря [57].

Водночас справедливий публічний розгляд такого процесуального документа як заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу органом судової влади протягом розумного строку зумовлює необхідність дослідження й компетенції апеляційної ланки суду цивільної юрисдикції щодо доцільності надання йому повноважень з перегляду рішень зазначеного вище несудового органу цивільної юрисдикції.

Ефективність оспорювання в судовому порядку рішень міжнародного комерційного арбітражу має певні особливості, пов'язані з обмеженням підстав для скасування рішення цього органу. Так, ст. 459 ЦПК України, що передбачає підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, містить відповідні формальні обставини, нехтування якими ставить під сумнів легітимність арбітражного розгляду як такого.

На відміну від підстав скасування рішення суду в апеляційному чи касаційному порядках, зазначена процесуальна норма не передбачає можливості скасування правозастосовчого акта при недотриманні обґрунтованості рішення або при неналежному застосуванні норм матеріального права. При цьому слід зазначити, що міжнародний комерційний арбітраж здійснює захист різноманітних не визнаних, оспорюваних прав, у тому числі й тих, що передбачені наведеною вище Конвенцією [52].

З огляду на це в п. 227 Рішення ЄСПЛ «EAST/WEST ALLIANCE LIMITED» проти України» Суд зазначив, що ст. 13 Конвенції гарантує на

рівні національному доступність засобу юридичного захисту, який здатний забезпечити втілення в життя змісту конвенційних прав та свобод [58]. Це відбувається незалежно від того, в якій формі закріплені вони у національному правовому порядку. Таким чином, дія ст. 13 вказаного нормативного акта передбачає надання національного засобу юридичного захисту в той спосіб, що забезпечує вирішення по суті поданої за Конвенцією «небезпідставної скарги» й відповідне відшкодування. З іншого боку, договірним державам нормативно надається певна свобода дій щодо вибору способу, в який вони виконуватимуть свої конвенційні зобов'язання згідно із вказаним положенням.

Отже, у разі неузгодженості між учасниками розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем та його позицій відносно застосування норм матеріального права або інших нормативних приписів, належність застосування яких не є предметом розгляду суду апеляційної інстанції, справедливість арбітражного розгляду щодо дотримання нормативних приписів ч. 1 ст. 6 Конвенції викликає сумнів. У зв'язку з цим варто вказати й на існуючу протилежну точку зору, прибічники якої підтримують законодавчо закріплене положення, яке реалізується й в судовій практиці, про неможливість органу судової влади робити висновки про належність застосування міжнародним комерційним арбітражем норм, зокрема матеріального права [59, с. 223–224].

Повертаючись до характеристики міжнародного комерційного арбітражу в контексті характеристики його ефективності як засобу правового захисту в різноманітних правовідносинах [60–65] та справедливого суду з огляду на необхідність реалізації положень наведеної вище Конвенції [65], вважаю за доцільне звернутись до аналізу практики ЄСПЛ щодо визначення ознак справедливого суду та ефективності правового захисту.

Аналіз багатьох рішень ЄСПЛ дозволяє дійти висновку, що зазначений міжнародний судовий орган, юрисдикція якого визнана

Україною, віддає перевагу розгляду ознак ефективних національних засобів юридичного захисту можливості реального поновлення порушених прав шляхом виконання судових рішень, зокрема у примусовому порядку [66–68]. Необхідність дотримання принципу виконання рішення суду зводиться до того, що п. 1 ст. 6 Конвенції передбачає право кожного на розгляд спору щодо його цивільних прав та обов'язків судом чи трибуналом.

Таким чином, вказана норма уособлює «право на суд». У цьому випадку право доступу або право порушити провадження у суді з цивільних справ становить один з аспектів. Проте це право було б примарним, якби національна правова система однієї з держав-учасниць дозволяла, щоб остаточне рішення суду залишалось невиконаним на шкоду однієї зі сторін. Важко собі навіть уявити, щоб ст. 6 Конвенції детально описувала гарантії процесуального характеру, які надаються сторонам у спорі. Йдеться про справедливий, публічний і швидкий розгляд. При цьому не є логічним, щоб правова норма водночас не передбачала виконання судових рішень. Якщо вбачати у зазначеній статті тільки проголошення доступу до судового органу та, поряд із цим, права на судове провадження, – це могло б породжувати ситуації, які суперечитимуть принципу верховенства права, котрий договірні держави зобов'язалися поважати при ратифікації Конвенції (п. 23) [69].

Європейські прагнення України в контексті розвитку господарських відносин з країнами-членами ЄС та іншими суб'єктами міжнародного права, ознаки яких стали предметом наукових пошуків О. В. Тарасова [70], потребують поглибленої характеристики оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу як прояву права на ефективний засіб правового захисту. Цьому має передувати дослідження кола питань щодо дотримання міжнародним комерційним арбітражем як органом цивільної юрисдикції ознак справедливого суду у світлі вищевказаної Конвенції, оскільки від визначення ознак «суду» залежить з'ясування

решти умов ефективного засобу правового захисту.

У цьому аспекті слід враховувати, що можливість застосування повноважень суду стосовно вирішення спору цивільного характеру залежить від легітимізації його правосуб'єктності в національному законодавстві однієї із сторін Конвенції. С. А. Уханенко у зв'язку з цим наводить приклад неможливості визнання юридичної сили акта органу, сфера діяльності якого не визначена законодавством України. У результаті його не можна вважати судом в сенсі ст. 6 Конвенції. Так, державними органами не виконуються позови, пов'язані з правилами та внутрішніми законами церкви. При встановленні національним судом тієї обставини, що спірне питання стосувалося церковного позову, поставала необхідність припинення провадження з причини незабезпечення виконання такої вимоги державними органами [71].

Проте наведений випадок не означає, що факт визнання повноважень суду в нормах національного права тягне автоматичну відповідність вимогам ст. 6 Конвенції. Як приклад можна навести справу «Сокурєнко і Стригун проти України», в рішенні щодо якої ЄСПЛ визнав Верховний Суд України при реалізації ним повноважень по інстанційному перегляду судових рішень у господарському судочинстві таким, що не може вважатися «судом, встановленим законом» у значенні п. 1 ст. 6 Конвенції відносно оскаржуваного провадження (п. 28 Рішення) [72].

Відносно можливості розгляду міжнародного комерційного арбітражу в якості «суду», що відповідає ознакам п. 1 ст. 6 вищевказаного нормативного акта, вважаємо за необхідне звернути увагу на зміст одного з експертних висновків Ради Європи. Пункт 26 вказаного документа містить положення про право кожного на подачу позову, що стосується його «цивільних прав і обов'язків» до суду або третейського суду, до якого відноситься й міжнародний комерційний арбітраж.

Уперше це право визначено ЄСПЛ ще в 1975 р. (справа Голдер проти Сполученого Королівства) [73]. Однак звернення до вказаного

першоджерела дозволяє дійти висновку про непряме визначення можливості звернутись за захистом своїх прав до несудового органу. Водночас огляд практики застосування суддями Верховного Суду рішень ЄСПЛ при прийнятті постанов звертає увагу на реферативний огляд рішення у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини». У цьому документі вказується, що п. 1 ст. 6 Конвенції гарантує можливість вчинення в суді чи органі з розгляду будь-якого позову особи стосовно її цивільних прав та обов'язків.

У справах «Ромашов проти України» та «Гомсбі проти Греції» ЄСПЛ вказує, серед іншого, на гарантування кожному права на звернення до суду або арбітражу з позовом щодо будь-яких його цивільних прав та обов'язків. При цьому проголошується «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ. Можливість вирішення будь-якого позову, який стосується цивільних прав та обов'язків у суді чи іншому відповідному органі, передбачається і в Рішенні ЄСПЛ «Бурдов проти Росії» [74].

Наведені вище положення практики міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, відносно відповідності європейським стандартам здійснення правосуддя процедурі розгляду справ міжнародним комерційним арбітражем є такою, що дозволяє визнати такий розгляд належним з позиції дотримання вимог ст. 6 Конвенції.

З іншого боку, порядок оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу в суді апеляційної інстанції, який розглядає справи за правилами цивільного судочинства, в юридичній літературі піддається певним сумнівам. Наприклад, К. В. Мирось ставить під сумнів інстанційний порядок перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу. Така процедура характеризується виконанням судом апеляційної інстанції функцій суду першої інстанції, а Верховним Судом – суду апеляційної інстанції. Це порушує, на її думку, функціональні компетенції кожної ланки судової системи в межах інстанційної побудови цивільних судів. На переконання авторки, суміщення компетенцій судів

апеляційної та касаційної ланки призводить до ускладнення реалізації права на касаційне оскарження актів правосуддя, ухвалених за результатами розгляду справ про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів [75].

С. Л. Рабенко, навпаки, пропонує законодавче закріплення процедури розгляду клопотання про скасування одного з актів міжнародного комерційного арбітражу за районним, районним у місті, міським та міськрайонним судом за місцезнаходженням арбітражу [76, с. 200]. До зазначеної дискусії вважаємо можливим повернутись після аналізу доцільності розгляду справ про перегляд рішень міжнародних комерційних арбітражів судами цивільної юрисдикції в цілому.

У розд. VIII ЦПК України розглянуто процесуальний порядок здійснення провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Варто наголосити, що на етапі підготовки законопроекту стосовно законодавчого закріплення процедури оспорювання рішень вказаних несудових органів М. Ф. Селівон зазначав про новели, які містились у підготовлених до розгляду Верховною Радою України у другому читанні в проєктах ЦПК та ГПК України щодо міжнародного комерційного арбітражу [77, с. 109–110].

На особливість національного цивільного процесуального законодавства в частині віднесення до юрисдикції цивільних судів повноважень відносно розгляду заяв про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів в юридичній літературі у багатьох випадках не звертається уваги [40; 41; 78–80].

Інша група дослідників підтримує таке нормативне закріплення можливості оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу в порядку цивільного судочинства. Наприклад, О. П. Подцерковний наголошує, що таке закріплення обґрунтовується цілком розумними потребами необхідності наближення процедури виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу до процедур виконання рішень

іноземних судів. Водночас він зауважує, що роздрібленість процесуальної форми законодавчого закріплення положень щодо міжнародного комерційного арбітражу є об'єктивною передумовою його правового інституціонального виокремлення (кластеризації) [80, с. 100].

Аналогічної позиції дотримуються й інші вчені, які вважають цілком обґрунтованим об'єднання в єдиний розділ ЦПК України провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання актів міжнародних комерційних арбітражів. Свою позицію автори обґрунтовують спорідненістю наведених інституцій. Вони зазначають, що термін «арбітраж» має французьке походження й вживається в українській правничій літературі як безпосередньо, так і в перекладі «третейський суд», зокрема в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Тому, незважаючи на відмінність термінів, йдеться про єдине правове поняття [81, с. 30].

Однак в юридичній літературі зустрічається й інший науковий погляд відносно вказаного питання. Попри дотримання, на перший погляд, вимог зазначеного вище міжнародно-правового акта щодо необхідності визначення компетенції того чи іншого юрисдикційного органу в національному законодавстві, К. В. Мирось оспорювання рішень третейських судів визначає як додаткову гарантію довіри до альтернативних (несудових) форм розгляду господарських справ з урахуванням певних обмежень, встановлених законодавством України.

Водночас вона виступає за зміну предметної юрисдикції цивільних судів в частині розгляду заяв про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу. Передачу розгляду даної категорії справ К. В. Мирось пропонує господарським судам. Структура ГПК України, на її думку, дозволяє визнати за доцільне доповнити вказаний Кодекс процесуальними нормами про можливість розгляду справ у певній процесуальній формі про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Вона вважає, що регламентація діяльності міжнародного

комерційного арбітражу загалом пов'язана з правовим забезпеченням належного виконання торгівельних, інвестиційних, а також банківських й інших комерційних (господарських, економічних) угод та операцій.

Частина 1 ст. 19 ЦПК України відносить до юрисдикції цивільних судів справи, які виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Аналіз змісту вказаної норми дозволяє, за логікою К. В. Мирось, дійти висновку про необмеженість юрисдикції цивільних судів трудовими, земельними, цивільними, житловими та сімейними справами. Процесуально-правове віднесення до сфери діяльності цивільних судів «інших правовідносин» дозволяє певною мірою визнати справедливим, на думку цитованої авторки, положення ЦПК України щодо віднесення до юрисдикції цивільних судів справ про оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів.

Дослідниця вважає за доцільне зазначити, що зміна юрисдикції вказаних справ до сфери діяльності господарських судів відповідатиме завданням й основним засадам господарського судочинства, що визначені ст. 2 ГПК України. Згідно з вказаною нормою, до таких завдань відноситься справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд судом спорів, які пов'язані із здійсненням господарської діяльності. До компетенції господарських судів віднесено розгляд й інших справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів фізичних й юридичних осіб, а також держави [75, с. 55].

У разі прийняття законодавцем до уваги пропозиції К. В. Мирось, процесуальне законодавство очікуватимуть суттєві зміни, які можуть призвести до зміни сфери діяльності органів судової влади по розгляду заяв про оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів. Проте логіка доведення вказаною авторкою власної позиції заслуговує, безперечно, на увагу. Можна погодитись з нею в тому, що зміна судової юрисдикції по вказаній категорії справ більшою мірою відповідатиме

процесуально-правовій природі діяльності господарських судів. За умови визнання з боку законодавця наведеної пропозиції авторки та її реалізації, такий крок слугуватиме не лише вдосконаленню предметної юрисдикції господарських судів, але й затвердженню ознак справедливого суду в контексті ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Пояснюється такий висновок відповідністю характеру правосудної діяльності господарського суду розгляду заяв про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Як видається, це не суперечить предмета нашого дослідження, оскільки в ньому аналізуються проблеми вдосконалення цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв по справам вказаної категорії. У разі реалізації пропозицій К. В. Мирось на законодавчому рівні наші напрацювання, викладені в дисертації, можна буде застосувати й при можливому перегляді рішень зазначених третейських судів господарськими судами. В цьому випадку, на наше переконання, можна говорити про можливу зміну судової юрисдикції таких справ, а не про зміну порядку розгляду процесуальних документів відносно перегляду рішень міжнародних комерційних арбітражів.

Логічність наукової позиції К. В. Мирось підтверджується, на нашу думку, такими твердженнями.

Стаття 22 ГПК України передбачає для сторін спору, який відноситься до юрисдикції господарського суду, передачу правовідносини спірного характеру на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Виключення становлять справи, розгляд яких не відноситься до компетенції такого арбітражу.

Зазначена норма ГПК України містить також інші умови, дотримання яких є обов'язковим при передачі господарського спору на розв'язання міжнародного комерційного арбітражу. При реалізації права на передачу спору на розгляд третейського суду (арбітражу) виникає ситуація, коли нормативне закріплення можливості передачі спору на розгляд

вищевказаного несудового органу закріплено у господарському процесуальному законодавстві, а можливість і процедура оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу передбачена в ЦПК України. Така законодавча непослідовність додатково свідчить про доцільність й обґрунтованість пропозиції К. В. Мирось про необхідність віднесення до юрисдикції господарських судів справ про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів.

Поряд з такою ознакою справедливого судового розгляду, як визначеність юрисдикційного органу в національному законодавстві, ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачає публічність розгляду справи щодо прав та обов'язків цивільного характеру, включаючи розгляд таких спорів міжнародним комерційним арбітражем. Водночас, з урахуванням специфічності спірних правовідносин, які є предметом розгляду зазначеного арбітражу, правила публічного розгляду таких справ, як видається, повинні обмежуватись або виключатись.

Обґрунтовується такий висновок оперуванням сторонами та арбітражем у багатьох випадках інформацією з обмеженим доступом. Вона може стосуватись, наприклад, комерційної таємниці учасника арбітражного розгляду. Так, І. О. Ізарова в одній з оприлюднених праць описує практику міжнародної судової установи з розгляду справ в режимі закритого судового розгляду [82]. Окремі властивості реалізації принципу гласності цивільного судочинства та можливості його обмеження у правовідносинах різноманітного складу визначені, наприклад, В. А. Кройтором та А. Г. Серветник [83–85].

Привертає увагу й той факт, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не містить норму, яка б зобов'язувала відправляти публічний розгляд справи, визначений в арбітражній угоді. З іншого боку, гласність і відкритість судового процесу відноситься, в силу ч. 3 ст. 2 ЦПК України, до основних принципів цивільного судочинства. Ними

зобов'язаний керуватись суд апеляційної ланки при розгляді заяв про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів при дотриманні, за необхідності, правил, встановлених ч.ч. 7, 9, 10 ст. 7 ЦПК України.

Однак при розгляді справи як міжнародним комерційним арбітражем, так і апеляційним судом при розгляді заяви про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу, на науковому та практичному рівнях реалізація принципу гласності у вказаних процедурах залишається відкритою, що зумовлює необхідність висвітлення вказаного питання у даній роботі. При цьому навряд чи можна погодитись з позицією В. С. Стефанюка в тому, що він вбачає належну реалізацію гласності судового процесу в його повній фіксації та належному використанні технічних носіїв фіксації події засідання [86]. На наше переконання, зміст гласності судового розгляду включає не лише визначені В. С. Стефанюком елементи, але й має бути присутнім під час розгляду справи юрисдикційним органом поряд із відкритістю інформації відносно обставин справи. Проте в процесуальних правовідносинах, що аналізуються в цій роботі, гласність і відкритість має суттєві обмеження.

В. А. Кройтор, досліджуючи принцип гласності цивільного судочинства, справедливо розглядає його з більш широким змістом, ніж термін «відкритість». Свою позицію він пояснює включенням до змісту гласності значення іншого терміна – відкритості. Тому вчений вважає відкритість одним з елементів гласності та її визначальною складовою частиною. Далі він наголошує на можливості певного обмеження гласності при апеляційному та касаційному розглядах справи відповідно до правових позицій ЄСПЛ [83, с. 421–422].

На нашу думку, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод не закріплює обов'язковість гласного й відкритого розгляду справи. У разі, коли публічність розгляду гарантується поряд із правом на справедливий розгляд справи впродовж

розумного строку незалежним і безстороннім судом, реалізація принципу публічності може бути обмежена. За змістом вказаної норми виняток являть інтереси моралі або громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, або ж інші випадки, коли цього вимагають інтереси неповнолітніх чи захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

У правничій літературі зустрічаються й інші точки зору щодо особливостей реалізації гласності та відкритості при відправленні судочинства. Зокрема, А. О. Малярєнко висловлює позицію про те, що принцип гласності й відкритості, закріплений у положеннях Конвенції, захищає сторони від здійснення таємного судочинства за відсутності суспільного контролю. А видимість і прозорість процесу прямо впливає на досягнення основної мети ст. 6 вказаного нормативного акта – справедливості судочинства, гарантування якого є однією з визначальних ознак будь-якого демократичного суспільства [87].

Такий висновок робиться авторкою без урахування особливостей тих чи інших правовідносин, які можуть носити обмежений для розповсюдження (конфіденційний) характер. Незгода з даним твердженням зумовлюється його безальтернативністю та своєрідною безмежністю. Логіка А. О. Малярєнко, навпаки, суперечить положенням ст. 6 Конвенції про наявність виключень із необхідності повноцінного дотримання засад гласності та відкритості розгляду справи легітимним органом, визначеним національним законодавством.

За таких обставин видається слушною думка Л. І. Пашковської, яка навпаки виступає за запровадження невідкритості та гласності, а конфіденційності розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем. Зміст такого принципу має декілька аспектів. Конфіденційність арбітражного розгляду, по-перше, виключає публічність арбітражної процедури. Це означає закритість розгляду справи. Сторонні особи, які не

мають відношення до спірних правовідносин, не вправі вимагати присутності на засіданні арбітражу або доступу до матеріалів справи, які є предметом його розгляду. Проте виключення з цього має становити можливість присутності в таких засіданнях і наявність доступу до матеріалів зазначених справ працівникам арбітражів, насамперед секретарям [88].

Іншим компонентам принципу конфіденційності є заборона арбітрам і працівникам третейських судів розголошувати відомості, що стали їм відомі під час розгляду справи третейським судом за їх участю. До цього компонента вчена пропонує віднести й зобов'язання не публікувати рішення арбітражів, якщо таку згоду не надали сторони спору. При цьому Л. І. Пашковська зазначає про можливість відходу від цієї конфіденційності за умови закріплення такої можливості в національному законодавстві або регламенті міжнародного комерційного арбітражу. Конфіденційність, на її переконання, навіть виходить за межі арбітражної процедури. При цьому акцентується на необхідності поширення конфіденційності на процедуру виконання рішення та не зазначається, на жаль, про необхідність дотримання такого принципу при розгляді заяви про оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу органом судової влади [88]. На конфіденційність арбітражного розгляду звертається увага в роботі З. К. Аль-Енізі [89].

З огляду на предмет нашого дослідження та у зв'язку з поширенням гарантій удосконалення процедури оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, вважаємо за доцільне запропонувати поширити принцип конфіденційності третейського розгляду на розгляд заяв про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, що здійснюється апеляційними судами. Водночас виключення з принципу гласності шляхом запровадження конфіденційності арбітражного розгляду має розповсюджуватись і на перегляд рішень судів апеляційної інстанції Верховним Судом. Пояснюється це таким чином.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами закріплюються в якості основних засад судочинства у п. 6 ч. 1 ст. 129 Конституції України [90]. Слід звернути увагу на відсутність у вказаній нормі можливості деталізації цієї засади у окремо визначених законодавчих положеннях, як це має місце у п. 8 ч. 1 вказаної статті при регламентації у визначених законом випадках права на касаційне оскарження судового рішення.

Галузеве нормативне закріплення гласності судового процесу міститься насамперед у ст. 7 ЦПК України, ч. 1 якої передбачає проведення розгляду справ у судах усно й відкрито, крім випадків, передбачених зазначеним Кодексом. Частина 7 ст. 7 ЦПК України закріплює можливість проведення розгляду справи у закритому судовому засіданні у випадках, якщо відкритий судовий розгляд може сприяти розголошенню таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або (крім забезпечення таємності усиновлення та запобігання розголошення відомостей про інтимні та інші особисті сторони життя учасників справи чи відомостей, що принижують їх гідність і честь) в інших випадках, встановлених законом. На відміну від цієї норми, ст. 8 ЦПК України, яка закріплює правила відкритості інформації щодо справи, не містить будь-яких обмежень щодо отримання інформації про справу, включаючи характер спірних правовідносин. Неможливість оприлюднення лише певного роду особистої інформації передбачено ч. 5 ст. 8 ЦПК України.

При розгляді судом справ про оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів предметом дослідження можуть виступати матеріальні правовідносини, що склалися між учасниками арбітражного розгляду. На попередніх сторінках цієї дисертаційної роботи зверталась увага на господарсько-правовий, як правило, характер таких правовідносин. Останні, у свою чергу, можуть містити ознаки інформації, яка має характер комерційної таємниці.

На відміну від вищевказаних правових норм, ст. 5 Закону України

«Про інформацію» [91] містить правило, відповідно до якого реалізація права на інформацію не повинна порушувати, в тому числі, економічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян та юридичних осіб. З огляду на це інформація про особливості господарської діяльності сторони третейського розгляду може відноситись фізичною або юридичною особою до конфіденційної, доступ до якої може обмежуватись зазначеними учасниками правовідносин (ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

Однак на законодавчому рівні ЦПК України не містить спеціальних обмежень у протидії розповсюдженню інформації з обмеженим доступом відносно характеру діяльності суб'єкта третейського розгляду при перегляді рішень міжнародного комерційного арбітражу. Інша ситуація спостерігається, крім вищевказаних випадків, при розгляді справ за правилами цивільного судочинства про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю. Розділ VIII ЦПК України, норми якого передбачають процедуру провадження у справах про оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів, не передбачає можливості відходу від дотримання такої основної засади судочинства, як та, про яку мова йдеться у п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, що характеризувалась вище.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне запропонувати закріпити в нормах ЦПК України, які передбачають перегляд рішень міжнародного комерційного арбітражу органом судової влади, законодавче правило про обов'язковість розгляду справ цієї категорії з можливістю відступу від засад гласності розгляду справи та відкритості. Такий висновок пояснюється, крім зазначеного, необхідністю встановлення у галузевому національному законодавстві процедури захисту інформації, віднесеної фізичною або юридичною особою до конфіденційної інформації на законних підставах. Її поширення може здійснюватися за згодою (бажанням) відповідної особи за визначеними нею умовами, якщо інше не

встановлено законом.

До визначення ознак справедливого суду в поєднанні з ефективним засобом правового захисту відноситься необхідність з'ясування ознак розумного строку розгляду справи, про що йдеться у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. З огляду на об'єкт та предмет дисертації вважаємо за доцільне вивчати проблему розумного строку в поєднанні темпоральності розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем із розумністю процесуального строку перегляду рішення вказаного несудового органу судом апеляційної інстанції.

На нашу думку, такий підхід обґрунтовується неможливістю розгляду змісту розумності строків вивчення справи міжнародним комерційним арбітражем та перегляду судом його рішення окремо. З іншого боку, обмежуватись дослідженням розумності лише розгляду заяв про оспорування рішень несудового органу цивільної юрисдикції не дозволить повною мірою охарактеризувати правову природу темпоральності перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу. Це визначається ще й тим, що ЄСПЛ при розгляді заяв про порушення державами-учасниками тих чи інших положень Конвенції при розгляді справи несудовими органами та судами виходить з оцінки розгляду справи у розумні строки в сукупності [92].

Гарантування ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод розгляду справи протягом розумного строку далеко не в усіх випадках тягне дотримання цього правила національними юрисдикційними органами. З огляду на дану обставину слід відзначити доволі розгалужену практику ЄСПЛ щодо розгляду справ українськими судами з порушенням зазначеного правила [93–96]. При цьому Суд неодноразово доходив висновку про необхідність дотримання змісту правила розумного строку розгляду справи.

У п.п. 40 та 41 Рішення у справі «N.B. проти України», наприклад, міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною,

вивчаючи відповідність міжнародним стандартам правосуддя розгляд спірних правовідносин у строк, що дорівнює шестирічному терміну, відзначила наступне. Розумність тривалості вирішення справи має визначатись з урахуванням обставин справи та з огляду на критерії, до яких можна віднести складність справи, поведінку заявника та компетентних органів, а також важливість предмета розгляду для заявника (серед них – справи «Томасі проти Франції» (*Tomasi v. France*), «Аквавіва проти Франції» (*Acquaviva v. France*), від 21.11.1995 р. Суд неодноразово визнавав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції в подібних справах (див. рішення у справах «Фрідлендер проти Франції» (*Frydlender v. France*) [GC] та «Баглай проти України» (*Baglay v. Ukraine*) від 08.11.2005 р.) [96].

Проблеми строків у цивільному процесі в цілому і розумності строків розгляду справи зокрема стали предметом багатьох наукових досліджень. Насамперед слід відзначити дисертацію О. В. Рожнова з даної проблематики [97, с. 112], а також напрацювання у цій сфері таких вчених, як В. І. Бобрик, В. В. Буга, П. Д. Гуйван, Н. Ю. Сакара, О. С. Ткачук, Т. А. Цувіна й багато інших дослідників [98–105]. У зв'язку з процесами інтеграції національного законодавства до європейських стандартів здійснення правосуддя становлять певний інтерес і праці І. О. Ізарової [106–108].

У зв'язку з цим відсутність формалізму судового процесу А. І. Петрович та Ж. В. Чевичалова вважають однією з найбільш вагомих переваг розгляду справив міжнародному комерційному арбітражі, тому що вирішення спорів у цьому органі проходить за фіксованою сторонами процедурою, спрямованою на найшвидше вирішення спору без можливих негативних наслідків для його учасників. До переваг арбітражного розгляду дослідниці відносять і строки розгляду спорів. На відміну від органів судової влади, для яких нерідко встановлено максимальний строк розгляду справ і можливості для затягування судового процесу, функціонування арбітражу спрямовано на найшвидше вирішення спорів

[109, с. 429].

Проте ми не можемо погодитись з таким доволі позитивним ставленням до оперативних строків розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем виходячи з наступного.

Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє встановити помилковість висновку І. А. Петрович та Ж. В. Чевичалової стосовно спрямування функціонування діяльності арбітражу на найшвидше вирішення спорів. Наприклад, зміст ухвали Київського апеляційного суду від 05.12.2022 р. у справі № 824/311/21 містить таку інформацію.

Постановою Міжнародного комерційного арбітражу при торгово-промисловій палаті України від 20.09.2021 р. припинено арбітражний розгляд справи за позовом ПАТ «Харківський плитковий завод» (Україна) до SKY GARDENS BUILDING MATERIALS TRADING LLC (Об'єднані Арабські Емірати) про стягнення 42 935,79 дол. США основного боргу. 30.12.2021 р. до апеляційного суду надійшла заява представника особи, що подала позов, про скасування постанови Міжнародного комерційного арбітражу при торгово-промисловій палаті України про припинення арбітражного розгляду від 20.09.2021 р. При цьому акт правосуддя, що цитується, не визначає дату звернення позивача до Міжнародного комерційного арбітражу при торгово-промисловій палаті України. За наявною інформацією, з часу ухвалення постанови міжнародного комерційного арбітражу (20.09.2021 р.) до постановлення судової ухвали про відмову у відкритті провадження про скасування постанови Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України про припинення арбітражного розгляду (05.12.2022 р.) пройшло більше трьох місяців [89].

Зазначеною обставиною підтверджується наш висновок про відсутність в окремих випадках практичної реалізації висновку про характер темпоральної процедури остаточного вирішення справи міжнародним

комерційним арбітражем, починаючи з моменту звернення до цього третейського суду й закінчуючи висновком органу судової влади про легітимність постанови міжнародного комерційного арбітражу, що оспорується.

Наведений приклад не є єдиним у судовій практиці. В іншій справі від 07.12.2023 р. Київський апеляційний суд, залишаючи заяву про скасування рішення третейського суду без руху з наданням десятиденного терміну для виправлення висловлених порушень з моменту отримання ухвали, зазначив про надходження заяви про перегляд рішення несудового органу цивільної юрисдикції, ухваленого 19.11.2020 р. [111].

У відкритих джерелах інформації можна проаналізувати й інші випадки намагання перешкодити набуттю наслідків остаточності рішення міжнародного комерційного арбітражу при намаганні оспорити вказаний акт, що дає змогу зупинити набуття ним ознак остаточності в середньому до шести місяців [112–114]. Слід зазначити, що національне законодавство України не містить, за справедливим висновком К. В. Гусарова, змістовних ознак остаточності судового рішення [115].

Викладені аргументи, як зазначалось, обґрунтовують не безспірність наведеної теоретичної позиції. З огляду на це можна дійти висновку про недосягнення у багатьох випадках дотримання правил розумності строку розгляду справи компетентним органом. Водночас, на нашу думку, таке недотримання здебільшого відбувається не з вини міжнародного комерційного арбітражу або суду, що здійснює перегляд рішення третейського суду, а з причини на переконання автора реалізації права на оспорування акта несудового органу цивільної юрисдикції та затягування внаслідок цього набуття ознак остаточності рішення міжнародного комерційного арбітражу.

З розумністю строку розгляду справи як елементом реалізації права на справедливий суд нерозривно пов'язано питання ефективності перегляду рішень вищевказаного органу апеляційним судом. Це означає, наскільки

ефективною є процедура реалізації права на оспорювання та ефективність застосування органом судової влади повноважень, спрямованих на припинення процесуальних правовідносин, що витікають з рішень міжнародних комерційних арбітражів [44, с. 237]. Наприклад, статистичні дані Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України засвідчують, що протягом 2021–2022 років із 63 поданих заяв про скасування арбітражних рішень (13,5 % із всієї кількості розглянутих справ) скасовано тільки 2 арбітражних рішення. У відсотковому відношенні це складає 0,8 % від загальної кількості постановлених рішень (2021 р.). Протягом 2022 р., вперше за 4 роки, було скасовано 2 арбітражних рішення, які постановлялись у 2021 р. В цілому у 2022 р. подавалось 22 заяви про скасування рішень (10,9 % від загальної кількості ухвалених) [116]. Дані за 2023 р. свідчать про 12 арбітражних рішень, що стали предметом оспорювання в судовому порядку [1].

Наведені статистичні дані дозволяють дійти таких висновків. Використання суб'єктами оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу цього права активно ними використовується. Те, що з усієї кількості справ, які були предметом арбітражного розгляду, 15,6 % (2021 р.) та 10,9 % (2022 р.) в іншому звітному році стали предметом оспорювання, свідчить про певні сумніви суб'єктів процесуальних правовідносин щодо об'єктивності вирішення спору міжнародним комерційним арбітражем. Водночас скасування двох арбітражних рішень дає підстави переконатись у цілому належному форматі розгляду справ міжнародним комерційним арбітражем.

Однак результати аналізу статистичних даних і наукової літератури, насамперед щодо міжнародно-правових стандартів правосуддя, дають підстави визнати процедуру оспорювання рішень зазначених органів цивільної юрисдикції в цілому належною. Рекомендації щодо вдосконалення норм національного цивільного процесуального законодавства в частині підвищення ефективності зазначених у розд. VIII ЦПК України правил розглядатимуться в наступних підрозділах цієї роботи.

1.3. Процедура та зміст оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів

Скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу є наслідком задоволення апеляційним судом в якості суду першої інстанції заяви про оспорювання зазначеного акта вищевказаного третейського суду. Це є, в свою чергу, необхідною умовою дотримання легітимної процедури розгляду процесуального документу, у змісті якого йдеться про незгоду з рішенням міжнародного комерційного арбітражу, та містяться обґрунтування необхідності скасування рішення зазначеного несудового органу цивільної юрисдикції.

Слід вказати на неоднозначність нормативних підходів стосовно складових частин процедури та змісту оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Зміст міжнародно-правових нормативних актів дозволяє дійти висновку про деякі відмінності правового регулювання процедури оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу та наслідки можливого скасування рішення вказаного третейського суду. Стаття IX Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.05.1961 р., яка ратифікована Україною 25.01.1963 р. [117], результатом скасування арбітражного рішення, що підпадає під дію вказаного нормативного акта, в одній з держав-учасниць Конвенції, визначає відмову у визнанні або виконанні такого рішення в інших державах – учасницях даної Конвенції. Це може статись за умови, що скасування арбітражного рішення здійснено в державі, в якій (за законом якої) це рішення ухвалювалось, та лише за однією з наступних підстав. До першої відноситься та обставина, що сторони арбітражної угоди були, відповідно до застосованого до них закону, в будь-якій мірі недієздатними, або якщо угода була недійсною за законом, якому сторони його підпорядкували.

До другої із вказаних умов відноситься та обставина, що сторону, яка

вимагає скасування рішення, не було достатньою мірою повідомлено про призначення арбітру або про арбітражний розгляд, або з інших причин не мала можливості надати власні пояснення.

В якості третьої умови вищезазначена норма передбачає ухвалення рішення по спору, який не передбачений або не підпадає під умови арбітражної угоди чи застереження у договорі, або містить висновки з питань, що виходять за межі арбітражної угоди (застереження) в договорі. Це має відбуватись за умови, що висновки з питань, які охоплюються зазначеним застереженням або угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою (застереженням). При цьому та частина арбітражного рішення, яка містить судження з питань, що охоплені арбітражним рішенням або застереженням в договорі – може не бути скасованою.

Застосування четвертої умови можливе при тому, що склад арбітражної колегії або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін або, за відсутності такої, не відповідали положенням ст. IV зазначеної Конвенції [118].

Конвенція ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень передбачає (ст. III) обов'язковість визнання договірною стороною арбітражного рішення та його виконання згідно з процесуальними нормами тієї території, де запитується визнання та приведення до виконання таке рішення. Стаття IV Конвенції передбачає нелегітимність арбітражного розгляду та, як наслідок, рішення арбітражу на наявності умов, визначених у вказаній нормі. Статтею VI даного нормативного акта передбачається можливість відмови у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення за умови подачі стороною арбітражного розгляду компетентній владі доказів визначених у вказаній нормі обставин.

У визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення також може бути відмовлено за умови, якщо компетентна влада країни, в якій запитується визнання та приведення до виконання, визнає наявність

наступних обставин: а) об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законами цієї країни, або б) визнання та приведення до виконання цього рішення суперечать публічному порядку цієї країни [34]. При цьому слід зазначити, що норми Конвенції, що цитується, не визначає суб'єктів звернення до компетентного органу договірної сторони із процесуальним документом про скасування арбітражного рішення. На нашу думку, таке питання справедливо віднесено до компетенції національного законодавця держави-учасниці Конвенції.

Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж у ст. 34 передбачає в якості виключного засобу оскарження арбітражного рішення клопотання, не визначаючи кола суб'єктів подачі такого документу. Така колізія залишається без уваги Д. А. Ізотова, який зосереджується на аналізі історії розвитку інституту оскарження мішень міжнародного комерційного арбітражу, залишаючи поза увагою характеристику суб'єктів такого оспорювання та зміст процесуальних документів, які є засобами звернення до суду для досягнення зазначених цілей [39].

Слід зазначити, що джерела процесуального законодавства України містять положення відносно осіб, яким надано право звернення до компетентного суду із заявами про перегляд актів міжнародного комерційного арбітражу, про які йшлося в попередньому підрозділі дисертації. В оприлюдненій нами науковій роботі досліджувалось суб'єктне коло реалізації права на оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу [119]. Основні її положення використовуються у тексті цієї праці.

При характеристиці процесу та змісту процедури оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу слід взяти до уваги, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає в якості виняткового засобу оспорювання арбітражного рішення подачу клопотання про скасування вказаного процесуального документу. Зміст ч. 1 ст. 34 цього Закону дозволяє визначити автору процедуру оспорювання

в суді зазначеного акта як комплекс процесуальних дій, спрямованих на скасування арбітражного рішення за наявності вичерпних умов. Останні передбачені ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». З метою уникнення дублювання положень зазначених нормативних приписів ми не вказуватимемо їх з причини загальновідомості.

Звернемо увагу на різноманітність правового регулювання процесуальних документів, що подаються заінтересованими особами при оспорюванні рішень міжнародних комерційних арбітражів. Зазначений вище Закон передбачає клопотання як процесуальний засіб звернення до суду, тоді як вищевказаний ЦПК України містить положення про необхідність подачі заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Про таку особливість правового регулювання засобів звернення до суду при оскарженні рішення міжнародного комерційного арбітражу зверталась увага в юридичній літературі [59, с. 224–225]. Зазначена розбіжність у нормативному регулюванні національним правом засобів звернення до суду не призводить, на нашу думку, до уніфікації належної реалізації права на оспорювання, оскільки процесуальні документи, вказані вище, мають різний процесуально-правовий зміст та наслідки недотримання правил подачі.

Зміст процедури оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу складається з низки компонентів. Насамперед він включає характеристику суб'єктного складу осіб, що мають право на звернення до суду із відповідною заявою. Водночас складовою такої процедури є дотримання належних передумов звернення до суду, його процесуальні дії щодо розгляду заяви по суті та постановлення акта правосуддя за результатами її розгляду.

Порядок розгляду процесуального документа відносно оспорювання змісту рішення міжнародного комерційного арбітражу передбачений Розділом VIII ЦПК України [120]. При цьому його ст. 454 диференціює

суб'єктів оскарження рішень третейського суду від осіб, яким надано право оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу. До перших відносяться сторони, треті особи та особи, які не брали участі у справі за умови, якщо суд вирішив питання про їх права обов'язки. Вони реалізують надане право шляхом подачі відповідної заяви до компетентного суду. З іншого боку, право на оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу зазначена процесуальна норма надає лише сторонам. Вони вправі звернутись до належного національного органу із заявою про скасування рішення цього арбітражу не пізніше трьох місяців з урахуванням обставин, визначених ч. 6 ст. 454 ЦПК України.

Не існує єдності думок і відносно складових такої процедури і в науковій літературі. В окремих наукових публікаціях, присвячених вказаному напрямкові, характеристика суб'єктів реалізації права на оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу не проводиться. Водночас у зазначених працях доволі ретельно досліджуються класифікації підстав для скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів, співвідношення арбітражного розгляду із правовими наслідками початку процесуальних правовідносин по розгляду національним судом справи про банкрутство сторони або третьої особи, відмінності оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу від оскарження акта правосуддя в інстанційному порядку [40; 59; 75].

Так, С. Л. Рабенко наголошує на існуванні в юридичній літературі спірного питання відносно можливості оспорювання арбітражного рішення з боку осіб, які не приймали участі в арбітражному розгляді, але арбітраж у рішенні вирішив питання про їх права та обов'язки [76]. У ЦПК України, на його думку, це питання не врегульовано, на відміну від процедури перегляду рішення третейського суду, ініціаторами перегляду якого можуть виступати як вказані особи, так і сторони й треті особи, а також їх представники. На неврегульованість С. Л. Рабенко звертає увагу і щодо

права оспорити арбітражне рішення органам та особам, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні та суспільні інтереси. При цьому він визнає право третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, на оскарження арбітражного рішення [76].

Ми частково погоджуємося з цією точкою зору, оскільки вважаємо нелогічною відсутність надання права звернення із заявою про скасування арбітражного рішення особам, які не брали участь у розгляді справи міжнародним комерційним арбітражем за умови вирішення питань про права та обов'язки таких осіб. Водночас навряд чи доцільно надавати таке право особам, до повноважень яких належить захист у суді прав та інтересів інших осіб у цивільному процесі (прокурору, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, фізичним та юридичним особам).

Такий висновок обґрунтовується можливістю участі зазначених суб'єктів цивільного процесуального права при розгляді справ органами судової влади, включаючи оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. І хоча дослідження участі прокурора при розгляді справ судами не є предметом нашої дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне звернути увагу на таке.

Особливість участі прокурора в цивільному процесі з урахуванням його процесуально-правового статусу досліджувалась у чисельних наукових працях, включаючи напрацювання К. В. Гусарова [122], а участі у кримінальному судочинстві цієї посадової особи приділяють увагу, наприклад, такі вчені, як І. В. Басиста О. В. Капліна, А. Р. Туманянц [123; 124] та багато інших науковців.

Проте участь зазначених суб'єктів у формі подачі заяв про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу національне цивільне процесуальне законодавство не передбачає. Більш того, така участь суперечитиме публічно-правовим засадам їх участі в цивільному процесі. Наприклад, прокурор, який відноситься до вказаної групи суб'єктів, реалізовує конституційну функцію представництва інтересів держави в суді.

Відтак, відповідь на питання про існування таких інтересів й їх вирішення міжнародним комерційним арбітражем є негативною.

Повертаючись до обґрунтування нелогічності відсутності права на оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу з боку третіх осіб та осіб, які не брали участь у розгляді справи арбітражем за умови вирішення питання про їх права та обов'язки в арбітражному рішенні, вважаємо за необхідне зазначити таке.

Міжнародний комерційний арбітраж є різновидом третейського суду (преамбула до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»). Рішення останнього може бути об'єктом перегляду національного суду за ініціативою, поряд із сторонами, також третіх осіб та осіб, які не брали участь у розгляді справи, але третейський суд вирішив питання в рішенні про їх права та обов'язки. Норми національного права (розд. VIII ЦПК України) в одній групі процесуальних правил передбачають процедуру перегляду рішень третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу, проте по-різному визначають суб'єктів можливого ініціювання звернення до суду з процесуальним документом щодо необхідності перегляду рішення третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу). Тому, виходячи із визнання міжнародного комерційного арбітражу різновидом третейського суду у змісті вищевказаного Закону, видається необхідним запропонувати уніфікацію суб'єктного кола ініціаторів перегляду рішень зазначених третейських судів.

У зв'язку з дослідженням суб'єктів права оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу та порядку його реалізації, вважаємо доцільним вказати на відсутність визначеного на законодавчому рівні виду та ознак сторін у справах, що розглядаються міжнародним комерційним арбітражем. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», на відміну від ст.ст. 48, 49 ЦПК України, не містить нормативного закріплення правосуб'єктності сторін, що залишається поза увагою Т. Б. Вільчик при характеристиці нею сторін та їх представників у

міжнародному комерційному арбітражі [125]. Про особливості участі в арбітражному розгляді таких суб'єктів, як сторони та треті особи, пише й Д. М. Сібільов [126].

У цьому аспекті копіювання до сторін спору, що розглядається міжнародним комерційним арбітражем, ознак сторін, визначених вказаними нормами вказаного Кодексу, не вважаю вірним, оскільки в подібному випадку має місце застосування аналогії закону, що обґрунтовано вважається не можливим при застосуванні джерел цивільного процесуального права такими вченими, як В. В. Комаров та В. А. Кройтор [127; 128]. Водночас слід відмітити і існування прибічників застосування аналогії закону або аналогії права при розгляді цивільних справ судами, включаючи справи наказного провадження [129–132].

З огляду на відсутність нормативного визначення ознак та видів сторін у справах, що розглядаються міжнародним комерційним арбітражем та третіх осіб, ми вважаємо за можливе дослідити особливості вказаних суб'єктів у справах, які є предметом розгляду вищевказаного третейського суду. При цьому варто зазначити про те, що сторони та треті особи в справах тієї чи іншої категорії визначаються залежно від характеру спірних правовідносин. К. В. Гусаровим, наприклад, в низці наукових публікацій визначаються ознаки сторін та третіх осіб у справах по відшкодуванню шкоди, заподіяною військовою агресією [133–135]. Водночас в юридичній літературі спостерігається доволі значна увага дослідників до характеристики загальних ознак сторін і третіх осіб у цивільному процесі [136–137].

Актуальність дослідження таких суб'єктів оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, як сторони, обумовлюється, крім відсутності закріплення на законодавчому рівні їх процесуальної правосуб'єктності при розгляді справ міжнародним комерційним арбітражем, також відсутністю наукових досліджень в цьому напрямку. Йдеться про те, що в низці робіт вітчизняних науковців, присвячених

сторонам у справах, які розглядаються міжнародним комерційним арбітражем, та діяльності цього органу в цілому, не звертається увага на необхідність аналізу ознак сторін та їх правосуб'єктності в цілому як учасників арбітражного розгляду [138–141]. Проте особливості спірних правовідносин, що розглядаються третейським судом, правосуб'єктність якого врегульована Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж», дозволяє зробити висновок про відмінність сторін арбітражного розгляду від сторін цивільно-правового спору, котрий розглядається органом судової влади в порядку, визначеному ЦПК України. Обґрунтовується такий висновок наступним.

Відповідно до ч. 1 ст. 48 ЦПК України сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Розгляд цивільної справи може здійснюватися при наявності так званої активної, пасивної та змішаної співучасті. Частина друга зазначеної норми передбачає, що позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. Нами вже вказувалось на доволі широкий спектр правовідносин, спори за якими підлягають розгляду міжнародним комерційним арбітражем (ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»). На відміну від ЦПК України, зазначений Закон не визначає ані видів, ані ознак сторін. Водночас він оперує терміном «сторони», не здійснюючи при цьому його тлумачення поряд з іншими термінами (ст. 2 Закону) [2].

Враховуючи такі обставини та специфічність суб'єктного складу матеріальних правовідносин при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, правосуб'єктність іноземного елемента, який є учасником спору в міжнародному комерційному арбітражі, може відрізнятись від правового статусу фізичної, юридичної особи або держави за національним законодавством України. Більше того, зміст ст. 7 Закону щодо визначення та форми арбітражної угоди дає підстави говорити про тотожність, на перший погляд, сторін спору та сторін, визначених арбітражною угодою.

Окремо постає питання про легітимність юридичних осіб або інших суб'єктів господарювання, які не є резидентами України. При цьому з'являтимуться труднощі з визначенням критеріїв для ідентифікації юридичних осіб, що деякі автори пов'язують з відмовою від ідеї справедливого правосуддя [132].

Прикладом може служити справа, що стала предметом розгляду міжнародним комерційним арбітражем, котрий знаходиться за межами України за позовом BG Group проти Аргентини. В одному з наукових досліджень, присвячених аналізу цієї справи, звертається увага на необхідність врахування національних арбітражних законів поряд з положеннями міжнародного публічного права при розгляді інвестиційних правовідносин [142].

В частині вирішення спорів такого характеру має значення також регіональні особливості розгляду справ між особами із специфічним суб'єктним складом, якими є інвестор та держава [8; 143; 144]. Проте специфічність складу суб'єктів процесуальних правовідносин при розгляді справ міжнародним комерційним арбітражем не обмежуються вказаними випадками. В окремих випадках це стосується суб'єктів іноземного права.

З цього приводу в практиці українських судів виникають питання відносно легітимності сторін за правилами національного законодавства виходячи з визначення їх місцезнаходження. Так, в одній із справ, яка розглядалась Київським апеляційним судом, суб'єкт звернення до суду із заявою про скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України обґрунтував необхідність скасування вказаного процесуального документа тим, що постійне місцезнаходження комерційних підприємств позивача та відповідача, згідно з даними, зазначеними в Договорі, не є територією України. Отже, воно не може вважатися таким, що знаходиться «за кордоном» по відношенню до постійного місцезнаходження. Сторони не є суб'єктами

господарської діяльності України, а відтак їх правовідносини не можуть вважатися такими, що здійснюються під час зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків в розумінні ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2].

Суд відмовив у задоволенні заяви про оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу. При цьому він зазначив, що посилення суб'єкта звернення на відсутність в якості підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу невідповідність місця проживання сторін нормами національного права не вказується в нормах ЦПК України в якості обставини, не дотримання якої тягне скасування рішення арбітражу [120].

З огляду на зміст акта правосуддя, що цитувався, підстава для оскарження, на нашу думку, сформульована заявником неналежним чином. Уявляється, що в даному випадку доцільніше посилатись на небезспірність встановленого національним законодавством змісту дієздатності сторони – юридичної особи як на інститут, що визначає правовий статус відповідного суб'єкта правовідносин.

В юридичній літературі вказується на наявність більш широкого змісту дієздатності, ніж можливість набувати права та обов'язки й реалізовувати їх. Дієздатність у цивілістиці можна розуміти і як правову категорію, що обумовлює правовий статус суб'єкта, його правосуб'єктність [145]. Одним з елементів останньої є комплекс прав та обов'язків, який є похідним від легітимізації юридичної особи в залежності від визначення правового статусу на національним законодавством країни реєстрації.

Оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу за правилами цивільного процесуального права України зумовлює необхідність визначення цивільної процесуальної правосуб'єктності суб'єкта звернення до апеляційного суду із заявою про скасування рішення цього третейського суду. При цьому сторону третейського розгляду не слід ототожнювати із стороною, вказаною у ст. 48 ЦПК України, оскільки

сторони розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем визначаються при зверненні до вказаного третейського суду, а не при зверненні до суду цивільної юрисдикції.

З огляду на це, стороною справи третейського розгляду не завжди можна визнати сторону арбітражної угоди, визначеної ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Даний висновок ґрунтується на висловленому в юридичній науці твердженню про те, що за даними арбітражних інститутів, близько 40 % арбітражних справ, що розглядаються третейськими судами, складаються з більш, ніж двох сторін.

Таке збільшення учасників справи, що розглядається міжнародним комерційним арбітражем, пояснюється, серед іншого, феноменальним розвитком та застосуванням інформаційних технологій, що призвело до появи нових засобів і форм вирішення міжнародних комерційних спорів, включаючи онлайн-арбітраж. Зачіпання інтересів третіх осіб стало наслідком, як зазначається в цитованій роботі, глобалізації, котра зробила міжнародні комерційні спори більш складними. Оскільки кількість багатосторонніх арбітражних справ збільшується, механізми багатостороннього вирішення спорів відіграють за таких обставин більш помітну роль.

Цифровізація та глобалізація облегшили багатосторонні бізнес-проекти, але вони також збільшили ризики у багатосторонніх спорах. Наприклад, арбітраж – це сприятливий для бізнесу процес, проте консенсуальний характер арбітражу із складністю вирішує спори з участю багатьох учасників. Хоча цифровізація при проведенні арбітражного розгляду зробила його більш ефективним та розширила доступ до вирішення комерційних спорів з багатосуб'єктним складом, однак все ще не допомогла арбітражу дотримуватись принципу арбітрування [61]. Водночас слід враховувати, що складність вирішення багатосуб'єктного спору потребує дотримання принципу автономії сторін та їх процесуально-правового положення [146], оскільки без його врахування не

відбуватиметься забезпечення реалізації прав учасників процесу. На особливості автономії сторін зверталась увага й іншими вченими [147; 148].

При цьому недотримання автономії волі сторін зводить нанівець забезпечення як справедливого розгляду, так і реалізацію права на ефективний засіб правового захисту поряд із забезпеченням права на справедливий суд. На особливість вирішення багатосуб'єктних спорів міжнародним комерційним арбітражем звертається увага і в науковій публікації стосовно ідей вдосконалення діяльності даного третейського суду з боку СОТ [149] та в інших, не менш цікавих випадках [150; 151].

Відсутність у національних джерелах цивільного процесуального права можливості звернення третьої особи (в широкому розумінні) із заявою про перегляд рішення міжнародного комерційного арбітражу є суттєвою прогалиною в українському праві. Так, Р. Гарнет у цьому зв'язку має рацію, наголошуючи, що участь третіх осіб є одним із найспірніших питань у міжнародному комерційному арбітражі, оскільки в своїй договірній природі воно із складнощами може задовільнити інтереси третіх осіб. Він вказує на труднощі при їх залученні за умови здійснення множинних дій, спрямованих на примирення сторін. При цьому різноманітність інтересів учасників правовідносин зумовлює ускладнення суб'єктного складу арбітражного розгляду справи [152].

Актуальність врахування інтересів всіх, включаючи третіх осіб та інших суб'єктів, причетних до матеріальних спірних правовідносин, не залишається поза увагою і в діяльності вітчизняного міжнародного комерційного арбітражу. Попри необхідність процесуальної регламентації правосуб'єктності інших, крім сторін, учасників справи, Міжнародний комерційний арбітраж при Торгово-промисловій палаті України лише у 2020 р. вносив зміни до ст. 22 Регламенту щодо участі третіх осіб [153].

Втім аналіз змісту цього положення свідчить про суттєве обмеження випадків вступу у справу третіх осіб. Їх залучення до арбітражного

розгляду, а також вступ до нього третьої особи допускається за таких умов. Насамперед, коли всі сторони та безпосередньо третя особа пов'язані однією арбітражною угодою. Як альтернативна підстава є висловлення згоди всіх сторін і третіх осіб на проведення арбітражного розгляду за участю такої третьої особи у строк, який дорівнює не більше 15 днів з дати отримання клопотання за умови, якщо Генеральним секретарем МКАС або складом Арбітражного суду не встановлений з урахуванням конкретних обставин більш тривалий строк.

Клопотання про залучення третьої особи або клопотання про вступ в арбітражний розгляд третьої особи має бути заявлено до закінчення строку подання відзиву на позовну заяву. За наявності ж поважних причин цей строк може бути продовжений Генеральним секретарем МКАС, а після сформування складу Арбітражного суду – його головою або одноособовим арбітром [154]. Однак незважаючи на нещодавно закріплену можливість участі третіх осіб в арбітражному розгляді, ці суб'єкти правом оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу не наділені.

Водночас практика національних органів судової влади свідчить про існування проблеми врахування засад матеріально- та процесуально-правової заінтересованості осіб, які не набули статусу учасника справи при розгляді справи арбітражем, незважаючи, зокрема, на відсутність таких статистичних даних на офіційному інтернет-сайті Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України [155]. Це пов'язується насамперед із неможливістю оспорити рішення міжнародного комерційного арбітражу особами, які не брали участь у розгляді справи, але вважають, що вказаним актом зачіпаються їх права та обов'язки. Причому, така неможливість впливу на остаточність арбітражного рішення закріплюється, поряд із правилами національного законодавства, і в нормах міжнародно-правового характеру. Враховуючи таку ситуацію, заінтересовані особи при реалізації спроб оспорювання таких актів посилаються на гарантування апеляційного й касаційного оскарження

судових рішень.

Наприклад, 17.04.2023 р. ТОВ «Алом» як суб'єкт, який не був учасником арбітражного провадження, надіслав до Київського апеляційного суду заяву про скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 08.09.2022 р. у справі № 286/2021. Своє право на подачу такої заяви ТОВ «Алом» обґрунтовувало положеннями ЦПК України, ЦК України та Конституції України, які гарантують особам реалізацію права на апеляційне та касаційне оскарження рішень органів судової влади. Апеляційний суд погодився з тим, що вказані норми дійсно передбачають право сторони оскаржити акт правосуддя. Однак заявник надіслав заяву про оскарження рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду стосовно специфічної форми вирішення комерційних спорів між учасниками арбітражної угоди. Ані національне законодавство, ані міжнародні договори, котрі ратифіковані Україною, не передбачають права на апеляційне або касаційне оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу [156].

Дійсно, національний процесуальний закон, зокрема розділ VIII ЦПК України, передбачає право оспорювання акта міжнародного комерційного арбітражного суду в певних, передбачених законом випадках, за використання чітко встановленої процедури. Але навіть за такої процедури орган судової влади не має повноважень вирішувати питання відносно обґрунтованості чи необґрунтованості по суті рішення міжнародного комерційного арбітражу. На неможливість апеляційного, поряд із касаційним, оскарження рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду зверталась увага і у змісті низки постанов Верховного Суду, зокрема у справі 796/124/2018.

Зважаючи на викладене вище, посилання ТОВ «Алом» на загальне право забезпечення кожній особі апеляційного чи касаційного оскарження рішення суду в даному випадку застосовано бути не може. Аналогічні із

зазначеним розділом ЦПК України положення містяться і в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж». При цьому вищевказані нормативно-правові акти передбачають право на оспорювання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду виключно сторонами у справі і не передбачають такої можливості для інших осіб. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 454 ЦПК України, саме сторони мають право звернення до суду із заявою про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Згідно ч. 8 ст. 454 ЦПК України суд постановляє ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі з підстав, передбачених пунктами 1-3 і 6 частини першої статті 186 вказаного Кодексу, а також у разі, якщо рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу оскаржено (оспоровано) з підстав, не передбачених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

На підставі вищевикладеного апеляційний суд прийшов до висновку про те, що заява про оспорювання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду, подана ТОВ «Алом», не може бути прийнята апеляційним судом. У відкритті провадження у даній справі має бути відмовлено [156].

Наведений приклад заснований на застосуванні цивільного процесуального законодавства України. Його зміст не містить достатньою мірою гарантій реалізації прав на ініціювання перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу з боку осіб, які не брали участь у розгляді справи, але арбітраж у своєму рішенні вирішив питання про їх права та обов'язки. Це свідчить про недосконалість, на нашу думку, національних нормативних актів щодо оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. На нашу думку, до положення розділу VIII ЦПК України та зміст Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» необхідно додати норму про доповнення складу суб'єктів оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу поряд із

третіми особами також особами, які не брали участь у справі, за умови вирішення міжнародним комерційним арбітражем питань про їх права та обов'язки.

У зв'язку з цим доцільно звернути увагу на особливості судового правозастосування. Так, при перегляді рішень міжнародного комерційного арбітражу суди в окремих випадках посилаються в ухвалах на норму, що регламентує суб'єктний склад оскарження рішення третейського суду поряд із суб'єктним складом осіб, яким надано право оспорювати рішення міжнародного комерційного арбітражу [157].

На нашу думку, таку практику не можна вважати належною, з огляду на те, що у вказаних випадках національне цивільне процесуальне законодавство передбачає різних суб'єктів при зверненні з процесуальним документом відносно перегляду рішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу. В першому із вказаних випадків коло суб'єктів зазначеного права більш розширене, про що мова велась вище. Разом з тим процедура оспорювання (оскарження) таких актів відбувається за різними процесуальними правилами, а відсутність їх диференціації в актах правосуддя може привести до помилкового застосування процесуальних норм при вирішенні кола питань, пов'язаних із переглядом рішень третейського суду та міжнародного комерційного арбітражу.

При зверненні суб'єкта оскарження із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу дотримання вимог форми та змісту вказаного процесуального документа має юридичне значення. У протилежному випадку суд повертає заяву з порушенням правил її складання, викладених у ст. 455 ЦПК України, особі, яка її подала. В судовій практиці наявні приклади застосування вказаного повноваження органом судової влади відповідно до його компетенції [158].

Водночас реалізація права на оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу тягне обов'язкову процесуальну реакцію органу

правосуддя в тих випадках, коли сторона звернулась до неналежного суду. Іноді зустрічаються випадки звернення суб'єктів оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу не до належного суду відповідно до критеріїв, про які вже йшлося раніше. При цьому сторони, зазвичай, звертаються до місцевих судів з відповідним процесуальним документом. Вказані суди, у свою чергу, справедливо не приймають до розгляду зазначені процесуальні документи, оскільки вирішення та розгляд останніх є компетенцією апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого функціонує міжнародний комерційний арбітраж, який ухвалив рішення.

Прикладом може служити така справа. Шевченківським районним судом м. Києва було направлено цивільну справу за заявою ТОВ «Гадячсир» про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу за позовом ПАТ «Креді агріколь Банк» до заявника про стягнення коштів до Апеляційного суду м. Києва, для розгляду [159].

Подібний випадок не є єдиним у судовій практиці. Водночас звертає на себе увагу й намагання вирішення такого питання судом з повідомленням заінтересованих осіб при реалізації спроби призначити судові засідання для вирішення цього питання. Так, ПАТ «Енергомашспецсталь» звернулась до Шевченківського районного суду м. Києва із заявою про скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України. Суд постановив на обговорення питання про передачу справи за підсудністю до Апеляційного суду м. Києва, за інстанційною юрисдикцією, для розгляду по суті, призначивши судові засідання. Проте заінтересовані особи у судові засідання не з'явилися, при цьому повідомлені належним чином про час та місце розгляду справи. Враховуючи відсутність у Шевченківського районного суду м. Києва інстанційної юрисдикції стосовно розгляду даної заяви, місцевий суд ухвалив направити зазначені матеріали до Апеляційного суду м. Києва для розгляду [160].

Подібну судову практику щодо вирішення питання місцевим судом про направлення заяви щодо скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу разом із доданими документами до апеляційного суду для визначення подальшої юридичної долі вказаного процесуального документа не можна вважати належною з таких підстав.

ЦПК України не передбачає за місцевим судом жодного повноваження щодо розгляду будь-якого процесуального питання відносно зазначеної заяви. Судове засідання, у свою чергу, призначається з метою вирішення будь-якого з вказаних питань з урахуванням правової позиції учасників справи. У даному випадку думка будь-яких суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не має значення, оскільки не впливає на відсутність повноважень у місцевого суду на можливість розгляду такого процесуального документа, як заява про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Як видається, безальтернативність передачі справи на розгляд до апеляційного суду не зумовлює необхідність вирішувати це питання у судовому засіданні з огляду й на те, що думка осіб, які викликаються у таке судове засідання, не має значення для суду з причини відсутності у останнього повноважень на розгляд такої заяви. Безальтернативність передачі матеріалів на розгляд апеляційного суду в такому випадку має закріплюватись у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві.

Відтак, дослідження процедури й змісту оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу та з'ясування легітимності вчинення вищевказаних дій дозволяє дійти такого висновку. Слід погодитись і визнати правовими дії органів судової влади відносно не прийняття до розгляду заяв про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу з огляду на відсутність у місцевого суду компетенції щодо розгляду зазначених процесуальних документів. Водночас повноваження щодо направлення справи за заявою про скасування рішення міжнародного

комерційного арбітражу до апеляційного суду з метою вирішення цього процесуального документа також не передбачено національним законодавством України.

Проте рішення щодо легітимності вказаних процесуальних дій потребує системного підходу й аналізу низки норм цивільного процесуального права та його доктрини. Частина 8 ст. 454 ЦПК України передбачає повноваження суду постановити ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі лише з підстав, передбачених п.п. 1–3 та 6 ч. 1 ст. 186 вказаного Кодексу. Водночас таке повноваження суд вправі реалізувати за умови оспорювання рішення з підстав, не передбачених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Зміст цитованої норми не передбачає за органами судової влади повноваження щодо направлення місцевим судом заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу до апеляційного суду як до належного. Відсутні такі повноваження за місцевим судом і в інших нормах ЦПК України.

Наприклад, не підлягає застосуванню у зазначених випадках і ч. 1 ст. 456 ЦПК України, яка передбачає повноваження суду відкрити провадження у справі за відсутності підстав для відмови у відкритті провадження у справі або повернення заяви. Не передбачено можливість для суду повертати заяву, що робить місцевий суд у даному випадку, і в ч. 4 ст. 185 ЦПК України, яка закріплює підстави для повернення заяви.

Так, О. В. Рожнов доходить висновку про неможливість поновлення судом пресічного терміну, встановленого для звернення до суду із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу та неоднозначність судової практики з цих питань [161].

Дії місцевого суду, спрямовані на направлення заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу до апеляційного суду, не передбачені національним цивільним процесуальним законодавством, хоча й потребують легітимізації з огляду на необхідність надання такого

повноваження місцевим судом. За відсутності ж нормативного закріплення такого повноваження за вказаним органом судової влади останній, як видається, не вправі його застосовувати.

Пояснюється такий висновок необхідністю вчинення будь-яких процесуальних дій відповідно до правил цивільної процесуальної форми, про що зазначає В. В. Комаров. Зокрема, він вказує на неможливість регулювання процесуальної діяльності при відправленні правосуддя у цивільних справах, якщо закон не передбачає певного порядку, послідовності процесуальної діяльності суду, учасників справи та інших суб'єктів процесуальної діяльності [162, с. 95].

Такий підхід до необхідності правової регламентації процесуальних дій при розгляді цивільних справ не є поодиноким. Деякі науковці називають ці явища «циклом системних збоїв» при здійсненні процесуальних дій за відсутності спеціального закону, а також при створенні судами нових методів правового захисту, які не передбачені законом [163, 436–437].

Водночас в інших наукових джерелах обґрунтовується легітимність певних процедур у діяльності міжнародного комерційного арбітражу та органів судової влади з перегляду рішень зазначених несудових органів цивільної юрисдикції [59, с. 220–221]. Крім того, на необхідність використання того чи іншого способу судового захисту з позиції його ефективності в поєднанні із законністю, що зумовлено наявністю «циклу системних збоїв», звернено увагу в науковій статті вітчизняних дослідників [164].

Таким чином, наведені теоретичні обґрунтування необхідності реалізації законодавчого закріплення особливостей вчинення тих чи інших процесуальних дій та необхідність, у зв'язку з цим, усунення вищевказаної законодавчої прогалини в національному цивільному процесуальному законодавстві України щодо відсутності у місцевого суду повноваження стосовно реагування на надходження заяви про скасування рішення

міжнародного комерційного арбітражу разом із доданими документами, дозволяють запропонувати доповнити ч. 4 ст. 454 ЦПК України другим реченням такого змісту: «При надходженні такої заяви до місцевого суду, останній направляє її разом із доданими документами (за їх наявності) до апеляційного загального суду за місцезнаходженням арбітражу без проведення судового засідання».

Реалізація такої пропозиції, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню законодавчо-закріпленого механізму оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу, враховуючи відсутність на даний час повноваження місцевого суду щодо процесуального реагування на надходження вказаного процесуального документа до суду, повноваження якого не визначають можливості прийняти процесуальне рішення відносно розгляду по суті заяви про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Дослідження суб'єктного складу оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу нерозривно пов'язується з темпоральністю вчинення тих чи інших процесуальних дій, спрямованих на реалізацію права подачі заяви про оскарження до належного суду. В цьому аспекті ч. 6 ст. 454 ЦПК України передбачається можливість подачі вказаної заяви після закінчення трьох місяців, рахуючи з дня, коли особа, яка заявляє це клопотання, отримала арбітражне рішення. Подача заяви після закінчення вказаного строку тягне її повернення. Особливістю застосування даних нормативних приписів є неможливість поновлення таких строків за умови їх пропуску навіть за наявності поважних причин. Поновлення строку на подачу заяви є можливим при оскарженні рішення третейського суду, а не міжнародного комерційного арбітражу. В цьому аспекті в одному з випадків суд зазначив, серед іншого, про необхідність дотримання принципу правової визначеності.

Зокрема, в ухвалі апеляційного суду вказувалось, що, відповідно до ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 127 ЦПК України, право на вчинення процесуальної дії

втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим нормою ЦПК України встановлено неможливість такого поновлення. Тлумачення ч. 1 ст. 127, ч. 7 ст. 454 ЦПК України дає підстави для висновку про те, що строк подання заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу є преклюзивним (припиняючим), поновленню не підлягає, тобто його закінчення є безумовною підставою для повернення заяви і можливість його поновлення нормами ЦПК України не передбачена.

Складовою правової визначеності, як зазначив суд, є передбачуваність застосування норм процесуального законодавства. ЄСПЛ зауважує, що процесуальні норми призначені забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності, а також про те, що сторони повинні мати право очікувати, що ці норми застосовуються.

Принцип правової визначеності застосовується не лише щодо сторін, але й щодо національних судів (рішення від 21.10.2010 р. у справі «Дія 97» проти України)). Прецедентна практика ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод також визнає, що доступ до суду не є абсолютним. Національним законодавством воно може обмежуватись, зокрема для дотримання правил судової процедури і це не є порушенням права на справедливий суд (рішення від 12.07.2007 р. у справі «Станков проти Болгарії»).

Як вбачається з матеріалів заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, представник Компанії «Боллверк Фінанцірунгс-унд Індустріманеґемент АГ» просить скасувати рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 17.08.2021 р., тоді як рішення у справі № 291/2020 за позовом АТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія» до Bollwerk

Finanzierungs-und Industriemanagement AG про стягнення заборгованості за поставлений товар, пені за прострочення оплати товару та трьох процентів річних Міжнародним комерційним арбітражним судом при Торгово-промисловій палаті України було ухвалено саме 17.08.2020 р. Тобто заявник фактично оскаржує рішення міжнародного комерційного арбітражу, датоване 17.08.2020 р., і відомостей про те, що у вказане рішення вносились виправлення, в тому числі стосовно дати його ухвалення, матеріали заяви не містять.

У заяві про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу представник заявника зазначив, що Компанія «Боллверк Фінанцірунгс-унд ІндустріманAGEMENT АГ» (Bollwerk Finanzierungs-und Industriemanagement AG) отримала оскаржуване рішення 19.08.2021 р., проте доказів на підтвердження вказаної обставини до заяви не долучено. Іншого порядку обчислення строку на оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу процесуальне законодавство не містить.

Зважаючи на те, що положеннями ЦПК України не передбачено можливості поновлення строку для подання заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, заява адвоката Ю. Ю. Жили, подана в інтересах Компанії «Боллверк Фінанцірунгс-унд ІндустріманAGEMENT АГ» (Bollwerk Finanzierungs-und Industriemanagement AG), про скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 17.08.2020 р. у складі одноособового арбітра І. І. Ємельянової у справі № 291/2020 підлягає поверненню особі, яка її подала [165].

В аналогічних випадках суди повертають заяви про оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу і в тих випадках, коли суб'єкт звернення обґрунтовує поважність причин пропуску процесуального строку на звернення до суду із вказаним процесуальним документом наявністю в державі правового режиму воєнного стану [112].

Позитивним наслідком дотримання суб'єктом звернення вимог, що

висуваються національним законодавством для заяви про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу, є відкриття провадження у справі. Це тягне проведення її підготовки до розгляду та, в подальшому, судовий розгляд справи. Під час проходження справи через зазначені етапи суд перевіряє наявність підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Особливості їх застосування розглядатимуться у подальших розділах дисертації. Автор вважає за доцільне розглядати їх в залежності від публічно-правового та приватно-правового характерів останніх.

Висновки до розділу 1

Перший розділ дисертаційної роботи присвячений аналізу загальної характеристики та теоретичним аспектам процедури оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. Таке рішення характеризується як об'єкт оспорювання за правилами цивільного судочинства. Позитивно при цьому оцінюються функціонування вказаного третейського суду та в порядку наукової дискусії висвітлюються аргументи прибічників критичного ставлення до існування міжнародного комерційного арбітражу. Його рішення, яке ухвалюється за результатами арбітражного розгляду, характеризується обов'язковістю для учасників справи, що є передумовою виконуваності зазначеного акта поряд із належним рухом господарського обороту.

Визначення кола арбітражних рішень, які є предметом оспорювання, викликано законодавчим закріпленням низки його актів, включаючи ті, ухваленням яких закінчується розгляд справи. Опосередкованість визначення видів рішень міжнародного комерційного арбітражу у ст. VIII Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж також стала приводом для дослідження кола вказаних актів, що є предметом оспорювання в порядку цивільного судочинства.

У дисертації наводяться й інші підстави для диференціації рішень міжнародного комерційного арбітражу з метою визначення актів, які можуть бути предметом оспорювання. При цьому акцентується на спірності позицій відносно розширення можливостей оспорювання відносно будь-якого арбітражного акта. Враховуючи відсутність нормативного закріплення кола арбітражних рішень, що є предметом оспорювання, пропонується заповнити дану законодавчу прогалину. Класифікація об'єктів такого оспорювання не є статичною, а може доповнюватись в залежності від участі в тих чи інших правовідносинах, по яким постановлятиметься рішення міжнародним комерційним арбітражем.

Оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається з позиції відповідності таким європейським стандартам, як дотримання ефективного засобу правового захисту та відповідності ознакам справедливого суду. При цьому визначаються відмінні риси перегляду судових рішень в інстанційному порядку від перегляду рішення міжнародного комерційного арбітражу апеляційним судом як судом першої інстанції в порядку цивільного судочинства. Робиться висновок про відповідність арбітражного розгляду правилам належного та справедливого суду з позицій дотримання ст. 6 ЄКПЛ.

Відзначаючи логічність постановки питання в науковій літературі про доцільність передачі розгляду справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу до юрисдикції господарського суду, в роботі робиться висновок про необхідність обмеження відкритості та гласності при розгляді компетентним судом заяв про оспорювання рішень зазначених арбітражів. Такий висновок обґрунтовується конфіденційністю міжнародного комерційного арбітражу при вирішенні ним спорів, віднесених арбітражною угодою до його компетенції.

Процедура та зміст оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, як і інші положення дисертації, висвітлюються насамперед з позиції їх нормативного закріплення в нормативних актах міжнародного

характеру та в національних правових нормах. При цьому, досліджуючи зміст вищевказаної процесуальної дії, звертається увага на характеристики суб'єктного складу реалізації такого права. Відзначається нелогічність відсутності надання права на оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу з боку третіх осіб та осіб, які не брали участь у розгляді справи арбітражем за умови вирішення питання про їх права та обов'язки в арбітражному рішенні. Водночас при характеристиці суб'єктного складу критично оцінюється відсутність на законодавчому рівні поняття та ознак сторін арбітражного розгляду. Вказується на відмінність ознак сторін при арбітражному розгляді від сторін розгляду судом справи про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу. В останньому випадку суб'єкти звернення до компетентного суду із відповідною заявою набувають статусу учасника справи.

За відсутності законодавчого закріплення за місцевим судом повноваження щодо процесуального реагування на надходження не за інстанційною юрисдикцією заяви про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу пропонується редакція проєкту відповідної процесуальної норми.

РОЗДІЛ 2

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

2.1. Суперечливість публічному порядку України як підстава для скасування арбітражного рішення

Дослідження процедури оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу потребує опрацювання кола питань, пов'язаних із змістом тих чи інших підстав, наявність яких зумовлює необхідність скасування рішень вказаного несудового органу цивільної юрисдикції. Логіка викладення матеріалу дисертації визначається особливостями реалізації зазначених положень щодо застосування тих чи інших підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу органами судової влади. Аналіз ст. 459 ЦПК України, яка їх регламентує, дозволяє зробити висновок про певну нелогічність цієї норми, що обумовлюється наступним.

Законодавче закріплення класифікації підстав для скасування акта зазначеного несудового органу обумовлює своєрідний вихід суду за межі заявлених вимог суб'єкта звернення до суду. Прояв такого кроку вбачається у закріпленні за судом повноважень скасувати рішення міжнародного комерційного арбітражу за наявності умов, не зазначених у заяві про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Їх зміст передбачений у ч. 2 вказаної норми ЦПК України.

Поряд із суперечливістю публічному порядку України, до них відноситься виявлення неналежності передачі спору на вирішення міжнародного комерційного арбітражу з огляду на його предмет та законодавчих положень. Певною мірою такий стан, на нашу думку, суперечить змагальним і диспозитивним засадам цивільного судочинства, закріпленим у ст.ст. 12 та 13 цього Кодексу.

З іншого боку, враховуючи забезпечення розумного балансу між приватними та публічними інтересами (принцип пропорційності, про зміст якого зазначено в низці наукових досліджень [166–170]), забезпечення вказаних інтересів при перегляді рішень міжнародного комерційного арбітражу викликає необхідність втручання держави в особі органу судової влади у приватноправовий спір, що був предметом розгляду арбітражу.

Водночас суперчливість логічної побудови ст. 459 ЦПК України викликана й тим, що ініціатива по оспорюванню рішення міжнародного комерційного арбітражу має виходити від сторони, тоді як апеляційний суд вправі застосувати ту чи іншу підставу для скасування, яка не передбачена у заяві про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. У зв'язку з цим слід зазначити, що у подібних випадках по суті мова іде про вихід суду за межі вимог, доводів і заперечень сторін як основних учасників справи.

Це питання є дискусійним в процесуальній науці впродовж десятиліть [171–174], однак диспозитивні й змагальні засади цивільного судочинства та принцип рівноправності сторін насьогодні, вважаю, не дають підстав визнати справедливими підходи по підтриманню надання судові повноважень у цивільному процесі по виходу за межі заявлених доводів і заперечень сторін, включаючи розгляд справ про перегляд рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Особливої уваги при цьому потребує суперечливість публічному порядку України як одній з підстав для скасування вищевказаного документу. Розділ VIII ЦПК України містить законодавче закріплення провадження у справах про оскарження рішень третейських судів поряд із оспорюванням рішень міжнародних комерційних арбітражів. Відповідно до ч. 1 ст. 459 ЦПК України, можливість скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів може бути реалізована судом лише у випадках, передбачених зазначеною статтею, якщо інше не передбачено міжнародним

договором, згоду на обов'язковість якої надано Верховною Радою України, або у випадках, визначених Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Статистичні дані Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України дозволяють дійти висновку про значне збільшення справ, прийнятих ним до розгляду у 2023 р. Якщо протягом 2019–2022 рр. вказаний орган прийняв до розгляду 1255 справ, то лише за минулий рік ним прийнято до розгляду 584 справи, незважаючи на суттєву ускладненість економічної ситуації в державі, в тому числі й внаслідок військової агресії РФ проти України.

Однак поряд із суттєвим збільшенням кількості розгляду справ МКАСом, є суттєвим і відсоток оспорюваності рішень цього ж арбітражу. Так, у 2023 р. із загальної кількості ухвалених рішень 12 % з них оспорено, у 2022 р. – 22 %, у 2021 р. – 41 %, у 2020 р. – 8 %, у 2019 р. – 17 %, у 2018 р. – 10 %. [175]. Такий значний відсоток рішень, справедливості яких ставиться під сумнів суб'єктами оспорювання актів міжнародного комерційного арбітражу, свідчить про необхідність дослідження підстав для скасування рішень зазначеного юрисдикційного органу, однією з яких є визначення судом того факту, що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Зміст даного дослідження побудований на окремій характеристиці публічно-правових та приватно-правових підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Перші із них обумовлені необхідністю досягнення публічного інтересу при оцінці діяльності вказаного третейського суду компетентним судом держави, що полягає в їх застосуванні незалежно від доводів ініціатора перегляду. Приватно-правові підстави застосовуються виключно з урахуванням заявлення про них у процесуальному документі, що подається до суду юридично-заінтересованими особами. Поділ підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу на вказані групи пояснюється

особливостями приватних та публічно-правових засад у праві в цілому.

Так, А. Г. Бірюкова пов'язує це з багатьма чинниками, включаючи вдосконалення ЦК України як кодексу приватного права, з розвитком міжнародно-правової галузі права тощо. Висвітлюючи історію розвитку приватного та публічного права, авторка вбачає одним з основних чинників, який ускладнює поділ права України на публічне та приватне, відсутність єдиних критеріїв, за якими можна було б провести чітку межу між публічно-правовими та приватноправовими відносинами. На її думку, в сучасних умовах не можна провести чіткої межі між ними, розташувавши її по той чи інший бік позитивного права [176, с. 76–79].

Проте у змісті сучасних наукових публікаціях спостерігається тенденція до поєднання приватного та публічного права з метою найбільшого сприяння у досягненні соціальної гармонізації суспільних правовідносин [177].

У контексті досягнення мети дисертаційного дослідження нами частково сприймається точка зору А. Г. Бірюкової, оскільки відсутність єдиних критеріїв поділу права на приватне та публічне не можна віднести до проблем, які важко подолати. На нашу думку, розподіл правовідносин на приватні та публічні має «галузеве забарвлення» в кожній правовій галузі, яка є предметом вивчення. Уявляється, що при розгляді справ судами цивільної юрисдикції реалізація публічних і приватних засад полягає в допустимій активності суду в процесі розгляду тієї чи іншої справи та допустимій можливості впливу його процесуальних дій на права та інтереси учасників справи. При вирішенні цих проблем не буде виключенням постановка питання про витребування судом доказів за ініціативою міжнародного комерційного арбітражу.

В юридичній літературі зазначається, що особливістю витребування доказів як форми сприяння національного суду міжнародному комерційному арбітражу виступають такі складові [178, с. 387]:

- 1) здійснення у випадках, передбачених законом;

- 2) здійснення апеляційним загальним судом за місцезнаходженням доказів;
- 3) здійснення на прохання міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) арбітражного розгляду при наявності згоди міжнародного комерційного арбітражу у справі, що ним розглядається;
- 4) здійснення за встановленими ЦПК України правилами.

При цьому можливий вихід суду за межі доводів і заперечень сторін свідчить про прагнення законодавця здійснити втручання держави в особі органу судової влади у приватноправові відносини без врахування заінтересованості, зокрема, учасників спору. У цьому контексті ініціатива суду при застосуванні повноважень, спрямованих на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу та визначених у п. 2 ч. 2 ст. 459 ЦПК України без урахування доводів учасників справи свідчить про наявність публічно-правових ознак у діяльності суду при перегляді рішення міжнародного комерційного арбітражу. Це обумовлює висловлену диференціацію таких підстав на дві групи, до першої з яких за важливістю та характером з'ясування слід віднести саме публічно-правові підстави скасування рішення вищевказаного третейського суду.

При цьому нами наголошувалось на дискусійності визначення суперечливості публічному порядку України як окремої підстави для вчинення вищевказаних дій апеляційним судом [179, с. 473]. Досягнення мети підрозділу, в свою чергу, стало можливим завдяки використанню методологічних засад наукової діяльності при проведенні досліджень правового характеру у цивілістиці. У вітчизняній науковій літературі цьому аспекту приділено належну увагу О. П. Дзєбанем та В. Л. Яроцьким [180], керівництва з методології у праві яких нами було використано при підготовці дисертації.

Особливістю аналізу наукових досліджень і публікацій є визнання мультидисциплінарного характеру наукового літературного фонду даної галузі. Незважаючи на нормативну урегульованість процедури

оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу нормами ЦПК України та наявність наукового інтересу до питань його діяльності насамперед з боку таких представників науки процесуального права, як В. В. Комаров, В. А. Кройтор, К. В. Мирось, Ю. Д. Притика [181–183; 24; 75] та інших науковців, досягнення мети наукового дослідження в цілому та цього підрозділу зокрема зумовлює необхідність наукового аналізу досліджень з іншої проблематики.

У цьому зв'язку не менш важливим є розуміння процесуальних аспектів перегляду актів правосуддя та їх оскарження в цілому, чому присвячувалась увага К. В. Гусаровим в одному з розділів колективної монографії [184]. Водночас досягнення мети даної роботи не стало б можливим без характеристики особливостей реалізації публічного порядку в країнах-членах ЄС при реалізації різноманітних процесуальних правовідносин [185]. Поєднання цих знань дозволило приділити увагу суперечливості публічному порядку України як однієї з підстав скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Науковий інтерес до дослідження зазначеної підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу озумовлюється специфічністю нормативно-правового змісту таких підстав у цілому. Пояснюється це насамперед своєрідною «нелогічністю» їх застосування, оскільки ЦПК України не ставить у залежність скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу при порушенні ним вимог законності та обґрунтованості ухваленого акта, що має місце при інстанційному перегляді рішення органу судової влади.

Особливості скасування арбітражного акта передбачає розуміння змісту підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу в цілому. Так, О. Белоглазек, голова арбітражної комісії Національного комітету ІСС Чеської Республіки, вірно відзначив: «Інститут анулювання арбітражної постанови є виключно інструментом зворотнього контролю з боку держави, мета якого – з'ясувати, чи були

задоволені умови для делегування судових повноважень суб'єкту приватного права, а також чи були наявні елементарні передумови для дій арбітра, спрямованих на прийняття рішення за суттю справи, яке підлягає виконанню» [186, с. 21].

Стаття 459 ЦПК України передбачає, на перший погляд, вичерпний перелік зазначених підстав. Проте суперечливість публічному порядку України містить, в широкому розумінні, можливість тлумачення публічного порядку у розширеному сенсі, а суперечливість йому арбітражного рішення розглядати практично необмежено. Вказана норма закріплює наявність двох їх груп, про що зазначалось вище. Така законодавча класифікація підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу дозволяє диференціювати їх залежно від суб'єкта ініціювання вказаного застосування. Вона залежить також від характеру обставин, що стали умовою для скасування арбітражного рішення.

Першу їх групу законодавець повністю ставить у залежність від волі суб'єкта оспорювання та від надання ним доказів того, що одна із сторін арбітражної угоди була недієздатною, або угода є недійсною за правилами закону, котрому сторони таку угоду підпорядкували, а за відсутності такої вказівки – за українським законом.

Наступна підстава, що застосовується за ініціативою сторони, зводиться до надання нею доказів неповідомлення її належним чином про призначення арбітра або про арбітражний розгляд, чи не можливість подання своїх пояснень з поважних причин. Рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути скасовано й за умови доведення суб'єктом оскарження факту винесення рішення стосовно не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови.

Арбітражний акт скасовуватиметься й за наявності в ньому висновків з питань, які виходять за межі арбітражної угоди. Однак якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені

від тих, що не охоплюються такою угодою, скасованою може бути лише та частина арбітражного рішення, що містить постанови з питань, які не охоплюються арбітражною угодою.

До останньої із закріплених на законодавчому рівні підстав, які застосовуються за ініціативою суб'єкта оскарження, відноситься невідповідність складу міжнародного комерційного арбітражу або арбітражної процедури угоді сторін. Але за умови, якщо така угода не суперечить закону, від якого сторони не можуть відступати, або за відсутності такої угоди, не відповідали закону.

Зазначена диференціація дозволяє класифікувати підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу на дві групи. До першої, за змістом ст. 459 ЦПК України, відносяться обставини порушення процедури арбітражного розгляду та браку правосуб'єктності сторони складу самого арбітражу. Друга група підстав обумовлена застосуванням, за змістом п. 2 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, за ініціативою суду.

В доповнення до викладеного вище, така нормативна конструкція, на нашу думку, є нелогічною з огляду на таке. Цивільне процесуальне законодавство побудовано на засадах диспозитивності та змагальності. Це передбачає свободу реалізації права на звернення до суду, включаючи право оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу. В цьому аспекті особа, що звернулась із заявою про скасування рішення такого арбітражу, має довести власні доводи та міркування. У ситуації ж, що описується, законодавець визначає компетенцію суду щодо можливого скасування арбітражного рішення не залежно, як вбачається, від волі суб'єкта оскарження.

Не заперечуючи в цілому існування підстав скасування другої групи, ми вважаємо за доцільне запропонувати законодавче редагування абз. 1 п. 2 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, визначивши, що незалежно від доводів сторони, рішення міжнародного комерційного арбітражу підлягає скасуванню за умови визнання судом наявності однієї з двох з

нижчевикладених підстав або їх сукупності. Подібна конструкція можливого виходу суду за межі доводів учасників справи має місце при апеляційному (ч.ч. 4, 5 ст. 367 ЦПК України) та касаційному (ч. 3 ст. 400 ЦПК України) провадженнях.

Однак поряд із цим слід зауважити, що існування двох груп підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, які не відповідають існуючій ініціативі компетентного суду щодо застосування підстав на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу змагальним засадам цивільного судочинства та принципу рівноправності сторін, про йшлося вище. З огляду на це національне цивільне процесуальне законодавство в частині нормативного закріплення повноважень апеляційного суду, що застосовуються ним за власною ініціативою та спрямовані на скасування рішення зазначеного несудового органу, видаються такими, що підлягають корегуванню.

На нашу думку, змагальні засади цивільного судочинства та обмеження активності суду свідчать про необхідність усунення органу судової влади при перегляді рішення міжнародного комерційного арбітражу реалізовувати повноваження, спрямовані на скасування такого рішення за власною ініціативою, що має місце у діючому цивільному процесуальному законодавстві України.

На наше переконання, позбавлення суду такої активності сприятиме посиленню багатьох основних демократичних засад судочинства, насамперед змагальності, диспозитивності та рівноправності сторін. Необхідність останнього пояснюється неналежним дотриманням рівноправності сторін за умови застосування судом за власною ініціативою зазначених вище повноважень. При цьому орган правосуддя прямо чи побічно здійснює процесуальну діяльність на користь однієї із сторін, приймаючи процесуальне рішення про необхідність виходу за межі заявлених вимог та обґрунтування необхідності застосування за ініціативою суду підстав публічно-правового характеру для скасування

рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Суперечливість арбітражного рішення публічному порядку України є окремою підставою для скасування акта міжнародного комерційного арбітражу, що може застосовуватись за ініціативою суду. Водночас необхідно зазначити, що публічний порядок у діяльності міжнародного комерційного арбітражу не пов'язується лише із скасуванням його рішення.

Наприклад, І. В. Венедиктова наголошує, що «поняття «публічний порядок» залишається базовим поняттям, завдяки якому з арбітрабельних спорів а ріогі виключаються спори у валютній, митній, природоресурсній, податковій, антимонопольній сфері, сфері банкрутства, фондового ринку тощо» [187, с. 85]. Віднесення цієї обставини до окремої групи підстав скасування арбітражного рішення не означає відсутності ініціативи суб'єкта оскарження для її застосування. Приклади судової практики, наведені нижче, демонструють можливість зазначенні в процесуальному документі – заяві заінтересованої особи, наявного факту суперечливості рішення публічному порядку України [188]. Проте наявність підстави, визначеної пп. «б» п. 2 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, та доцільність її застосування при скасуванні рішення міжнародного комерційного арбітражу, перевіряє компетентний суд, що розглядає заяву про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

При цьому звертає на себе увагу законодавча конструкція норми, яка регламентує випадки скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу при застосуванні цієї підстави за умови, якщо «арбітражне рішення суперечить публічному порядку України». Така редакція законодавчого припису, як і інші норми національного законодавства, не визначають зміст зазначеної «суперечливості публічному порядку».

Інтерес до законодавчого визначення публічного порядку та пов'язаних з ним понять обумовив розробку проєкту Закону «Про публічний порядок», розроблений суб'єктом законодавчої ініціативи –

народним депутатом України, доктором юридичних наук С. В. Шаховим. Доволі актуальним та змістовним є в цьому аспекті характеристика публічного порядку професором Є. В. Петровим, суддею Верховного Суду та доктором юридичних наук. Він зазначає, що правова концепція публічного порядку існує для того, щоб захистити державу від іноземних арбітражних рішень, які порушують діючі в державі фундаментальні принципи справедливості і правосуддя. Ці положення покликані встановити правовий бар'єр на шляху рішень, ухвалених всупереч кардинальним процесуальним і матеріально-правовим принципам, на яких тримається публічний і державний порядок [189, с. 9]. Зазначений автор навів низку прикладів з діяльності Верховного Суду по справам, в яких органом судової влади визнано не дотримання публічного порядку України у правовідносинах, що ним розглядались [189, с. 19].

Стаття 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2] прирівнює публічний порядок до основ правопорядку, визначаючи при цьому можливість застосування вказаних правил виключно до норми права іноземної держави. У таких випадках має застосовуватись право, що має найбільш тісний зв'язок із правовідносинами. Якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України.

Проте дане правило, на нашу думку, не підлягає застосуванню при вирішенні питання про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, враховуючи наступне. До повноваження апеляційного суду, як суду першої інстанції, що розглядає заяви про скасування рішень вказаного органу, не входить повноваження стосовно зміни акта цього арбітражу. Тому суд при перегляді рішення міжнародного комерційного арбітражу не вправі застосовувати право, що має найбільш тісний зв'язок з правовідносинами, які розглядаються.

Крім цього, зазначена вище норма Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплює її дію лише для норми права іноземної держави при аналізі її відповідності публічному порядку. Рішення міжнародного

комерційного арбітражу при цьому не є об'єктом застосування цієї норми.

О. Д. Крупчан свого часу звертав увагу на таку особливість публічного порядку в правовідносинах, що є предметом розгляду міжнародного комерційного арбітражу. Зокрема він наголошував: «Більш конкретного змісту категорії «публічний порядок» надає ст. 228 ЦК України, за якою правочин визнається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним. Як бачимо, поняття публічного порядку тут розуміється як порушення прав, знищення і пошкодження майна, що відповідає цивілістичному змісту публічного порядку, але не загальнотеоретичному, в тому числі з позицій науки міжнародного публічного права» [190, с. 155].

Таке трактування визначеного змісту публічного порядку України, суперечливість якому передбачена як підстава для скасування рішення вказаного вище несудового органу цивільної юрисдикції, надає судам можливість широкого тлумачення зазначеної правової категорії при розгляді справ відносно оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу. За змістом однієї з постанов Верховного Суду, під суперечливістю публічному порядку суб'єкт оскарження «маскує» очевидне, на його думку, неправильне застосування фундаментальних засад національного та міжнародного права про настання відповідальності та свободи договору під суперечливість публічному порядку держави.

Верховний Суд, переглядаючи в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції по цій справі, послався на п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України». Там роз'яснено, що під

публічним порядком належить розуміти правопорядок держави, визначальні принципи і засади, які становлять основу існуючого в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо).

При визначенні змісту цього поняття, як вказано в судовому рішенні, варто враховувати рекомендації Асоціації міжнародного права щодо публічного порядку, прийняті у місті Нью-Делі у 2002 р., в яких зазначено, що остаточність арбітражних рішень у міжнародному комерційному арбітражі повинна поважатися за винятком надзвичайних обставин. Такі надзвичайні обставини існують, якщо визнання або примусове виконання арбітражного рішення буде суперечити міжнародному публічному порядку. Згідно з пунктом 1 (d) цих рекомендацій, міжнародний публічний порядок будь-якої держави включає в себе: (I) фундаментальні принципи, що стосуються справедливості або моралі, які держава бажає захищати, навіть якщо вона не була безпосередньо залучена до участі у спорі; (Ii) правила, призначені для обслуговування основних політичних, соціальних або економічних інтересів держави, відомі як *lois de polis* або «правила громадського порядку»; і (Iii) обов'язок держави дотримуватися своїх зобов'язань перед іншими державами або міжнародними організаціями.

Застереження про публічний порядок у загальному вигляді сформульовано в міжнародних конвенціях. Зокрема, у ст. 6 Конвенції ООН про право, що застосовується до міжнародної купівлі-продажу товарів, від 15.06.1995 р., встановлено, що в кожній із держав, які домовляються, застосування права, визначеного цією Конвенцією, може бути виключено з мотивів публічного порядку. Таке ж правило встановлено у ст. 18 Конвенції ООН про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів від 22.12.1986 р.

Під публічним порядком слід розуміти правопорядок держави, визначені принципи і засади, які становлять основу існуючого в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності, недоторканості та

основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо). Публічний порядок будь-якої країни включає фундаментальні принципи і засади правосуддя, моралі, які держава бажає захистити навіть тоді, коли це не має прямого стосунку до самої держави; правила, які забезпечують фундаментальні політичні, соціальні та економічні інтереси держави (правила про публічний порядок); обов'язок держави з дотримання своїх зобов'язань перед іншими державами та міжнародними організаціями. Це ті незмінні принципи, які обумовлюють стабільність міжнародної системи, в тому числі суверенітет держави, невтручання у внутрішні справи держав, забезпечення територіальної цілісності тощо.

Доводи SIA «ZodiakPlus» щодо порушення арбітражним рішенням публічного порядку України зводяться до незгоди з правильністю застосування Міжнародним комерційним арбітражним судом при Торгово-промисловій палаті України норм матеріального та процесуального права при вирішенні спору, з правильністю визначення строку виконання зобов'язання та не свідчать про порушення публічного порядку України. Посилання заявника на істотні, на його думку, порушення матеріальних норм при ухваленні арбітражного рішення, зокрема на помилкове встановлення судом вини відповідача за невиконання контракту та покладення на нього обов'язку відшкодувати завдані збитки та сплатити штраф, не є підставою для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу [191].

Матеріали іншої справи, на яку посилався проф. Є. В. Петров у цитованій презентаційній роботі, свідчать про визнання судом певних обставин такими, що суперечать публічному порядку України. Пункт 10 мотивувальної частини судового рішення пояснює неможливість застосування певних наслідків невиконання зобов'язань у справах про стягнення з підприємства оборонно-промислового комплексу, внесеного до переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, на користь юридичної особи держави-

агресора та/або держави-окупанта. Верховний Суд при цьому зазначає (п. 10, 11 Постанови), що такі принципи та засади стосуються насамперед національної безпеки України, тобто захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»), а державна політика у сфері означеної безпеки спрямована, зокрема, на захист людини і громадянина (ч. 1 ст. 3 вказаного Закону) [189].

Враховуючи вищенаведені складнощі при визначенні змісту публічного порядку та брак його закріплення в нормативних актах, вважаємо за можливе висловити пропозиції щодо подолання такої прогалини. Уявляється, що при визначенні суперечливості публічному порядку України слід розуміти порушення конституційних положень, які регламентують основні засади державного устрою та національної безпеки держави. При цьому, враховуючи необхідність дотримання принципу верховенства права, слід визнати обов'язковість дотримання нормативних приписів всіма суб'єктами правовідносин. Однак можливе порушення (не дотримання) міжнародним комерційним арбітражем норм матеріального та (або) процесуального права, які не відносяться до кола підстав скасування арбітражного рішення при розгляді ним справ, не варто вважати порушенням публічного порядку України. Хоча слід зазначити і про певну логічність у обґрунтуванні протилежної позиції.

Авторська оцінка змісту публічного порядку України як самостійної підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу не є остаточною й такою, що дає вичерпні відповіді на існуючі прогалини змісту вказаного порядку. Водночас, враховуючи відсутність чіткого закріплення нормативного змісту публічного порядку України, з суперечливістю якому вітчизняне процесуальне законодавство пов'язує скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, зумовлює необхідність визначення нормативного змісту «суперечливості»

публічному порядку та його відмінностей від доволі схожих, але не ідентичних категорій, як «порушення», «недотримання», «невідповідність» тощо.

Суперечливість публічному порядку є категорією оціночною й поєднана із невизначеним змістом самого публічного порядку. З огляду на це суперечливість можна вважати протиріччям між тими ознаками публічного порядку, які закріплені в нормативних актах. На відміну від суперечливості, порушення того чи іншого законодавчого положення передбачає вчинення дій, спрямованих на не дотримання нормативних правил вчинення дій, які полягають в ігноруванні обов'язку дотримання встановлених вимог. Недотримання, у свою чергу, полягає, як правило, у бездіяльності по виконанню обов'язку відповідності правил поведінки суб'єкта правовідносин встановленим нормативним приписам. На відміну від вказаних суджень, термін «невідповідність» має найбільше наближення до «суперечливості», оскільки передбачає, на нашу думку, наявність висновку про бракування відповідності положенням того чи іншого терміну, зазначеному у законодавстві.

Складність відмінності вищевказаних понять обумовлюється протиріччям схожих, але не однакових категорій. В цьому випадку методом виключення обирається необхідний досліднику термін. Особливості юридичної методології дозволяють за допомогою вказаного методу наукового пізнання обрати визначений у законодавстві варіант. При характеристиці такої підстави скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, як його суперечливість публічному порядку, визначення суперечливості відбувається на підставі загальних положень філософії права та методологічних засад наукових досліджень. В цих галузях теоретичних знань за умови протиріччя двох істинних суджень застосовується метафізичний підхід [192, с. 225–256; 193, с. 469–470], який для практичних сфер життя (особливо юриспруденції) особливої цінності не має. Так, О. П. Дзєбань і О. Г. Данильян зазначають, що І. Кант пропонував

у випадку такого протиріччя застосовувати трансцензус (вихід за межі чогось). Так виник трансцендентальний метод [192, с. 226–257; 193, с. 471–472].

При з'ясуванні змісту того чи іншого поняття при дослідженні підстав скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, зокрема вищевказаних філологічних термінів, варто застосовувати **закон виключеного третього**. Ним є закон логіки, згідно з яким з двох висловлювань (суджень) одне обов'язково є істинним, а інше – хибним. Істинним є або ствердження певного факта, або його заперечення. Третього не дано.

Для більш точного визначення істинності чи хибності вказаних суджень можуть застосовуватись **метод інверсії** та **метод вільних асоціацій** [194, с. 221], які передбачають погляд на судження з іншого («перевернутого») боку: наприклад: «якщо судження істинне (чи хибне), то що тоді, які наслідки на практиці?» О. П. Дзєбань, досліджуючи діяльність І. Канта, вірно зазначає, що найнесподіваніші явища (*до яких відносяться відмінності між вказаними поняттями*) (Виділено нами.– М. Н.) – якими б несподіваними вони не були, – реалізуються у просторі і часі [193, с. 471–472]. Виходячи з цього їх існування та відмінності одне від іншого необхідно розглядати як реальність, що існує у правознавстві. І своєрідна метафізична характеристика їх відмінностей не звужує необмежене використання суперечливості публічному порядку як терміну, котрий дозволяє скасувати рішення міжнародного комерційного арбітражу при будь-якій невідповідності ознакам публічного порядку України.

Суперечливість публічному порядку у світовій практиці розглядається не лише як підстава скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, але і як підстави для невиконання рішень ЄСПЛ. У деяких державах прийнято нормативні акти та рішення конституційних судів, які легітимізують невиконання рішень ЄСПЛ з підстав так званих «недружніх дій» держав-учасниць ЄС. Такі кроки зумовлюють зазначену

«недружність» буцімто протиріччю основним засадам державотворення за внутрішнім національним правом окремих суб'єктів міжнародного права. Зокрема, невиконання низки рішень ЄСПЛ з боку Туреччини пояснюється тим, що ця держава входить у трійку суб'єктів міжнародного публічного права, по яким ухвалюється найбільша кількість рішень ЄСПЛ. В юридичній літературі відмічається, що з метою виправлення такої поганої репутації та скорочення кількості спорів, у 2012 р. в Туреччині набрав чинності механізм подачі індивідуальних спорів до Конституційного Суду держави [195; 196].

На нашу думку, таке обмеження права на звернення до міжнародного органу, юрисдикція якого визнана Туреччиною, не можна вважати допустимою з позиції дотримання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. При цьому низка рішень вказаного органу міжнародної юрисдикції зазначеною державою не виконано, що стає критикою у науковому колі [197; 198].

Вибірковий, а згодом і негативний підхід до виконання рішень ЄСПЛ спостерігається і від держави, що здійснила військову агресію проти України та повномасштабне збройне вторгнення у 2022 р. Таке ставлення до виконання зазначених рішень можна пояснити висловленою К. Брумером позицією про невинуватення надій на соціалізацію РФ до стандартів, норм і принципів Ради Європи, які у теперешній час мають бути захищені від росії [199].

Після виключення з Ради Європи вказаний суб'єкт міжнародних відносин прийняв закон про невиконання рішень ЄСПЛ, який набув чинності після 15.03.2022 р. Зміст нормативних актів та правова позиція суду конституційної юрисдикції держави-агресора свідчать про неприймання нею європейських принципів та порушення, по суті, внаслідок цього, публічного порядку держави. А. Падскоцімайте відзначає, що невиконання рф рішень ЄСПЛ стосується участі росії в системі вказаної Конвенції, досліджуваної через призму її відповідей на несприятливі

рішення Суду, які протягом багатьох років варіювалися від дотримання, в одних випадках, до відкритого непокори, – в інших. Зазначається, що хоча підхід росії багато в чому не є унікальним, існуючий механізм відмови у виконанні судового рішення є безпрецедентним [199]. Аналогічної позиції дотримується й інший науковець, який доводить проблемність виконання рішень міжнародної судової установи відносно правопорушень, пов'язаних із збройними конфліктами, які виникли за ініціативою держави – агресора [200].

Викладене свідчить про актуальність розуміння змісту публічного порядку та визнання рішення юрисдикційного органу таким, що йому суперечить. З огляду на відсутність повноцінного закріплення змісту публічного порядку в нормативних актах виникає негативна можливість різноманітного його тлумачення та, як наслідок, посилається на суперечливість щодо нього не лише при перегляді рішень міжнародного комерційного арбітражу, але і при виконанні вимог міжнародних нормативних актів у публічних правовідносинах. В цьому аспекті не випадково законодавець розкрив активність суду на вихід за межі заявлених вимог, викладених в заяві про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. При цьому ми не відмовляємося від вищевикладеної аргументації необхідності обмеження активності суду при застосуванні підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Виходячи зі змісту ст. 459 ЦПК України, при застосуванні підстави, що розглядається у даному підрозділі, законодавець не пов'язує можливість її застосування із тягарем доведення наявності підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу на особу, яка звертається із заявою про скасування такого рішення, на що вказує Верховний Суд [201]. У подібних випадках застосування підстави для скасування акта, що розглядається, при його суперечливості публічному порядку, потребує системного тлумачення.

Зміст цивільного процесуального законодавства, як зазначалось, передбачає можливість застосування такої підстави судом при виході за межі доводів і заперечень суб'єкта звернення до суду із заявою про скасування процесуального документу. Водночас національне законодавство не забороняє вказувати на існування такої підстави у заяві про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. В останньому випадку суб'єкт звернення має обґрунтувати у зверненні до суду наявність цієї підстави, з якою закон пов'язує можливість скасування рішення несудового органу [202].

При виході ж суду за межі доводів і заперечень заінтересованих осіб на останніх, на нашу думку, не має покладатись обов'язок обґрунтування необхідності застосування такої підстави, як суперечливість рішення міжнародного комерційного арбітражу публічному порядку України. В такому випадку тягар доказування покладається на суд, що не співвідноситься із змагальними засадами цивільного судочинства. Вони, у свою чергу, мають виключення із загального правила, які полягають, наприклад, у можливості суду витребувати судом докази за власною ініціативою при вирішенні деяких справ окремого провадження. При скасуванні рішення міжнародного комерційного арбітражу органом судової влади за наявності суперечливості публічному порядку України видається можливим припустити аналогічне виключення із зазначеного правила доказування.

Із застосуванням підстави, що розглядається, найтіснішим чином пов'язується розуміння змісту публічного порядку України в контексті впливу публічних правовідносин на приватні взаємовідносини суб'єктів спірних правовідносин. У судовій практиці, за нашими спостереженнями, публічний порядок характеризується в широкому значенні [203; 204]. Розуміння суперечливості публічному порядку України як підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу зумовив необхідність бачення змісту публічного порядку України при перегляді

рішення міжнародного комерційного арбітражу у більш вузькому значенні, ніж його розглядають суди.

На нашу думку, розуміння зазначеної категорії у більш широкому сенсі призводить до зловживання суб'єктів правовідносин при обґрунтуванні неможливості виконання та юридичного визнання акта того чи іншого юрисдикційного органу таким, що суперечить публічному порядку. Це призводить до розширеного втручання держави в особі органу судової влади в оцінку рішення міжнародного комерційного арбітражу з можливим застосуванням повноваження, спрямованого на скасування вказаного правозастосовного акта.

Суперечливість публічному порядку України як підставу для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу необхідно застосовувати тому випадку, коли порушення інтересів суб'єкта оскарження тісно пов'язано з посяганням на засади державного устрою та національної безпеки. Це стосується й вирішення питання про надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу [205]. На нашу думку, оцінка суперечливості публічному порядку України в контексті вирішення питання про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу має здійснюватися у вузькому значенні, з огляду на можливість порушень інтересів державного устрою та національної безпеки України.

В умовах відстоювання територіальної цілісності та незалежності України, гарантування непорушності вказаних інститутів в майбутньому, практична реалізація запропонованого нами змісту публічного порядку України та суперечливості йому рішенням міжнародного комерційного арбітражу має практичний сенс. З іншого боку, широке тлумачення публічного порядку можна пояснити наявністю великого спектру правовідносин, аналіз яких потребує дослідження змісту зазначеного порядку диференційовано у тих чи інших правовідносинах, у яких він застосовується.

При розмежуванні цивільно-правових (приватно-правових) і публічно-правових аспектів правовідносин вважаю визначальним їх характер між суб'єктами угоди. Поряд із впливом на цивільно-правові аспекти правовідносин, що існують між сторонами, вказані відносини можуть суперечити державному устрою та (або) національній безпеці. В даному аспекті можна говорити, наприклад, про наявність приватно-правових відносин між резидентом України та особою, відносно якої запроваджено санкційні заходи компетентним органом держави. Водночас, суперечливість рішення міжнародного комерційного арбітражу публічному порядку України може мати місце і при вирішенні спорів, пов'язаних із покладанням у арбітражному рішенні негативних обов'язків на суб'єкта господарювання, котрий виконує державні замовлення у оборонній сфері або у сфері національної безпеки, або є співвиконавцем таких замовлень. Як наслідок, постановлення арбітражного рішення щодо прав та обов'язків такого суб'єкта може вплинути на його здатність здійснювати виконання обов'язків, спрямованих на посилення вищевказаних сфер.

Такий висновок кореспондується із запровадженою державою санкційною політикою відносно інтересів осіб, які посягають на територіальну цілісність та державний устрій України або сприяють в цьому, зокрема, у зв'язку з військовою агресією проти неї з боку рф. У свою чергу це стало приводом для унормування вказаних правовідносин у Законі України «Про санкції» та чисельних наукових досліджень [206–210].

Судова процедура застосування санкцій як механізм забезпечення публічних інтересів передбачена у КАС України. Вищий антикорупційний суд України в оприлюднених рекомендаціях щодо застосування законодавства в цій частині зазначає, що Україна не є єдиною у запровадженні на законодавчому рівні санкційних процедур. 23.06.2022 р. у Канаді внесено зміни до Закону про спеціальні економічні заходи та до

Закону про правосуддя стосовно жертв корумпованих іноземних посадовців, відомий під назвою «Закон Магнітського». Сенс таких змін полягає в можливості конфіскації активів, заблокованих чи заарештованих за цими нормативними актами. Має намір запровадити приклад Канади та домогтися конфіскації російських активів і Велика Британія [211].

Аналіз суперечливості публічному порядку України при вирішенні питання про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу зумовлює необхідність приділення уваги визнанню справедливими рішень юрисдикційних органів, які ухвалювались із залученням суб'єктів цивільних (у широкому розумінні) правовідносин, що є резидентами невизнаних Україною держав та квазідержавних утворень.

У вітчизняній судовій практиці певною мірою розповсюдженими є випадки розгляду національними судами цивільної юрисдикції справ стосовно визнання фактів, що мають юридичне значення, які мали місце на територіях, котрі не визнаються Україною в якості держав [212]. У подібних випадках може відбуватись легітимізація правовідносин із тими учасниками, які не визнаються Україною як суб'єкти міжнародного публічного права. До таких держав можна віднести Республіку Косово (яка визнана 98 державами-членами ООН), так звану Турецьку Республіку Північного Кіпру (визнана лише Туреччиною), Китайську Республіку, дипломатичні відносини з якою підтримують 11 держав-членів ООН, тощо.

З огляду на те, що в подібних правовідносинах не вирішуються питання державного устрою та національної безпеки України, їх не можна, на нашу думку, вважати такими, що суперечать публічному порядку України. Однак такий висновок не означає безспірність можливої легітимізації подібних правовідносин юрисдикційними органами, включаючи третейські суди. Як видається, можливість розгляду справ за участю вказаних суб'єктів має вирішуватись, наприклад, міжнародним комерційним арбітражем на початку розгляду спірних правовідносин при

з'ясування правового статусу суб'єктів, що приймають участь у розгляді справи арбітражем.

2.2. Невідповідність предмета спору вирішенню міжнародним комерційним арбітражем

Наступна з двох публічно-правових підстав, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, стосується аналізу предмета спору на його відповідність можливості вирішення міжнародним комерційним арбітражем. Аналіз підстави, що розглядається, передбачає можливість скасування арбітражного акта за умови, якщо відповідно до закону спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Досягнення мети даного дослідження в цій частині дисертації передбачає опанування вищевказаної підстави за умови з'ясування низки взаємодоповнюючих умов можливої її застосування судом.

У зв'язку з цим вказана підстава досліджуватиметься вказану підставу розкладанням її на складові для більш повного розуміння сутності кожної з них. Потім, за наявності уточнюючих даних, аналізуватиметься отриманий результат, який слугуватиме збагаченням знанням про об'єкт, що досліджується. Такий результат відрізнятиметься від первісного, уявлення про якого існувало до проведення аналітико-синтетичних операцій. у результаті такого дослідження використовуватимуться розширені та уточнені знання про первісний предмет. Саме за такою методикою необхідно адаптувати методологію наукових досліджень до поставлених в дисертації завдань. Обрання зазначеного способу отримання нової інформації стало за можливе завдяки осмисленню вірного висловлювання О. П. Дзебаня та С. Б. Жданенко про те, що в сучасних науково-правових дискусіях право на інформацію активно обговорюється. Проте у філософсько-правовій і юридичній літературі відсутні єдині

підходи до його визначення. Надто складно визначити межі аналізування даного феномену. При цьому значну складність становлять навіть окреслення загальних властивостей цього предмета в одній роботі та визначення точки вступу до такого аналізування [209].

Першочерговим при цьому необхідно визначити нормативну закріпленість заборони передачі спору, що був розглянутий арбітражем, на вирішення останнього. В даному аспекті публічність підстави, що розглядається, передбачає визначення самим законом як нормативним актом (а не арбітражною угодою) передачі спору на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. З огляду на зазначене потребує диференціації міжнародні та національні нормативні акти, які передбачають коло справ, розгляд яких не є предметом діяльності міжнародного комерційного арбітражу, та із змістом яких закон пов'язує вищевказані наслідки, наявність яких тягнутиме скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Особливості правового аналізу змісту нормативних актів при постановці питання про скасування рішення зазначеного арбітражу висвітлювались рами у змісті тез наукової доповіді [210]. Зазначена публікація одного з основних положень дисертації надала поштовх для отримання інформації про нормативне закріплення цього питання у міжнародно-правових та національних нормативних актах.

Так, за нашими спостереженням, зміст Європейської конвенції про зовнішньоекономічний арбітраж від 21.04.1961 р. не передбачає такої підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, котра розглядається у даному підрозділі, як і не передбачає кола справ, що не підлягають розглядові вказаному арбітражеві. Навпаки, Конвенція акцентує на можливості передачі спору на розгляд вказаного несудового юрисдикційного органу на підставі угоди сторін, не передбачаючи диференціацію справ, що не передаються до арбітражного розгляду виходячи з їх предмету. Частина 3 ст. V зазначеного нормативного акта

містить правило про визначення компетенції міжнародного комерційного арбітражу ним самим. В теорії цивільного процесуального права це отримало характеристику принципу «компетенція компетенції» третейського суду як одного з базових елементів ефективного функціонування міжнародного комерційного арбітражу, що гарантує авторитет арбітражного провадження [211]. Водночас, встановлена нормативна можливість практично необмеженого трактування компетенції міжнародного комерційного арбітражу самим юрисдикційним органом поділяється не всіма авторами, оскільки така прийнятність розглядається як властивість, притаманна міжнародному праву, та не втілена у внутрішніх арбітражних статутах. Її втілення у діяльність міжнародного комерційного арбітражу ризикує підірвати фундаментальне поняття компетенції, яке засновано на погодженні сторін [212]. Інша наукова позиція зводиться не до такого категоричного ставлення, як автор попередньої, проте відмічається невиключність такої компетенції для арбітражу [213]. Власний погляд на дискусійність питань компетенції міжнародного комерційного арбітражу висловив і В. А. Кройтор [181].

На нашу думку, законодавчо-закріплений пріоритет ратифікованих Україною норм міжнародного права над національним зобов'язує реалізовувати принцип «компетенція компетенції» при перегляді рішення міжнародного комерційного арбітражу та застосуванні публічно-правових підстав для скасування рішення вказаного органу. Насамперед це стосується, вважаю, підстави, яка розглядається у даному підрозділі дисертації з тієї причини, що зазначений юрисдикційний орган може помилково застосовувати цей принцип при визначенні власної компетенції щодо предмета спору. Стаття 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає, що заява про відсутність у вказаного органу компетенції може подаватись не пізніше подання заперечень проти позову. Не позбавляє сторону права зробити таку заяву призначення нею

арбітра, або участь її у призначенні такого арбітра. Заява про перевищення третейським судом своєї компетенції має бути зроблена за умови поставлення такого питання в ході арбітражного розгляду. Арбітраж вправі ухвалити рішення щодо такого процесуального документа як з питання попереднього характеру, так і в рішенні щодо суті спору. В останньому випадку вважаю, що мова іде про предмет спору, зміст якого не містить зазначений закон з огляду на характеристику можливості розгляду справ з тим чи іншим предметом спору. На відміну від цього, ст.6 Закону України «Про третейські суди» передбачає винятки з загального правила про можливість розгляду справи третейськими судами, що виникають з цивільних та господарських правовідносин. З метою уникнення дублювання у тексті дисертації положень ст. 6 Закону України «Про третейські суди», зазначимо наступне.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не містить положення, згідно з яким можна б було визнати відповідність компетенції міжнародному комерційному арбітражеві розгляду справи з тим чи іншим предметом позову. Це, безумовно, ускладнює застосування такої підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, як те, що спір, з огляду на його об'єкт, не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України (абз.1 п.2 ч.2 ст.34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»). Особливості національного процесуального законодавства у цивілістичній сфері дозволяє стверджувати про відсутність можливості застосування норм національного цивільного процесуального права за аналогією закону або аналогією права, хоча іноді суд цивільної юрисдикції у правозастосовному акті помилково прийшов до протилежного висновку [214]. При цьому слід наголосити на неможливості, на нашу думку, застосовувати вказану норму Закону України «Про третейські суди» до правовідносин, що виникли у сфері застосування законодавства стосовно діяльності комерційного арбітражу. Обґрунтовується така позиція наступним.

Процедура перегляду рішення міжнародного комерційного арбітражу відбувається за правилами ЦПК України. Частина 9 ст.10 Кодексу передбачає можливість застосування аналогії закону та аналогії права лише за умови, якщо спірні відносини не врегульовані законодавством. Саме спірні правовідносини слід розглядати відносинами матеріально-правового характеру, до яких закон допускає застосування вищевказаних правил аналогій. Напроти, їх застосування до норм процесуального права не є можливим, хоча необхідність цього є назрілою [127; 215; 216, с. 92].

У зв'язку з характеристикою предмета спору, невідповідність якого компетенції міжнародного комерційного арбітражу тягне скасування рішення останнього, звертає на себе увагу неоднакова правова регламентація підстави для скасування арбітражного акта, яка розглядається у цьому підрозділі дисертації. Вищевказана норма ЦПК України передбачає можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу з огляду на неможливість передачі справи на його розгляд з огляду на предмет (*підкреслення автора*) останньої, тоді як п. 2 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає можливість реалізації вказаної процесуальної дії за умови не відповідності об'єкту (*підкреслення автора*) спору предмета арбітражного розгляду. Таке різноманіття нормативної характеристики одного з елементів структури позову та спірних правовідносин в цілому не можна вважати лише казуістичною відмінністю у правовій регламентації об'єкту та предмета спору, зокрема при вирішенні питання відносно застосування судом однієї з підстав для скасування арбітражного рішення. В даному випадку спостерігається порушення законодавцем правил юридичної техніки стосовно змісту нормативного акта та викладу правової норми у змісті останньої. Причому на необхідність дотримання вказаних правил вказується у закордонній та міждисциплінарній науковій літературі [217–219].

Невідповідність змістів зазначених вище нормативних актів правилам законодавчої техніки пояснюється тим, що об'єкт та предмет спору є різними правовими категоріями. Об'єктом в даному випадку виступають суспільні правовідносини, щодо яких виник спір про право. Це відноситься не лише до визначення об'єкту спору у правовідносинах, що розглядаються у дисертації, але і при аналізі інших спірних правовідносин та правовідносин безспірного характеру [220–223].

Предметом, в свою чергу, розглядається річ матеріального світу, відносно якої особа звернулась до юрисдикційного органу із вимогою про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Ключовим питанням в даному випадку є визначення предмета позову. В. Ю. Мамницький справедливо зазначає, що правильне визначення предмета позову має важливе практичне значення, оскільки він визначає сутність вимоги, на яку має надаватись відповідь у рішенні [161, с. 517–518]. Хоча в науковій літературі зустрічаються і інші думки щодо змісту предмета спору [224, с. 86–87; 225, с. 41; 226]. В деяких випадках зміст предмета спору не розглядається авторами у роботах, в яких висвітлення цього питання потребує їх заявлена назва [227; 228].

На нашу думку, нормативне визначення можливості скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу в контексті змісту даного підрозділу має визначатись предметом, а не об'єктом спору. З огляду на це вітчизняні нормативні акти, про які йшла мова вище та які регламентують зміст цієї підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, – потребують уніфікації в контексті єдиного визначення предмета спору в якості критерію, якому має відповідати спір, переданий на розгляд і вирішення арбітражу. В той же час в наукових джерелах, об'єктом аналізу яких є діяльність міжнародного комерційного арбітражу в різних її аспектах, не спостерігаються заклики до необхідності формулювання пропозицій відносно доповнення національного законодавства в частині нормативного закріплення кола справ на підставі

певного предмета спору, компетенція до вирішення яких не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж за прикладом норми Закону України «Про третейські суди», про зміст якої мова йшла на попередніх сторінках дисертації. У вказаних випадках предмет спору пов'язується з його арбітрабельністю. В. І. Нагнибіда при цьому відзначає, що при встановленні співвідношення між поняттям об'єктивної арбітрабельності та предметом спору слід виходити з того, що арбітрабельність є нормативно визначеною властивістю предмета спору, індикатором належності останнього до категорії спорів, що можуть розглядатись та вирішуватись арбітражним судом у межах конкретного правопорядку [229, с. 209]. Одна з дослідниць пише, що у спеціальній літературі арбітрабельність розглядається вченими як багатогранна концепція, яка включає в себе не тільки питання того, чи може об'єкт того чи іншого спору передаватись сторонами на розгляд до міжнародного комерційного арбітражного суду, а й питання, пов'язані із здатністю суб'єктів укласти відповідну арбітражну угоду та питання відповідності спору іншим критеріям, що дозволяє його розгляд недержавними судовими установами [230].

На нашу думку, реалізація пропозицій відносно теоретичного вдосконалення терміна «арбітрабельність» та можливого його законодавчого закріплення не сприятиме гнучкості вітчизняного законодавства в частині вдосконалення діяльності як міжнародного комерційного арбітражу, так і органів судової влади щодо застосування підстав для скасування рішень цього третейського суду. Вважаю необхідним при адаптації законодавства до потреб правозастосування виходити з доцільності вдосконалення існуючих у законодавстві правових термінів, до яких відноситься і предмет спору як характеристика справи, розгляд якої належить/не належить до компетенції міжнародного комерційного арбітражу. При цьому аналіз діяльності міжнародного комерційного арбітражу, її правова основа та матеріали судової практики

дозволили автору сформулювати перелік категорій справ, предмет спору яких не дозволятиме їх віднести до сфери діяльності зазначеного арбітражу, крім тих, що передбачені національним законодавством держави. Законодавче закріплення кола таких справ виходячи з предмета спору надаватиме можливість обмежити кількість оскаржень арбітражних рішень, оскільки трапляються випадки звернень заінтересованих осіб із заявами про оскарження вказаних актів вже після арбітражного розгляду [231–233]. При нормативному ж закріпленні у змісті ЦПК України справ з урахуванням підстав спору, розгляд яких не належить до компетенції міжнародного комерційного арбітражу, прийняття їх до провадження третейського суду не починатиметься з огляду на зазначені обставини.

Проте викладене не означає повну відсутність переліку справ, розгляд яких не належить до компетенції вказаного несудового органу. Частина 1 ст. 22 ГПК України, поряд із закріпленням права сторін на передачу спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, містить виключення при можливій реалізації такого права, що полягає у нормативному закріпленні кола справ, вирішення яких не входить до компетенції міжнародного комерційного арбітражу. До них відносяться: 1) спори про визнання недійсними актів, спори про державну реєстрацію або облік прав на нерухоме майно, прав інтелектуальної власності, прав на фінансові інструменти, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі з урахуванням частини другої цієї статті; 2) спори, передбачені п.п. 2, 3, 7-13 ч. 1, п.п. 2, 3, 6 ч. 2 ст. 20 ГПК України, з урахуванням ч.2 ст. 22 вказаного Кодексу; 3) інші спори, які відповідно до закону не можуть бути передані на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу.

Цивільно-правові аспекти спорів, зазначених у пунктах 2, 7 частини першої, пункті 6 частини другої статті 20 ГПК України, спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про

публічні закупівлі, можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу [234].

Враховуючи викладене вище, спостерігається нелогічність побудови національного законодавства щодо діяльності міжнародного комерційного арбітражу в цілому та оспорювання його рішень зокрема. Такий висновок обґрунтовується таким чином. За правилами ЦПК України можливе здійснення процедури перегляду рішення цього арбітражу, який розглядає, по суті, господарсько-правові спори, що витікає з преамбули Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», та на що звертається увага в юридичній літературі [24; 235; 236], включаючи спори, що витікають з корпоративних правовідносин [237]. ЦПК України у зв'язку з цим, природньо, закріплює підстави для скасування рішення вказаного органу, до однієї з яких відноситься і висновок компетентного суду про невідповідність спору з огляду на його предмет, компетенції цього арбітражу, що і розглядається у даному підрозділі дисертації. Проте перелік таких спорів визначається у вищевказаній нормі іншого нормативного акта (ГПК України). Виникає ситуація, при якій суд цивільної юрисдикції, реалізуючи повноваження щодо перегляду рішення міжнародного комерційного арбітражу, має постановити ухвалу, ґрунтуючись на нормативному акті, який є основним джерелом іншої галузі права [238; 239].

Уявляється доцільним висловлення пропозицій на науковому рівні про необхідність реформування національного процесуального законодавства в частині вдосконалення процедури перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу судами цивільної юрисдикції, запропонувавши нормативне закріплення всіх процесуальних питань, пов'язаних з розглядом заяв про оспорювання рішень цих арбітражів судами цивільної юрисдикції, у змісті ЦПК України. При цьому першочерговим вважаю закріплення в його змісті переліку справ, розгляд яких не відносиметься до компетенції міжнародного комерційного

арбітражу.

Питання про коло таких справ є актуальним та таким, що входить до меж визначення сфери діяльності не лише міжнародного комерційного арбітражу, але й національних органів судової влади. Як свідчить ч.1 ст. 22 ГПК України, компетенція арбітражу не визначається лише цією нормою, а може визначатись й іншими нормативними актами (п.3 ч.1 ст.22 вказаного Кодексу). В даному аспекті вважаю за доцільне зазначити про необхідність доповнення кола справ, спори по яким не варто відносити до компетенції міжнародного комерційного арбітражу спорами, що виникають з правовідносин, пов'язаних із державними закупівлями та спорами, які виникають з правовідносин, пов'язаних із державною таємницею, а також справами, розгляд яких передбачено правилами окремого провадження за процедурою, визначеною ЦПК України. Проте така пропозиція не претендує на остаточність з урахуванням вищевказаної законодавчо-передбаченої можливості заборони передачі спорів на вирішення міжнародного комерційного арбітражу.

Окремим питанням постає проблема визначення цивільно-правових аспектів спорів, передбачених у пунктах 2, 7 частини першої, пункті 6 частини другої статті 20 ГПК України, за наявності яких процесуальний закон допускає розгляд такого спору вказаним арбітражем. Уявляється, що з'ясування ознак цивільно-правових аспектів вказаних спорів виходить за межі законодавчого визначення та потребує теоретичного опрацювання. Від належного визначення вказаних ознак залежить і визначення компетенції міжнародного комерційного арбітражу щодо розгляду того чи іншого спору. Схожа ситуація описується К.В. Гусаровим у науковій статті відносно особливостей судової юрисдикції у справах про оскарження у судовому порядку дій або бездіяльності державного реєстратора. Належне визначення критеріїв сфери діяльності того чи іншого органу зазначений автор справедливо пов'язує із гарантованим ст.13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод правом на ефективний засіб юридичного

захисту в національному органі за умови порушення прав, свобод чи інтересів заінтересованої особи. У цитованій роботі при характеристиці особливостей визначення судової юрисдикції при характеристиці правил її застосування у тому чи іншому спорі К. В. Гусаров пропонує виходити із аналізу цивільно-правових відтінків тих чи інших матеріальних правовідносин, характеризуючи їх «цивільно-правовим «забарвленням» [240].

При застосуванні підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка розглядається у даному підрозділі, постає необхідність визначення ознак цивільно-правових аспектів спорів, вказаних у абз. 2 ч. 2 ст. 22 ГПК України. Це є передумовою доцільності застосування вищевказаної підстави для скасування арбітражного рішення та, як наслідок, вирішення питання про юридичну долю останнього. У зв'язку з цим слід зазначити, що аналіз будь-яких правовідносин свідчить про їх багатогранність та необхідність, у випадку арбітражного розгляду, визначення їх «матеріально-правового забарвлення».

У зв'язку з цим О. О. Квасніцька, наприклад, характеризуючи правовідносини у сфері будівництва та особливості розгляду цих справ міжнародним комерційним арбітражем як альтернативного способу вирішення спорів в контексті належного визначення предмета спору стосовно його відповідності компетенції міжнародного комерційного арбітражу, зазначає: «Враховуючи систему договірних відносин у будівельній сфері, предметом арбітражу стають рамкові, організаційні, підрядні, генеральні договори (контракти). Поряд з цим, однією з форм інвестиційної діяльності є будівництво, що також передбачає можливість врегулювання спору на альтернативній основі – або в державному суді, на території якої здійснюється капіталовкладення, або в міжнародному комерційному арбітражі» [245, с. 70].

При цьому, як наголошує вона, приваблює юридична можливість пред'явлення іноземними інвесторами (які можуть поєднувати як функцію

забудовника та інвестора, так і виконувати лише роль інвестора) позовних вимог до української держави, створена за допомогою укладених двосторонніх міжнародних договорів про заохочення та взаємний захист іноземних інвестицій. Отже, спеціалізацією міжнародного комерційного арбітражу (третейського суду) є спори, пов'язані з господарсько-правовими відносинами у сфері будівництва: з договорами підяду, з договорами на виконання функцій забудовника (замовника), з договорами на пайову участь у розвитку інфраструктури, з інвестиційними договорами, щодо стягнення шкоди, збитків, пов'язаних з порушенням прав громадян, організацій в зв'язку з будівництвом та інші економічні спори, якщо сторони передбачили їх розгляд в арбітражному суді.

Враховуючи, що спори щодо нерухомого майна не підвідомчі арбітражним інституціям, слід зазначити, що у будівельній діяльності, об'єкти будівництва ознак нерухомого майна набувають після приймання таких об'єктів до експлуатації та відповідної державної реєстрації, оскільки згідно ст. 331 ЦК України до державної реєстрації об'єкт незавершеного будівництва не є нерухомістю, а є лише відомою сукупністю матеріалів і конструкцій.

У зв'язку з тим, що обмеження на передачу спорів відносно нерухомого майна до міжнародних комерційних арбітражів (третейських судів) обумовлені в певних випадках необхідністю здійснення державного контролю за угодами з нерухомістю і пов'язані з реалізацією державними органами своїх публічних функцій, то відносно справ, які виникають стосовно об'єктів будівництва, у тому числі об'єктів незавершеного будівництва, компетенція арбітражу представляється цілком можливою» [245, с. 77].

Наведені вище випадки вважаю підтвердженням необхідності диференціації матеріальних правовідносин у багатьох випадках при вирішенні питання про те, чи є розгляд певних справ компетенцією міжнародного комерційного арбітражу. Визначення цивільно-правових

аспектів спорів, про які йдеться в абз. 2 ч. 2 ст. 22 ГПК України, є доволі складним питанням. Це стало предметом розгляду та оцінок компетентного суду при перегляді рішення комерційного арбітражу.

З однієї із справ, за якою ставилось питання відносно застосування вищевказаних цивільно-правових аспектів як на підставу для скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 20.10.2021 р. у справі № 88/2021 за позовом ІЕС Industrie Export GmbH (Німеччина) до ДП «НАЕК «Енергоатом» про стягнення боргу, заявник вказував, зокрема, на те, що спір, який розглянув арбітраж, не може бути предметом арбітражного розгляду за законом України, оскільки він виник при виконанні господарського договору, пов'язаного із задоволенням державних потреб.

Зазначалось, що у ст. 2 Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., ратифікованої указом Президії Верховної Ради Української РСР від 25.01.1963 р., передбачено, що юридичні особи, які за застосуванням до них національним законом розглядаються як юридичні особи публічного права, мають право укладати арбітражні угоди. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не містить прямої заборони щодо передачі на розгляд міжнародного комерційного арбітражу спорів, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб.

За змістом абз. 2 ч. 2 ст. 22 ГПК України цивільно-правові аспекти спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі, можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. При розмежуванні цивільно-правових (приватно-правових) та публічно-правових аспектів спорів визначальним є характер правовідносин між сторонами, якими в першому випадку є рівноправність сторін договору та їх статусу у таких відносинах, а в іншому – наявність в однієї із сторін договору публічних управлінських

функцій.

Згідно з ч. 1 ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі» договір про закупівлю укладається відповідно до норм Цивільного та Господарського кодексів України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом. Ці особливості впливають з мети Закону, якою є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції.

За змістом Закону України «Про публічні закупівлі» [246] публічно-правовими є відносини з державного регулювання, контролю у сфері закупівель та громадського контролю, визначення загальних умов здійснення закупівель, їх видів, порядку проведення закупівель та процедур торгів, переговорних процедур, звітності про результати проведення закупівлі тощо.

Отже, на відміну від спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі з урахуванням ч. 2 ст. 22 ГПК України, які мають публічно-правові аспекти і які підлягають розгляду лише в порядку господарського судочинства, цивільно-правові аспекти таких спорів можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу.

Застосований законодавцем термін «цивільно-правові аспекти спорів» за своїм смисловим значенням та переслідуваною законодавцем метою по суті є різновидом саме цивільно-правового спору, який у розглядуваному випадку виник на стадії виконання стороною договірної обов'язку зі сплати коштів за надані послуги [235].

За таким обґрунтуванням слід погодитись із правовою позицією найвищого судового органу держави, оскільки Верховний Суд належним чином висловився щодо встановлення різноманітних відмінностей аспектів цивільно-правового спору на підставі предмета регулювання того чи іншого нормативного акта, який регламентує матеріально-правові

правовідносини вказаного вище договору. Такий підхід Верховного Суду в повній мірі кореспондується з зазначеною науковою позицією відносно характеристик особливостей сфер оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора.

При розгляді підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, включаючи комплекс питань стосовно визначення його компетенції, постає питання процесуально-правових наслідків можливого відхилення арбітражем доводів суб'єкта спірних правовідносин щодо відсутності компетенції третейського суду, викладених в адресованому міжнародному комерційному арбітражеві відповідному процесуальному документіві.

Так, Верховним Судом при розгляді заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу з посиланням на ст. 5 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України зазначалось, що, розглядаючи заяву про відсутність компетенції складу арбітражу, останній аналізує і оцінює положення арбітражної угоди з урахуванням поданих сторонами доказів. Склад третейського суду вправі ухвалити постанову відносно такої заяви як з питань попереднього характеру, так і у змісті рішення відносно суті спору [45].

З огляду на це постає питання про можливість посилатись на відсутність компетенції міжнародного комерційного арбітражу при оспорюванні його рішення в судовому порядку. Причому, як при розгляді справи, що цитується вище, так і інших спірних правовідносин, орган судової влади при переглядах рішень арбітражу констатує наявність факту подачі заяви про відсутність компетенції при розгляді справи арбітражем. Водночас варто звернути увагу на відсутність у національному цивільному процесуальному законодавстві правил меж розгляду, як це має місце при інстанційному перегляді судових рішень (ст.ст. 367, 400 ЦПК України), та на що звертається увага в юридичній літературі [172; 173].

Стаття 5 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», як вказується у матеріалах судової практики [236], не передбачає можливості судового втручання з питань, що регулюються цим Законом, у діяльність вказаного третейського суду, крім як у випадках, коли воно передбачене зазначеному Законі. Він передбачає, що державні суди здійснюють: функції сприяння щодо арбітражу: прийняття забезпечувальних заходів та сприяння в отриманні та забезпеченні доказів; функції контролю щодо арбітражу, а саме: розгляд заяви про скасування постанови арбітражного суду попереднього характеру про те, що він має компетенцію (ст. 16 Закону); розгляд заяви про скасування арбітражного рішення (ст. 34 Закону); розгляд заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу (ст. 36 Закону).

Отже, зазначені вище функції судів щодо арбітражу є вичерпними і згідно зі ст. 5 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» здійснення судами інших функцій щодо арбітражу забороняється. Передбачені Законом функції контролю щодо арбітражу унормовані ЦПК України [236], включаючи процедуру розгляду справ про оспорування його рішень.

При такій процедурі, з урахуванням публічно-правових засад застосування такої підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, як невідповідність спору компетенції останньому, наявність заяви заінтересованої особи про відсутність у вказаного третейського суду компетенції щодо розгляду справи при здійсненні такого розгляду арбітражем не має значення. Пояснюється такий висновок можливістю визначення компетентним судом факту наявності підстави для скасування правозастосовчого акта, яка розглядається у даному підрозділі навіть за відсутності доводів заінтересованої особи.

Орган судової влади при застосуванні підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу стосовно наявності у нього

компетенції по розгляду спору та вказуючи про відсутність заперечень заінтересованої особи при арбітражному розгляді не висловлюється щодо вирішення питання про компетентність міжнародного комерційного арбітражу за умови відсутності заявлення про це при арбітражному розгляді, але її наявності у тексті заяви про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу. Не орієнтує на формування належної відповіді й національне цивільне процесуальне законодавство. На нашу думку, наявність заяви заінтересованої особи про неможливість передачі спору на вирішення міжнародного комерційного арбітражу відповідно до закону не повинна впливати на можливість посилання на відсутність компетентності арбітражу щодо розгляду спору у тексті заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

При цьому доцільним видається зазначення та обґрунтування некомпетентності арбітражу при розгляді справи останнім. Це може привести до ухвалення міжнародним комерційним арбітражем постанови про відсутність у нього компетенції, що призведе до припинення як арбітражного розгляду, так і відсутності необхідності реалізації процедури оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертаційної роботи, який присвячений публічно-правовим підставам скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, обґрунтовується необхідність їх диференціації у цивільному процесуальному законодавстві України. Приділення уваги насамперед публічно-правовим підставам обумовлюється втручанням держави в особі компетентного суду у приватноправовий спір, який став предметом арбітражного розгляду. До підстав першої групи, наявність яких надає можливість ставити питання про скасування арбітражного рішення, законодавство відносить, перш за все, суперечливість публічному порядку

та неможливість передачі спору, з огляду на предмет, на вирішення міжнародного комерційного арбітражу.

При характеристиці публічно-правових підстав звертається увага на дискусійність питання при доказуванні їх наявності про застосування таких підстав за ініціативою суду при виході за межі доводів, вимог і заперечень учасників справи. У роботі зазначається про спірність надання судові такого повноваження в цілому. Не є виключенням і справи про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, що розглядаються за правилами цивільного судочинства. Застосування підстав для скасування арбітражного рішення, які розглянуті у другому розділі, зумовлено необхідністю досягнення публічного інтересу при перегляді акта міжнародного комерційного арбітражу. Напроти, застосування приватно-правових підстав для скасування рішення зазначеного третейського суду, обумовлюється змістом заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка є предметом розгляду з боку апеляційного суду як суду першої інстанції.

Суперечливість публічному порядку як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається у вузькому значенні з огляду на цивілістичні складові публічного порядку, а не загальнотеоретичні. Зазначається, що при подачі заяв про оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу суб'єкти такого звернення вказують в якості суперечливості публічному порядку порушення або неправильне застосування арбітражем норм матеріального (процесуального) права, що не є предметом перегляду з боку судів цивільної юрисдикції. Описуються труднощі визначення складових публічного порядку при розгляді справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. При цьому обґрунтовується авторська позиція про зміст суперечливості публічному порядку при ухваленні арбітражного рішення порушенням конституційних положень, які регламентують основні засади державного устрою та національної безпеки держави.

При аналізі невідповідності предмета спору вирішенню міжнародним комерційним арбітражем наголошується на відсутності такої підстави у змісті Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.04.1961 р. У роботі міститься висновок про можливість застосування в даному випадку принципу «компетенція компетенції» при визначенні арбітражем можливості приймати до розгляду певний спір. Розглядаючи дану публічно-правову підставу, передбачену законодавством, в дослідженні вказується, з огляду на різноманітність правового регулювання, на необхідність її реалізації з огляду на предмет, а не об'єкт спору. Визначення компетенції міжнародного комерційного арбітражу при цьому пов'язується із визначенням цивільно-правових аспектів спорів, зазначених в абз. 2 ч. 2 ст. 22 ГПК України.

РОЗДІЛ 3

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ СКАСУВАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

3.1. Недієздатність сторони або недійсність арбітражної угоди як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу

Специфічність підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу обумовлюється суттєвими відмінностями від підстав для скасування судового рішення в інстанційному порядку [247]. Підстави для скасування арбітражного рішення, що досліджуються у цьому розділі дисертації, характеризуються законодавчою регламентацією активності сторін при їх доведенні, на відміну від підстав публічно-правового блоку, яким приділено увагу в іншій частині нашої роботи. Така активність, поряд із правовою регламентацією групи підстав приватно-правового характеру, визначається змістом п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України. Надання цій групі підстав приватно-правових ознак для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу обґрунтовується наступним.

На відміну від двох публічно-правових, визначених п. 2 ч. 2 вказаної норми, підстав, де законодавець визначає активність та ініціативу суду, не зазначаючи при цьому учасників матеріальних правовідносин як ініціаторів вчинення тих чи інших процесуальних дій, приватно-правові підстави скасування правозастосовчого акта характеризуються низкою ознак. Так, ініціатором надання доказів та їх наявності має бути сторона. Як вказувалось раніше, у законодавстві, що регулює діяльність міжнародного комерційного арбітражу, не визначаються види та ознаки сторін, що не можна сказати про нормативне визначення сторін при розгляді цивільної справи судом. Оскільки процедура перегляду арбітражного рішення

відбувається на підставі визначення суб'єктного складу під час арбітражного розгляду, то сторони останнього не можна ототожнювати зі сторонами, процесуально-правове положення яких визначається ст.ст. 46–51 ЦПК України.

У процесуальній літературі К. В. Гусаровим описуються ситуації, при яких таке положення є змістом цивільної процесуальної правосуб'єктності [248, с. 23–25]. У зв'язку з цим дієздатність сторони, з браком якої законодавство пов'язує можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, на теоретичному рівні вказаний автор визнає одним з елементів зазначеної правосуб'єктності [249].

Визнання недієздатності сторони як умови для скасування арбітражного рішення ускладняється, на нашу думку, законодавчим невизначенням тієї обставини, про дієздатність якої галузі права йдеться у п.п. «а» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, в абз. 1 п. 1 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», міжнародно-правових актах, зокрема, п. «а» ч. 1 ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоекономічний арбітраж. Обговорення дискусійності даної тези здійснюватиметься далі.

Умови застосування підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, що розглядається в цьому підрозділі, нерозривно пов'язані з розумінням змісту поняття арбітражної угоди. Саме з цим національне цивільне процесуальне законодавство пов'язує як недієздатність сторони, так і недійсність угоди за законом, якому сторони її підпорядкували, а за відсутності такої вказівки – за вітчизняним законом.

Поняття та зміст арбітражної угоди визначається насамперед п. «а» ч. 2 ст. 1 Європейської конвенції про зовнішньоекономічний арбітраж як арбітражна оговорка в письмовій формі або окреме арбітражне застереження, підписане сторонами, або як таке, що міститься в обміні листами, телеграмами або в повідомленнях по телетайпу. У відносинах між державами, в яких жоден із законів не вимагає письмової угоди для

арбітражного застереження, – це будь-яка угода, укладена у формі, дозволеній цими законами.

Більш широкий зміст арбітражної угоди передбачений ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», передбачаючи, як уявляється, такі обов'язкові умови цього документу, як письмова форма та чіткі межі конкретних правовідносин, котрі передаватимуться на розгляд міжнародного комерційного арбітражу. Враховуючи численні наукові дослідження щодо арбітражної угоди [250–252] та широкий спектр розгляду пов'язаних з цим питань у судовій практиці [253–255], ми беремо до уваги найбільш дискусійні питання цього блоку, вирішення яких сприятиме подоланню прогалин та вдосконаленню як арбітражного розгляду, так і застосуванню підстав для скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів.

Водночас вважаємо за необхідне зазначити, що в науковій літературі існує позиція, авторка якої пропонує сторонам арбітражної угоди не віддавати перевагу укладанню застереження занадто об'ємного змісту, а зосередитись на типових арбітражних застереженнях, котрі пропонуються арбітражними інститутами [256, с. 86]. З цією думкою важко погодитись з декількох причин. По-перше, зміст арбітражної угоди, встановлений законодавством, передбачає необхідність дотримання її обов'язкових умов. По-друге, питання дійсності або недійсності вказаної угоди вирішується юрисдикційним органом з урахуванням не кількісної, а змістовної побудови застереження.

Крім того, в наукових публікаціях можна зустріти обґрунтовані заклики про необхідність прояву обережності з боку учасників матеріальних правовідносин з метою недопущення конфліктів з будь-яких причин, які можуть привести до недійсності арбітражної угоди. При цьому справедливо відзначається, що зазначений брак оговорки призведе в судах до скасування арбітражного рішення. Це стане підставою для настання збитків для сторони (сторін) [257].

З огляду на це варто зазначити, що вищевказані обов'язкові умови, що пред'являються законодавством до змісту вказаного документа, почасти залишаються поза увагою та трактуються занадто вузько, зокрема самими суб'єктами оспорування рішень вказаних юрисдикційних органів. Заява заінтересованої особи обґрунтована тим, що Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України порушив норми Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Заявник при цьому посилався на те, що Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України ухвалив рішення не зважаючи на те, що сторони не дійшли згоди про передачу спору саме до Міжнародного комерційного арбітражного суду, а не до Арбітражної комісії при ТПП України, як це вказано у п. 10.2 Контракту № 01/2017 Virchow healthcare. Заявник вважав, що відсутність взаємної згоди сторін спору на вирішення останнього комерційним судом (арбітражем), яка оформлена відповідним арбітражним застереженням, без уваги на попередню домовленість про це, унеможлиблює розгляд спору таким органом [253]. Подібне тлумачення призвело до неправильного трактування підстави для скасування, що стало передумовою для постановлення ухвали про відмову у задоволення заяви про скасування арбітражного рішення.

Арбітражне застереження, яке міститься у змісті контракту, презюмує можливість передачі спору на розгляд зазначеного третейського суду. А. Плантей, почесний президент Міжнародного арбітражного суду при Міжнародній торгівельній палаті у м. Париж, відмічав наступне: «Арбітражне застереження має найважливіше значення. Воно застосовується у всіх зовнішньоекономічних контрактах.

Міжнародний комерційний арбітраж не порівняний з національним арбітражем. Його характерна особливість в тому, що він не прив'язаний до жодної правової системи, а лише до контракту. Саме з обговорення арбітражного застереження, як правило, починається обговорення контракту.

Образно кажучи, контракт – це початок битви, в якій ви повинні домогтися для себе кращих умов і вигідного застереження. У контракті має бути обумовлено місце арбітражу, його умови, мова, застосовне право тощо.

Слід наголосити, що це все потрібно обговорити під час укладення контракту й зафіксувати в арбітражному застереженні. Воно вкрай важливе в разі виникнення судової справи. Як відомо, низка великих компаній у різних країнах збанкрутували через погану підготовку контрактів.

Приватне право активне розвивається. У світі існують тисячі комерційних арбітражних судів, переважно при торгово-промислових палатах. Їхніми послугами користуються і приватні компанії, і державні організації. У них розглядаються різноманітні справи: щодо контрактів на постачання товарів, на інвестування, на інтелектуальну власність тощо. Арбітрами Міжнародного комерційного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті в Парижі є правознавці понад 60 національностей» [258].

Наведена позиція А. Плантея знаходить підтримку і у судовій практиці. Обов'язковою умовою для передачі справи на розгляд міжнародного комерційного арбітражу є укладання арбітражної угоди, що і розпочинає рух так званих комерційних арбітражних правовідносин. Їх слід розглядати як складову цивільних процесуальних, враховуючи широке розуміння предмета цивільного процесуального права [161, с. 86].

У науковій літературі описуються різноманітні нестандартні правові колізії, вирішення яких первісно залежить від регламентації можливої передачі спору на вирішення арбітражу з урахуванням наявності та змісту арбітражного застереження. Це стосується механізмів вирішення суперечок на підставі арбітражних угод, пов'язаних, наприклад, із порушенням встановлених правил рибальства [259] та морських спорів в цілому [260], у міжнародних податкових правовідносинах [261], у спорах, що виникають

відносно виконання інвестиційних угод з огляду на кліматичні наслідки при поступовій відмові від використання викопного палива [262], а також при врегулюванні інших, не менш актуальних правовідносин, котрі стали наслідками урбанізації суспільних правовідносин та інших цивілізаційних викликів [263–265].

У вітчизняній процесуальній літературі з посиланням на практику розгляду справ МКАСом застерігається, що в контрактах зустрічаються неточності при формулюванні арбітражних угод, які ставлять сторони у скрутне становище. Як і раніше, так звані «патологічні» застереження мають як суттєві дефекти, так і нечіткі або подвійні формулювання. Це не дає змоги встановити справжні наміри сторін відносно арбітражного розгляду. Дивним є те, що одні дефекти виникають через надмірне врегулювання або творчість сторін. Інші, навпаки, через неінформованість під час складання арбітражного застереження. Проте головним є те, чи можуть такі помилки виправлятися. У гіршому випадку МКАС визнаватиме арбітражну угоду нездійсненою та відмовить, у зв'язку з цим, у прийнятті справи до свого розгляду чи припинить провадження у справі. У кращому – розтлумачить двоїсте формулювання арбітражної угоди, визнавши свою компетенцію на розгляд спору [266].

Проте учасники угоди іноді, намагаючись, ймовірно, зловживати процесуальними правами з подальшою метою оспорити арбітражне рішення внаслідок повної або часткової недійсності, припускаються пред'явленню позовів про визнання недійсним повністю або частково арбітражного застереження як окремого документу, так і частини матеріально-правової угоди.

Однак при цьому варто погодитись із висловленою в науковій літературі точки зору про презумпцію дійсності арбітражної угоди [217]. Така недовіра з боку суб'єктів матеріальних правовідносин до дійсності арбітражного застереження потребує, на нашу думку, ретельної характеристики та формування причин такої поведінки, оскільки це надасть можливість сформулювати рекомендації щодо обмеження або уникнення такого

негативного явища, як зловживання правом оспорювання дійсності арбітражної угоди як негативного явища.

Статистичні дані Єдиного державного реєстру судових рішень містять дані про наявність 1106 рішень місцевих господарських судів по справам відносно недійсності арбітражної угоди (третейського застереження) у період, наприклад, з 27.08.2022 р. по 27.08.2024 р. До процесуальних особливостей розгляду цієї категорії справ насамперед відносяться правила підсудності, оскільки подібні спірні правовідносини є предметом розгляду органами судової влади господарської юрисдикції.

Правила визначення підсудності встановлюються ст.ст. 24, 27-31 ГПК України. У зв'язку з цим виникає питання фрагментарної характеристики підсудності справ господарським судам про визнання недійсною повністю або частково арбітражної угоди (третейського застереження), оскільки рішення суду, що набрало законної сили по таким справам, може встановлювати недійсність зазначеної угоди. Як наслідок, означене судове рішення та встановлені в ньому факти можуть стати правовою підставою для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу в подальшому. При цьому такі процесуальні дії повинні відбуватись у строки, які є розумними для вчинення дій, зазначених вище. «Строк є розумним, – зазначає О. В. Рожнов, – якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства» [267, с. 490].

Специфічність договірних правовідносин та вирішення спорів, що з них виникають, пов'язується з вибором підсудності із тих можливостей, котрі передбачені національним господарським процесуальним законодавством. Безперечним є те, що усі господарські справи в якості судів першої інстанції розглядаються місцевими господарськими судами крім випадків, визначених ч.ч. 2, 3 ст. 24 ГПК України. До них, зокрема, відносяться справи про оскарження рішень третейських судів, а не міжнародних комерційних арбітражів.

У даному аспекті виникає ситуація, за якої оскарження рішень останніх, що здійснюється в порядку цивільного судочинства, може реалізовуватись на підставі, наприклад, рішення господарського суду про визнання недійсної арбітражної угоди, укладеної між сторонами спірних правовідносин, які є предметом вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Говорячи про територіальну юрисдикцію, слід звернути увагу і на те, що пред'явлення подібних позовних вимог може відбуватись при застосуванні декількох видів підсудності.

Так, за загальним правилом, пред'явлення позову відбувається до господарського суду за місцезнаходженням відповідача чи за місцем його проживання (ч. 1 ст. 27 ГПК України). У разі участі декількох відповідачів у спорах, які з'являються у зв'язку з визнанням арбітражної угоди недійсною, позови можуть пред'являтися за місцезнаходженням чи місцем проживання одного з них (ч. 2 ст. 29 ГПК України). Подібні позови можуть пред'являтися і за правилами ч. 5 ст. 29 ГПК України. Відповідно до неї, позови з договорів, в яких визначено місце виконання, або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів. У випадку, коли місце реєстрації проживання або перебування відповідача невідоме, позови пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійної його діяльності (ч.ч. 5, 6 ст. 29 ГПК України).

За правилами ч. 10 вказаної норми, позови до відповідача, який не має в Україні місцезнаходження чи місця проживання, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна. При різноманітності спорів, вирішення яких є можливим міжнародним комерційним арбітражем, про що зазначалось вище, підсудність справ господарським судам стосовно визнання недійсним арбітражної угоди, зміст якої може міститись і у основному господарсько- чи цивільно-правовому договорі, може визначатись і окремими правилами виключної підсудності (ст. 30 ГПК

України) [236].

Пункт 13 Постанови Верховного Суду від 06.08.2024 р. у справі № 914/135/24 визначає, що згідно з правовим висновком, викладеним у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.08.2018 р. у справі № 906/493/16, у разі наявності арбітражної угоди між сторонами спору та поданого стороною відповідно до вимог ГПК України клопотання про припинення провадження, господарський суд: може продовжити розгляд справи за умови встановлення в передбаченому законом порядку недійсності, втрати чинності або неможливості виконання вказаної угоди не пізніше початку розгляду справи по суті; має тлумачити будь-які неточності в тексті арбітражної угоди та розглядати сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності на користь її дійсності, чинності та виконуваності, забезпечуючи принцип автономності арбітражної угоди; може визнати угоду такою, що не може бути виконана, внаслідок істотної помилки сторін у назві арбітражу, до якого передається спір (відсилання до неіснуючої арбітражної установи), за умови відсутності в арбітражній угоді вказівки на місце проведення арбітражу чи будь-яких інших положень, які б дозволяли встановити дійсні наміри сторін щодо обрання певної арбітражної установи чи регламенту, за яким має відбуватися арбітражний розгляд. У разі невизначеності арбітражної установи сторона арбітражної угоди не має обов'язку перед зверненням до компетентного державного суду звертатися до однієї чи декількох арбітражних установ для того, щоб вони вирішили питання щодо своєї компетенції стосовно цього спору.

Під час вирішення питання залишення позову без розгляду з підстав, передбачених п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України, господарський суд має встановити наявність сукупності таких умов: існування арбітражної угоди, за якою позов у питанні, що порушено у державному суді, належить до компетенції Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України; від відповідача не пізніше початку розгляду

справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді; встановлення судом *prima facie* дійсності, чинності та виконуваності арбітражної угоди [268].

Як наведено вище, у висновках Верховного Суду вбачається, на нашу думку, нелогічність побудови умов недійсності арбітражної угоди виходячи з наступного. Часові обмеження з'ясування питання недійсності арбітражної угоди повністю або частково початком розгляду справи по суті може пояснюватись темпоральними законодавчими обмеженнями подачі доказів або повідомлення про них, включаючи докази недійсності арбітражної угоди. Водночас констатувати вказане правило в якості аксіоми без зазначення можливих виключень не є виправданим. Такі виключення, як уявляється, можуть мати місце за умови доведення поважності причин пропуску такого строку.

Судова практика містить випадки пред'явлення позовних заяв із вимогами про визнання третейської умови недійсною внаслідок неможливості її розгляду в тому чи іншому арбітражі (третейському суді), визначеному у застереженні [269–271]. У зв'язку з цим за практичній діяльності органів судової влади сформульоване наступне правило: «У постанові від 28.08.2018 р. у справі № 906/493/16 Велика Палата Верховного Суду вказала (п. 34 постанови), що «суд має тлумачити незначні помилки та неточності в назві арбітражних установ, що передбачені в арбітражній угоді, на користь міжнародного комерційного арбітражу. Але вирішення питання про виконуваність чи невиконуваність арбітражної угоди у зв'язку з наявністю помилок у найменуванні арбітражної установи є дискрецією суду, який ухвалює рішення з урахуванням усіх обставин справи».

Водночас цією ж постановою Велика Палата Верховного Суду (п. 37 постанови) уточнила (доповнила) висновок Верховного Суду України, що був викладений у постанові від 18.10.2017 р. у справі № 910/8318/16,

зокрема, таким висновком: «суд може визнати угоду такою, що не може бути виконана, внаслідок істотної помилки сторін у назві арбітражу, до якого передається спір (відсилання до неіснуючої арбітражної установи), за умови відсутності в арбітражній угоді вказівки на місце проведення арбітражу чи будь-яких інших положень, які б дозволяли встановити дійсні наміри сторін щодо обрання певної арбітражної установи чи регламенту, за яким має здійснюватись арбітражний розгляд. У разі невизначеності арбітражної установи сторона арбітражної угоди не має обов'язку перед зверненням до компетентного державного суду звертатися до однієї чи декількох арбітражних установ для того, щоб вони вирішили питання щодо своєї компетенції стосовно цього спору».

Таким чином, суд має тлумачити незначні помилки та неточності у назві арбітражних установ, зазначених в арбітражній угоді, на користь міжнародного комерційного арбітражу. Однак вирішення питання про можливість/неможливість виконання арбітражної угоди у зв'язку з наявністю помилок у найменуванні арбітражної установи є дискрецією суду, який ухвалює рішення з урахуванням усіх обставин справи» [273].

Із наведеного вище змісту акта правосуддя витікають наступні висновки. Правова природа арбітражної угоди визначає задокументовану та підтверджену потенційними сторонами спору готовність передати його на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу). При цьому вона, як уявляється, не носить характер господарсько- або цивільно-правового договору, хоча може укладатись у формі арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Тому підстави для визнання її недійсною не є ідентичними тим, котрі закріплені у національному законодавстві для цивільно-правових та господарсько-правових угод, що стало предметом широкого наукового обговорення [274–276].

Арбітражна угода, або арбітражне застереження, відноситься, на нашу думку, до процесуальних документів, дотримання змісту якої

свідчить про початок процесуальних правовідносин при зверненні за захистом порушених прав до міжнародного комерційного арбітражу. Тому застосування до неї підстав визнання недійсної, які закріплені у законодавстві для господарських та цивільно-правових угод, не є виправданим, приймаючи до уваги навіть можливе включення третейського застереження до основного матеріально-правового договору. При цьому, як вірно відмічають Ю. Д. Притика та П. В. Куфтирєв, недійсність основного договору не тягне автоматичного визнання недійсною арбітражної угоди. Слід погодитись із вказаними авторами в тому, що до арбітражної угоди може застосовуватись колізійне право за умови, якщо мова іде про дійсність арбітражної угоди (право- і дієздатність сторін, дотримання вимог форми, предмет угоди) [251, с. 68–69].

У таких випадках визнання третейської угоди недійсною має відбуватись не на підставі загальних правил визнання договорів (угод) недійсними, а враховуючи недотримання вимог, що ставляться національними та міжнародними нормами до змісту арбітражної угоди (застереження). Вимоги до зазначеної угоди містяться, зокрема, у розд. II Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», п. «а» ч. 2 ст. 1 Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж, гл. IV Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

Відтак, недотримання вимог, що закріплюються нормативними актами як обов'язкові до арбітражних застережень, утворює можливість для звернення із заявою про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу внаслідок недійсності арбітражної угоди. До обов'язкових її умов слід віднести: найменування та місцезнаходження сторін та арбітражу, їх правосуб'єктність; предмет угоди (має відноситись до матеріальних правовідносин сторін в межах арбітражної угоди); форму (письмова або інша, з якої можна зробити висновок про вільне волевиявлення сторін при її підписанні); право, що застосовуватиметься

до спірних правовідносин; правила процедури арбітражного провадження; підписи сторін. Ці умови, на нашу думку, мають законодавче закріплення, що дозволяє відсутність їх закріплення у тексті угоди трактувати як підставу для визнання арбітражного застереження недійсним. Водночас сторони існуючого або потенційного спору вправі передбачити й інші умови не обов'язкового характеру.

Деякі автори зазначають, що визнання арбітражної угоди недійсною може стати підставою не лише для скасування рішення арбітражу, але і при припинення (закритті) розгляду справи зазначеним юрисдикційним органом за умови виявлення такої недійсності під час третейського розгляду [277].

В подібних випадках законодавство не регламентує можливість продовження розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем за умови, зокрема, скасування судового рішення, в якому зроблено висновок про недійсність арбітражної угоди відносно передачі розгляду спору до міжнародного комерційного арбітражу.

Для усунення цієї законодавчої прогалини вважаю за доцільне запропонувати запровадження процедури зупинення розгляду справи арбітражем за умови подачі стороною позову до компетентного юрисдикційного органу про визнання недійсною арбітражної угоди повністю або частково, або за умови оскарження рішення компетентного суду про визнання арбітражної угоди недійсною. Застосування подібного кроку передбачено, зокрема, ст. 58 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, проте бракує у національному законодавстві.

Проблематика визнання арбітражної угоди недійсною в окремому судовому провадженні отримало увагу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. У постанові Верховного Суду від 30.08.2024 р. у справі № 911/1766/22 об'єднана палата Касаційного господарського суду визнала помилковими раніше сформовані висновки Об'єднаної палати про

визнання арбітражної угоди правочином у розумінні ЦК України та відносно можливості визнання дійсним (недійсним) арбітражного застереження в порядку розгляду самотійної справи позовного провадження не залежно від існування спірних питань за основним контрактом (договором) (п. 42 постанови). При цьому теоретичним підґрунтям цієї правової позиції є висновок членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді [278]. Така характеристика правової природи арбітражного застереження та, як наслідок, можливості вирішення матеріально-правового питання про його (не) дійсність є, на нашу думку, доволі спірною, виходячи з наступного.

Не заперечуючи проти розуміння арбітражної угоди як документа, що має процесуальний характер, він, на нашу думку, має укладатись у межах господарського (цивільно-правового) договору, в тому числі як окремий документ. Водночас арбітражне застереження має й матеріально-правову основу, оскільки є, по суті, формою реалізації суб'єктивного матеріального права на захист порушеного, невизнаного або оспорюваного права (охоронюемого законом інтересу).

Враховуючи наведене та беручи до уваги обґрунтування віднесення до предмета цивільного права спосіб захисту у формі порушеного права, нормативне закріплення можливості здійснити такий захист у договірній формі саме у нормах цивільного права (ч. 2 ст. 16 ЦК України) дозволяє віднести третейське застереження до особливого виду цивільно-правових договорів, де передбачено механізм реалізації суб'єктивного цивільного права на захист [279].

Аналогічна ситуація вбачається й у випадку укладання договору на надання юридичних послуг, котрий на дисертаційному рівні досліджувався Р. В. Чумаком [280]. Тому видається більш обґрунтованою раніше викладена у постанові Об'єднаної палати від 17.12.2021 р. у справі № 910/9841/20 висновок щодо можливості подачі окремого позову про визнання недійсною арбітражної угоди, викладеної, в тому числі, й у формі

окремого арбітражного застереження.

З огляду на це можна дійти такого висновку. При реалізації судом повноважень, спрямованих на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, підстави для визнання арбітражної угоди недійсною можуть розглядатись як в окремому судовому провадженні, так і в межах цивільної справи по оспорюванню рішення міжнародного комерційного арбітражу.

У запропонованих вище обов'язкових умовах арбітражної угоди значне місце займають умови, з якими пов'язується легітимність сторони, враховуючи її дієздатність. Безспірність, на перший погляд, такої умови слід визнати помилковою, враховуючи таке. Як зазначалося на початку цього підрозділу, існуюча редакція такої підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, як недійсність однієї із сторін, викликає необхідність з'ясування питання виду правової дієздатності (цивільно-правова, господарська, цивільна процесуальна або господарсько-процесуальна). Актуальність цього питання має практичне значення, оскільки при цьому мова йде про можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу внаслідок недієздатності однієї із сторін. У зв'язку з цим слід вказати на те, що єдиної, абстрактної правосуб'єктності та її елементу – дієздатності, не існує, що відмічалось в процесуальній літературі [248, с. 22–24, 27, 171]. При цьому справедливим є і висновок О. Т. Волощук в тому, що не існує єдиних міжнародно-правових норм, що регулюють питання дієздатності фізичних або юридичних осіб [281, с. 130].

Певною мірою різний зміст дієздатності закріплений у нормах зазначених галузей національного права. Так, у цивільному праві дієздатність закріплюється за фізичною особою, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Змістом цивільної дієздатності є здатність фізичної особи набувати для себе цивільні права та їх здійснювати самостійно. Крім того, до змісту цивільної дієздатності включається

здатність своїми діями створювати цивільні обов'язки для себе, виконувати їх самостійно та нести відповідальність при їх невиконанні.

Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється нормами ЦК України і може обмежуватись виключно в порядку і випадках, встановлених законом (ст. 30 ЦК України). Цивільна дієздатність юридичної особи встановлюється ст. 92 ЦК України. У цивільному процесуальному законодавстві, за правилами якого здійснюється розгляд заяв про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, дієздатність передбачена для фізичних та юридичних осіб осіб (ст. 47 ЦПК України), поряд із правоздатністю (ст. 46 ЦПК України). Стаття 44 ГПК України закріплює процесуальну дієздатність як можливість особисто *здійснювати процесуальні права та виконувати обов'язки в суді* (курсив наш. – М. Н.). Норми ГК України водночас не оперують поняттям «дієздатність» суб'єкта господарювання.

Як бачимо, зміст дієздатності учасника господарських процесуальних правовідносин обмежується розглядом справи судом; правовідносини, що виникли – розвиваються та припиняються під час розгляду ним господарської справи. Цивільна дієздатність юридичної особи як потенційного учасника третейського розгляду обмежується набуттям нею саме цивільних прав та обов'язків.

З урахуванням викладеного слід звернути увагу на складнощі визначення правового виду дієздатності, брак якої цивільне процесуальне законодавство пов'язує із можливістю скасування рішення міжнародного комерційного комерційного арбітражу. В даному аспекті дієздатність в сенсі п.п. «а» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України не можна визнавати цивільною процесуальною, оскільки вказану властивість сторона арбітражної угоди повинна мати на час укладання арбітражної угоди, а не на час виникнення цивільних процесуальних правовідносин.

3.2. Неналежне повідомлення про призначення арбітра чи арбітражного розгляду як умова для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, або інші поважні причини неподання стороною пояснень

Приділення в першому розділі дисертації уваги вияву права на ефективний засіб правового захисту та дотримання правил справедливого суду при оспорюванні рішення міжнародного комерційного арбітражу потребують конкретизації ознак справедливого суду за умови розгляду заяви про оспорювання рішення зазначеного третейського суду органом судової влади держави.

Так, В. А. Кройтор в одній із своїх наукових публікацій вірно зазначає, що відповідно до змісту рішення ЄСПЛ від 20.07.2006 р. у справі «Сокурєнко і Стригун проти України», суд не вважатиметься «встановленим законом», якщо ним реалізовано не властиві йому повноваження. Право на справедливий суд, відповідно, пов'язано зі здійсненням меж повноважень контролю національних судів відносно рішень міжнародного комерційного арбітражу, зокрема, при скасуванні рішень МКАС [282, с. 79].

В цьому аспекті п.п. «б» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України передбачає можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу у випадку, якщо сторона, яка подала заяву про скасування, надасть докази того, що її не було повідомлено належним чином про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших причин вона не могла подати свої пояснення.

На нашу думку, при судовому розгляді заяви про оспорювання рішення такого арбітражу з урахуванням законодавчого закріплення цієї підстави для скасування актуальною видається реалізація права суду зупинити провадження у справі на підставі ч. 7 ст. 457 ЦПК України, оскільки відновлення арбітражного розгляду або вжиття інших дій

дозволятиме міжнародному комерційному арбітражеві усунути підставу для скасування власного рішення, яка досліджується у цьому підрозділі. Про своєрідну недооцінку можливості зупинення судом провадження у справі та надання арбітражу можливості усунення підстави для скасування рішення таким арбітражем вказує О. В. Рожнов [267, с. 488]. У цій праці він характеризує особливості процедури зупинення судового розгляду при розгляді заяв про оспорювання арбітражних рішень.

На відміну від інших підстав, встановлених законодавством для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, доцільність усунення цим несудовим органом підстави, встановленої вищевказаним підпунктом, обґрунтовується наступним.

Відновлення арбітражного розгляду у випадку застосування ч. 7 ст. 457 ЦПК України не надаватиме можливостей для завершення, наприклад, процедури по скасуванню рішення міжнародного комерційного арбітражу при постановленні акта правосуддя. Таке законодавче положення сприятиме, на нашу думку, посиленню гарантування наслідків остаточності акта міжнародного комерційного арбітражу та недопущення надмірного формалізму при розгляді справи про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Дослідження можливості такого недопущення спостерігається на міждисциплінарному рівні. У зв'язку з цим слід позитивно відмітити наукову роботу, предметом якої є дослідження проявів надмірного формалізму в адміністративному та конституційному законодавствах Швейцарської Конфедерації [283]. Водночас недопущення надмірного формалізму при правозастосуванні у різних галузях права стало предметом наукових досліджень закордонних [284–287] та вітчизняних вчених – фахівців багатьох галузей права [288–290]. Явище надмірного формалізму Н. Ю. Сакарою, наприклад, характеризується як правовий пуризм [291].

Виключенням є, на думку Д. Ягунова, вітчизняна пенітенціарна наука. Він зазначає, що остання страждає надмірним формалізмом, прив'язаністю

до застарілих квазіметодів наукового пізнання, відірваністю від практичних проблем, а іноді й від реальності [292].

Не вдаючись до дискусії з питання наявності міри надмірного формалізму в тій чи іншій галузі правової науці, відмітимо суттєву зацікавленість в усуненні зазначеного явища з боку Верховного Суду. Останній вказував в одній з постанов на те, що не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним (рішення ЄСПЛ у справі «Жофр де ля Прадель проти Франції» від 16.12.1992 р.). У справі «Беллет проти Франції» ЄСПЛ зазначив, що ст. 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду.

Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права.

Так, п. 8.2 рішення суду містить положення про те, що ЄСПЛ у своїх актах неодноразово наголошував на те, що застосовуючи процесуальні норми, національні судові органи повинні уникати поряд із надмірним формалізмом (який може вплинути на справедливість провадження), так і надмірної гнучкості. Вона призведе до нівелювання вимог процесуального законодавства (рішення у справі «Волчлі проти Франції» (Walchli v. France, п. 29). Водночас суворі трактування національним законодавством процесуальних правил (надмірний формалізм) можуть позбавити осіб права звертатись за захистом до суду (рішення ЄСПЛ від 28.10.1998 р. у справі «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії») [293]. В іншій постанові Велика Палата Верховного Суду вказує (п. 41) на неналежність занадто формального відношення до передбачених правовими нормами вимог, оскільки доступ до правосуддя має бути не

тільки фактичним, але й реальним (рішення ЄСПЛ у справі «Жоффр де ля Прадель проти Франції» від 16.12.1992 р.) [294].

Наведення таких прикладів судової практики можна продовжити. Проте, виходячи з власного практичного досвіду, виникає питання про сферу застосування ч. 7 ст. 457 ЦПК України стосовно реалізації судом тієї чи іншої підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. На дану обставину звертається увага і в юридичній літературі, включаючи наукові розробки О. В. Рожнова, робота якого цитувалась вище.

У зв'язку з цим вважаємо необхідним звернути увагу на те, що визначену О. В. Рожновим норму (ч. 7 ст. 457 ЦПК України) можна розглядати як реалізацію відходу від надмірного формалізму при розгляді судом заяви про оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу. При цьому, з одного боку, сторона реалізовує право на оскарження акта вказаного арбітражу, що їй надано законодавством. З іншого – нормативні приписи містять положення, згідно з якими зазначеному несудовому органу може надаватись можливість усунути недоліки арбітражного розгляду, що стали приводом для постановлення під сумнів легітимність рішення міжнародного комерційного арбітражу.

При цьому, на нашу думку, зупинення провадження у справі за правилами ч. 7 ст. 457 ЦПК України може відбуватись лише за умови застосування підстави для скасування акта третейського суду при допущенні помилок при розгляді справи безпосередньо міжнародним комерційним арбітражем, наявність яких є передумовою скасування рішення останнього. Обґрунтовується такий висновок наступним.

На нашу думку, своєрідна деліктоздатність міжнародного комерційного арбітражу, спрямована на усунення власних помилок при розгляді справи при зупиненні судом провадження по справі, пов'язана з можливим скасуванням його рішення, ухваленого за результатами розгляду спору, має поєднуватись лише з його діями (бездіяльністю),

пов'язаними із вчиненням тих чи інших процесуальних дій. Останні, у свою чергу, повинні впливати на справедливість арбітражного розгляду й мати причинний зв'язок із помилкою цього органу при застосуванні (незастосуванні) регламенту арбітражу та (або) норм процесуального права.

З огляду на це видається, що надання міжнародному комерційному арбітражеві можливості виправити власні помилки в межах, встановленим процесуальним законом, повинна розповсюджуватись лише на випадки, що є предметом розгляду в даному підрозділі дисертації. Зокрема, ідеться про надання стороною доказів того, що вона не повідомлялась належним чином про призначення арбітра або про арбітражний розгляд, чи з інших поважних причин не могла подати власні пояснення.

За змістом ч. 7 ст. 457 ЦПК України, наведена норма не обмежується можливістю зупинення провадження у справі лише у вищевказаному випадку. Проте її застосування не видається можливим за умови реалізації інших підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, оскільки останні мають процесуально-правові передумови, на які зазначений арбітраж не має повноважень впливати.

Так, функціональні повноваження цього органу не дозволяють говорити про можливість усунення недоліків розгляду справи, рішення в якій оскаржується, з приводу, наприклад, недієздатності сторони арбітражної угоди або суперечливості арбітражного рішення публічному порядку України. У протилежному випадку виникатиме ситуація, за якої за умови зупинення судом провадження у справі міжнародному комерційному арбітражу надаватиметься можливість повторного розгляду справи та можливість ухвалення рішення з протилежними результатами.

При цьому потребують дослідження наслідки зупинення провадження у справі при застосуванні підстави для скасування рішення арбітражу, визначеній п. «б» ч. 2 ст. 459 ЦПК України. Усунення такого браку процесуальної гарантії, як неналежне повідомлення про призначення

арбітру або неналежне повідомлення про арбітражний розгляд, має здійснюватися арбітражем відповідно до норм законодавства або Регламенту. Зазначені правила передбачені ст.ст. 11, 24 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та п.п. 3.3, 3.5, 4.11, 4.12, 5.6, ч. 3 п. 5.9, 6.3 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України.

Поряд із неналежним повідомленням про призначення арбітра чи арбітражного розгляду, вищевказана норма зазначеного Кодексу передбачає можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу за умови неподання стороною з інших поважних причин своїх пояснень. Із такої редакції норми можна зробити висновок про те, що внаслідок зазначеного неповідомлення сторона не мала можливості надати пояснення щодо суті спору. На науковому рівні увага до вказаних питань приділялась М. С. Дев'яткіною, О. Г. Зубковою, В. В. Комаровим, Ю. Д. Притикою та іншими вченими [295–298].

Наприклад, В. В. Комаров належне призначення арбітра пов'язує із набуттям ним правосуб'єктності. Остання, у свою чергу, визначається процедурою формування складу міжнародного комерційного арбітражу. Її особливість полягає в тому, що така процедура є важливою для всіх подальших процедур третейського розгляду. Враховуючи ключове значення процедури формування складу арбітражу, варто звернути увагу й на легітимізує значення статусу арбітра у всьому комплексі процедур арбітражного розгляду, включаючи і ухвалення рішення у справі [297, с. 110, 122].

Водночас у літературних джерелах є чимало робіт, у яких розкриваються особливості формування складу «галузевого» арбітражу. До останніх відносяться третейські суди, створені для розгляду тієї чи іншої категорії справ (арбітраж при GAFTA, FOSFA, спортивний арбітражний суд, морські арбітражні комісії) [299–303]. Відомі й роботи, в яких досліджуються можливості призначення арбітру зі штучним інтелектом

[304].

Таке різномаяття арбітражів та, відповідно, порядків призначення арбітрів, не дозволяє повною мірою висвітлити весь комплекс питань, пов'язаних із призначенням арбітрів у існуючій у світовій практиці арбітражах. Погоджуючись із вказаною позицією В. В. Комарова, зазначимо, що особливості предмета нашого дослідження зумовлюють необхідність розглянути легітимність призначення арбітра в міжнародному комерційному арбітражі, рішення якого переглядається органом судової влади за законодавством України. Тому вважаємо за необхідне дослідити насамперед норми національного процесуального права, недотримання яких тягне нелегітимність всього комплексу процедур арбітражного розгляду, про який пише В. В. Комаров у цитованій вище науковій праці. Серед таких правил можна відзначити випадки призначення арбітра, викладені у змісті розд. III Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [297].

Арбітр призначається (обирається) на початку розгляду справи угодою сторін (перший випадок), за відсутності такої угоди (другий випадок), при задоволенні заяви про відвід арбітра (третій випадок) та за умови припинення повноваження (мандата) арбітра (четвертий випадок). Кожний із таких випадків має автономну правову регламентацію, що є предметом дослідження з боку апеляційного суду при перегляді рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Належне призначення арбітра у першому випадку пов'язується із застосуванням ст. 10 вказаного Закону про те, що сторони можуть за власним розсудом визначити кількість арбітрів. За змістом цієї норми можна зробити висновок про те, що, визначаючи арбітра, сторона спору є повідомленою про таке призначення. Внаслідок цього, на нашу думку, сторона не вправі посылатись у клопотанні про скасування арбітражного рішення на неповідомлення її про призначення зазначеної особи.

У випадку відсутності такої угоди процедура призначення арбітра

здійснюється за правилами ч. 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» з урахуванням процедур, передбачених Регламентом цього арбітражу. За умови відводу арбітра або закінчення мандата вказаної особи, призначення нового арбітра відбувається за правилами ст. 15 вказаного нормативного акта.

Описані правила призначення арбітра відповідають, як видається, вимогам міжнародних нормативних актів щодо процедур арбітражного розгляду. При цьому в науковій літературі спостерігається критичне ставлення до вищевказаних стандартів призначення арбітра [303]. Тому, на нашу думку, позиція автора, який висловив вказану позицію, не є обґрунтованою, виходячи з такого. Стаття 459 ЦПК України містить процесуально-правове закріплення підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, чому і присвячується ця дисертація. Підпункт «б» п. 1 ч. 2 цієї норми передбачає можливість скасування арбітражного рішення за умову неналежного повідомлення сторони про призначення арбітра. При цьому, як видається, обрання стороною арбітра шляхом укладання угоди про це слід вважати призначенням стороною вказаної особи та належне її повідомлення про таке призначення.

Призначення арбітрів в інших випадках за умови відсутності угоди сторін зумовлює необхідність повідомити сторону про такі дії. При цьому слід вказати на відсутність у процесуальних нормах правил про порядок та строки повідомлення сторону про призначення такого арбітра.

Стаття 15 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» містить загальне правило про те, що новий арбітр призначається згідно з правилами, які були застосовані при призначенні арбітра, якого замінюють. Аналогічне правило міститься й у змісті Регламенту вказаного несудового органу цивільної юрисдикції. Аналіз зазначених вище документів свідчить про відсутність визначеної належним чином процедури та строків повідомлення сторони про призначення арбітра. У

зв'язку з цим ч. 3 ст. 11 Регламенту передбачає забезпечення обов'язковості надсилання сторонам усіх документів у справі секретаріатом МКАС. Ця ж допоміжна структура арбітражу здійснює листування у справі та надсилає документи на адресу сторін або, за їх розпорядженням, – на адресу представника. Документи, надіслані й вручені представнику, вважаються надісланими та врученими самій стороні.

Частини 4 та 5 Регламенту МКАС передбачають обов'язковість надіслання стороні процесуальних документів «рекомендованим листом з повідомленням про вручення або кур'єрською поштою, або вручаються її повноважному представнику особисто під розписку. Крім паперової форми, ці документи можуть бути надіслані стороні електронною поштою. Інші документи та повідомлення можуть надсилатися звичайним листом, шляхом факсимільної передачі, телеграмою, електронною поштою або іншими засобами зв'язку, що підтверджують факт відправлення, або вручатися особисто під розписку. Будь-яке письмове повідомлення вважається отриманим, якщо воно доставлене стороні (її повноважному представнику) особисто або на її комерційне підприємство, за її постійним місцем проживання (місцезнаходженням) або поштовою адресою.

Якщо останні не можуть бути встановлені шляхом розумного наведення довідок, письмове повідомлення вважається отриманим стороною, якщо воно надіслане за останнім відомим місцезнаходженням комерційного підприємства, постійним місцем проживання або поштовою адресою рекомендованим листом або будь-яким іншим способом, що передбачає реєстрацію спроби доставки цього повідомлення. Повідомлення вважається отриманим, якщо особа не з'явилася за отриманням повідомлення або відмовилася від його отримання. Повідомлення вважається отриманим стороною в день такої доставки» [304].

Проте ані зазначений Регламент, ані національне процесуальне законодавство не передбачають, як вказувалось вище, необхідних часових

меж (строків), необхідних для надіслання таких документів сторонам та їх отримання останніми. Це питання важко вирішити і на науковому рівні. Виходячи з цього належність повідомлення сторони про призначення арбітра чи арбітражного розгляду повинна полягати у дотриманні процедури такого повідомлення, яка складається, на нашу думку, з: 1) належного суб'єкта повідомлення (секретаріат МКАС); 2) форми повідомлення (поштовий або електронний зв'язок); 3) суб'єкт отримання кореспонденції (сторона або її представник); 4) визначення факту отримання кореспонденції.

З огляду на відсутність підстав для визначення необхідного термінового зумовлення належного строку такого повідомлення, дослідження темпоральних меж останнього є ускладненим та, відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства, не є змістом визначеного вище належного повідомлення щодо призначення арбітра чи арбітражного розгляду. При цьому необхідно підкреслити підтриману раніше позицію про неможливість застосування при розгляді та вирішенні цивільних справ аналогії процесуального закону або аналогії процесуального права. Це стосується несприйняття можливих пропозицій стосовно застосування за правилами відповідної аналогії ст.ст. 128–130 ЦПК України щодо визначення граничних термінів повідомлення учасника справи про здійснення тих чи інших процесуальних дій.

Наступною підставою для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, що виступає предметом характеристики у цьому підрозділі, є неналежне повідомлення сторони про арбітражний розгляд. До неї, на нашу думку, повною мірою відносяться висловлені міркування щодо змісту належного повідомлення про призначення арбітра.

До аналізу змісту «належності» при визначенні легітимності повідомлення сторони про формування складу арбітражу та арбітражного розгляду звертається й В. І. Нагнибіда. Він, однак, обходить увагою питання про те, впродовж якого строку має здійснюватись таке повідомлення. При

цьому, посилаючись на позицію найвищого судового органу держави, він зазначає, що сторона повинна повідомлятися не про дату судового засідання, за результатами якого ухвалюватиметься судове рішення, а про процес розгляду справи [305, с. 181].

Така позиція вказаного автора є недостатньо переконливою, оскільки ч.ч. 2 та 7 ст. IV Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж, наприклад, передбачають темпоральні ознаки при русі справи в арбітражному провадженні. Вони полягають у нормативному закріпленні конкретних строків, обчислених днями, для виконання певних процесуальних дій. Водночас ст. 3 Типового закону ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торгівельного арбітражу передбачає визначення ознак належного отримання будь-якого письмового повідомлення без застосування часового закріплення строковості такого повідомлення.

З огляду на вказані обставини можна дійти висновку щодо визначення змісту терміна «належне повідомлення» сторони про призначення арбітра чи арбітражного розгляду. На додаток до раніше висловлених міркувань вважаю за необхідне зазначити, що строк повідомлення сторони як про призначення арбітра, так і про арбітражний розгляд дійсно складно визначити. При цьому таке повідомлення має здійснюватися належним суб'єктом за визначеною законодавством процедурі відповідній стороні чи її представнику.

Однак це повідомлення сторона має отримати з урахуванням таких чинників. Не варто залишати поза увагою на науковому та практичному рівнях необхідність нормативного визначення конкретних строків отримання стороною вищевказаних повідомлень, оскільки від цього залежить як можливість реалізації судом повноваження щодо скасування арбітражного рішення, так і виникнення складнощів при визнанні та виконанні арбітражних рішень, про що зазначає В. І. Нагнибіда в цитованій праці [305]. При цьому сторона має, на нашу думку, отримати таке

повідомлення з таким розрахунком, щоб мати розумний строк для підготовки та обґрунтування власної правової позиції з того чи іншого питання.

Такий строк не має перевищувати 10 днів із дня отримання позивачем або відповідачем зазначеного повідомлення. Крім цього, на законодавчому рівні доцільно закріпити положення й про те, що належним повідомленням особи про призначення арбітра або арбітражного розгляду необхідно вважати умови, за якими слід враховувати строк поштового пробігу поштового вкладенні сторони до суду, що переглядає рішення комерційного арбітражу, з боку національного оператора поштового зв'язку. Сприйняття на законодавчому рівні такого механізму, на нашу думку, заповнить прогалину у законодавчому регулюванні ознак належності при повідомленні сторони про призначення арбітра чи арбітражного розгляду.

При застосуванні повноваження, спрямованого на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу з приводу неподання стороною пояснень з поважних причин слід вказати таке. Поважність причин пропуску вчинення будь-якої процесуальної дії в цілому є предметом плідних наукових дискусій з боку, наприклад, Ю. В. Білоусова, В. В. Буги, О. В. Рожнова [306–308]. При цьому аксіоматичним є положення про відсутність законодавчо-визначеного переліку таких причин, наявність яких закон пов'язує з необхідністю як поновлення (продовження) процесуального строку, так і можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, враховуючи вищевказану підставу.

Слід зазначити, що посилення сторони на наявність поважної причини неподання нею пояснень стає предметом дослідження апеляційного суду. Цим судовим органом береться до уваги наперед повідомлення про час та місце розгляду справи, можливість реалізації права на заявлення клопотання про оголошення перерви для надання додаткових пояснень за умови наявності ускладнень.

В одному із таких випадків сторона посилалась на наявність підстави,

що розглядається у даному підрозділі, поряд з іншими підставами, наявність яких передбачає можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Однак суд, що здійснював перегляд рішення цього несудового органу цивільної юрисдикції, не сприйняв доводи заявника відносно порушення його права на надання пояснень щодо доказів, поданих позивачем під час розгляду справи арбітражем, виходячи з наступного.

Згідно із ч.ч. 1, 2 ст. 11 Регламенту МКАС, всі документи, що мають відношення до здійснення порушення провадження та арбітражного розгляду, мають надаватись до секретаріату МКАСу сторонами. Як альтернативна форма подачі ці матеріали можуть бути надані під час усного слухання в кількості не менше трьох примірників складу третейського суду із збільшенням кількості примірників за умови участі у справі декількох позивачів, відповідачів, третіх осіб.

Відтак, вказане правило Регламенту МКАС надає можливість подачі додаткових доказів саме під час усного слухання справи. Регламентом МКАС (ст. 56) закріплюється можливість оголошення перерви арбітражем в усному слуханні справи для здійснення сторонами певних дій або надання додаткових доказів. Такі дії вчиняються арбітражем за власною ініціативою або на прохання сторони. Як зазначав в апеляційному суді представник позивача в судовому засіданні 24.02.2021 р., клопотання для оголошення перерви з метою надання додаткових пояснень або доказів представником відповідача не заявлялось. Він же при ознайомленні з додатковими доказами надав усні пояснення відносно їх несприйнятності, не заперечуючи при цьому проти продовження усного розгляду справи [309].

3.3. Невідповідність спору арбітражній угоді як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу

Підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка передбачена пп. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, містить

найбільшу кількість умов її застосування в тексті норми. Вказана підстава має схожі риси з тією, що передбачена у пп. «а» п. 2 ч. 2 зазначеного правового припису. В останньому випадку йдеться про можливість скасування арбітражного рішення у разі неможливості передачі спору з огляду на його предмет і на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. У першому ж з указаних випадків йдеться про таке, що дозволяє віднести його на розгляд міжнародного комерційного арбітражу. Проте його рішення має бути: а) винесене щодо не передбаченого арбітражною угодою спору; б) ухвалено по спору, котрий не підпадає під умови зазначеної угоди; в) таке рішення містить постанови з питань, що виходить за межі арбітражної угоди.

Водночас реалізація пп. «в» п. 1 ч. 2 вказаної вище норми містить суттєві виключення з загального правила стосовно реалізації можливості скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу у вказаних випадках. Такі виключення охоплюються можливістю диференціації зазначених підстав для скасування арбітражного акта, виходячи з можливого часткового скасування рішення. Однак і в даному випадку їх застосування залежить від наявності певних умов. Насамперед це стосується можливості відокремлення викладених у рішенні постанов, що охоплюються арбітражною угодою від тих, що нею не охоплені. При цьому можливе скасування тієї чи іншої частини арбітражного рішення, що містить постанови з питань, які не охоплюються зазначеною угодою.

Таким чином, ключовим питанням є з'ясування судом при розгляді заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу змісту арбітражної угоди, укладеної сторонами. Однак при цьому її зміст тлумачиться судом в контексті визнання наявності підстав для скасування арбітражного рішення.

У зв'язку з цим в юридичній літературі обґрунтовується позиція, що не завжди міжнародна арбітражна конвенція або національне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж містять спеціальні правила, які

визначають межі тлумачення обсягу арбітражних угод, а розробку конкретних принципів тлумачення покладено на суди. При цьому описуються певні особливості традиційних підходів національних судів щодо принципів тлумачення положень так званого міжнародного арбітражного права при тлумаченні тих чи інших нормативних приписів.

Автор цієї ідеї турецький вчений І Оней, порівнюючи прецедентне право, демонструє, яким чином різноманітність судових підходів до певного питання діяльності арбітражу може мати практичне значення навіть за умов застосування схожих правил. При цьому автором підтримується репутація швейцарських судів щодо застосування проарбітражного підходу при тлумаченні умов арбітражної угоди. Турецькі суди, на переконливе припущення дослідника, більш неохоче тлумачать сферу дії комерційних арбітражних угод. І Оней справедливо вважає, що така практика Туреччини в особі її судових органів потребує зміни в частині прийняття більш ліберального підходу згідно із сучасними тенденціями у практиці міжнародного комерційного арбітражу [310].

Проарбітрабельність державної політики у сфері переваг арбітражного розгляду спорів спостерігається і в Перу [311], а більш суворе ставлення законодавця, за прикладом Туреччини, – в Палестині [312]. Крім того, предметом наукових досліджень також стали публікації відносно підходів британського законодавця до визначення сторонами способу вирішення спору арбітражем [313], а також значення змісту арбітражної угоди в економічному житті Гонконгу [263].

З огляду на це вважаємо за доцільне відзначити, що політика тієї чи іншої держави стосовно впливу на правовідносини, які виникають у сфері міжнародного комерційного арбітражу, впливає на її інвестиційний клімат. Залежно від цього оцінка судом, що здійснює перегляд рішення вказаного третейського суду, умов та змісту арбітражної угоди характеризує вплив держави в особі органів судової влади на стан розвитку органів цивільної юрисдикції в цілому. ВП ВС в одній із постанов зазначила, що безпосереднє

нормативне закріплення у ГПК та ЦПК України (в редакції, чинній з 15.12.2017 р.) проарбітражного підходу законодавця призводить до вирішення саме судами питань про дійсність, чинність та виконуваність арбітражної угоди (п. 9.41) [314].

Закріплені підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, закріплені пп. «в» п.1 ч.2 ст. 459 ЦПК України, визначені з урахуванням вказаного законодавчого підходу. При цьому «ідеологічним» підґрунтям є формування проарбітражної політики держави при тлумаченні арбітражної угоди на предмет визначення в її змісті того чи іншого спору та умови його виникнення й розгляду арбітражем, а також вихід останнього при розгляді спору за межі арбітражної угоди.

В юридичній літературі з цього приводу зазначається, що положення Нью-Йоркської конвенції 1958 р. відносно визначення арбітражної угоди уявляються більш точними, оскільки містять положення щодо можливості передачі до арбітражу спору, об'єкт якого може виступати предметом третейського розгляду. Відтак, йдеться про необхідність дотримання положень щодо арбітрабельності спору.

Дослідники, характеризуючи арбітражну угоду, віддають перевагу серед елементів її змісту саме належному визначенню в ній наявного спору чи спору, який у майбутньому може виникнути, за умови, що правовідносини спірного характеру можуть бути предметом арбітражного розгляду.

Аналізуючи національне процесуальне законодавство щодо обмежень передачі спорів на вирішення міжнародного комерційного арбітражу, в дисертаційній роботі звертається увага, що перелік справ, розгляд яких не допускається до розгляду таким третейським судом, не є вичерпним, враховуючи п. 3 ч. 1 ст. 22 ГПК України. Дана норма містить посилання на «інші спори, які відповідно до закону не можуть бути передані на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу».

Такий законодавчий підхід, на думку Ю. О. Котвяковського та К. М. Ромасенко, зумовлює ускладнення при визначенні можливості передачі на розгляд до арбітражу конкретного спору. Крім того, він є підґрунтям для подальших наукових диспутів. У цій частині, на їхню думку, є виправданою подальша законодавча робота з удосконалення процесуального законодавства відносно максимально чіткого визначення тих категорій спорів, які не можуть бути предметом розгляду арбітражу. Це створюватиме умови правової визначеності законодавства для суб'єктів правовідносин у сфері міжнародного комерційного арбітражу [315, с. 52–55].

У цілому підтримуючи позицію вказаних авторів стосовно важливості належного визначення в арбітражній угоді спорів, які передаються на розгляд арбітражу, оскільки даний крок є первісним при формуванні умов передачі його на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, все ж їх позиція щодо доцільності чіткого визначення кола справ, на які не має поширюватись сфера діяльності вказаного органу цивільної юрисдикції, видається спірною.

Обґрунтовується такий висновок відсутністю практичного сенсу в реалізації цієї пропозиції з огляду на постійний розвиток соціальних відносин та законодавства, що їх регламентує. З огляду на це, на нашу думку, п. 3 ч. 1 ст. 22 ГПК України є, по суті, бланкетною нормою. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність звернення уваги на інші нормативні акти, в яких може встановлюватись подібна заборона.

Таким чином, спір, який має передбачатись в арбітражній угоді та ухвалення арбітражем рішення за яким є однією з умов залишення в силі акта міжнародного комерційного арбітражу, що оспорується, має стосуватись двох аспектів. По-перше, це сам предмет спору, розгляд якого належить до компетенції зазначеного третейського суду відповідно до норм вітчизняного законодавства, зокрема ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» і ст. 22 ГПК України. Другим

аспектом належного визначення у змісті арбітражної угоди такого спору є належне закріплення суб'єктного складу потенційних спірних правовідносин, про що йтиметься далі. При цьому слід відзначити брак наукових результатів у працях, присвячених умовам арбітражної угоди [316; 317]. При цьому аксіоматичним є положення про сторін як про єдиних учасників арбітражної угоди [318].

Вертаючись до аналізу першого з указаних у попередньому абзаці аспектів, зазначимо, що його реалізація залежить як від передачі спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу спору, що відповідатиме його компетенції, так і від заборони такої передачі спору, який не підлягає арбітражному розглядові з огляду на викладене вище.

О. Т. Волощук з цього приводу з посиланням на наукове джерело справедливо підтримує наступну позицію: «Виходячи з положень Нью-Йоркської конвенції, Типового закону ЮНСІТРАЛ і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», до спорів, які можуть бути передані на розгляд в арбітраж, висуваються такі вимоги: спори повинні носити правовий характер, тобто бути заснованими на конкретних договірних або інших правовідносинах; на розгляд в арбітраж можуть бути передані всі або окремі спори, що впливають з договірних або інших правовідносин; зазначені вище спори на момент укладення арбітражної угоди вже виникли або можуть виникнути між сторонами в майбутньому; об'єкт спору може бути предметом арбітражного розгляду (арбітрабельність спору)» [319, с. 118].

У судовій практиці спостерігається тенденція щодо трактування виходу арбітражу за межі арбітражного застереження як підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу при розгляді спірних правовідносин, які витікають з основного договору. Такі спори є предметом розгляду міжнародного комерційного арбітражу.

Прикладом може служити справа з перегляду рішення Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України

Київським апеляційним судом. Позивач Coolmore Alliance L.P. (Шотландія) звернувся до вказаного третейського суду із позовом до відповідача ТОВ Науково-виробниче об'єднання «Вертикаль» (Україна) про стягнення заборгованості з оплати агентської винагороди у розмірі 191332,23 дол. США та заборгованості з оплати 3 % річних на суму основного боргу й відшкодування витрат по оплаті арбітражного збору разом із витратами на правову допомогу. Оспорюючи рішення арбітражу, позивач посилався на наявність у рішенні постанов з питань, що виходять за межі арбітражної угоди. Акцентувалось, що правовідносини виникли внаслідок тлумачення положень контракту, відносно яких у сторін відсутній спір. У змісті третейського застереження, на думку суб'єкта оскарження, відсутні згода сторін на передачу для вирішення Міжнародному арбітражному судові при Торгово-промисловій палаті України спорів щодо тлумачення контракту. Відповідач проти позову заперечував.

Розглядаючи заяву про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, Київський апеляційний суд зауважив, що рішення МКАС при ТПП України, яке оскаржується, жодним чином не виходить за межі укладеної сторонами спору арбітражної угоди. Такий висновок обґрунтовувався тим, що спір виник між сторонами під час виконання контракту (спір про виплату агентської винагороди). При цьому Міжнародний комерційний арбітраж при Торгово-промисловій палаті України уповноважений його розглядати із застосуванням процесуального та матеріального права. В цьому випадку арбітражем надано саме оцінку доводам і поясненням сторін з приводу спірних правовідносин, а не тлумачення змісту контракту. За цих та інших обставин заява про оскарження рішення МКАС при ТПП України від 29.03.2023 р. у справі № 88/2022 залишено без задоволення [320].

Аналогічних висновків органи судової влади дійшли й за іншими справами про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, розглянутих за правилами цивільного судочинства [321]. При цьому одним

з аргументів позиції судових органів, викладених в актах правосуддя, виступає положення, що будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до МКАС та/або сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися на користь її дійсності, чинності та виконуваності [322].

Попри позитивну оцінку проарбітражного підходу у вітчизняному законодавстві та судовій практиці, один із проявів якого показано вище, вважаємо за необхідне зауважити. Доволі широке тлумачення як міжнародним комерційним арбітражем, так і судовими органами при перегляді арбітражного рішення справ, що витікають із тих чи інших правовідносин, що оспорується однією із сторін, потребує уважного ставлення на предмет ретельного дослідження змісту похідних від основного договору правовідносин. Принцип свободи договору, як основоположна засада цивільного права, належна увага до якого спостерігається на сторінках юридичної літератури [323–325], передбачає, за загальним правилом, вільну реалізацію права на укладання договорів цивільно-правового характеру, не заборонених законом.

З огляду на це, враховуючи описані вище обставини відносно широкого тлумачення судами правовідносин, що похідні від тих, розгляд яких третейським судом передбачений у арбітражній угоді, – висновок про належність в її змісті не лише можливості передачі основного спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу варто робити, враховуючи низку факторів. Занадто широкий підхід судів стосовно визначення умов арбітражної угоди щодо закріплення у тексті вказаного документа навіть потенційних спірних правовідносин не повинен, уявляється, бути підставою для розгляду міжнародним комерційним арбітражем всіх спірних правовідносин, які витікають з основного договору та (або) на виконання його умов чи забезпечення виконання зобов'язань. Зазначені правовідносини можуть мати опосередкований характер до основного договору, інший суб'єктний склад (наприклад, у гарантійних

правовідносинах або страхування).

На нашу думку, зміст арбітражної угоди має передбачати повний перелік можливих правовідносин, на які розповсюджується дія такої угоди в частині наділення арбітражу повноваженнями розгляду відповідних спірних правовідносин за умови вказівки про майбутнє погодження можливості розгляду похідних правовідносин арбітражем з боку їх учасників.

У цьому аспекті заслуговують на розкриття мотиви ухвалення постанови ВП ВС, висловлені нею під час розгляду однієї з цивільних справ та про необхідність відходу від раніше сформованої правової позиції ВС за аналогічними справами, які були предметом розгляду найвищого судового органу держави. Обставини справи зводились до того, що до Господарського суду м. Києва у квітні 2022 р. ТОВ «Березанський переробний завод» (Позивач, Завод) звернулось до ТОВ «Грейн Пауер» (Відповідач, Товариство) про стягнення 114705,95 дол. США основного боргу та 13139,86 дол. США неустойки. Позовні вимоги мотивувались тим, що компанія «OrsettTradingSA» (єадалі – Компанія) не виконала в повному обсязі власних зобов'язань за контрактом № MW-CPT-02-02-22 (надалі – Контракт), укладеним 02.02.2022 р. з Позивачем як з Продавцем.

За змістом вказаного документа Компанії був поставлений Товар, який не оплачений Компанією. Крім цього, вона не підписала акти приймання-передачі. Звернення з таким позовом до відповідача позивач обґрунтовував умовами укладеної додаткової угоди № 2 до Контракту (надалі – Додаткова угода) між сторонами. Відповідно до неї, ТОВ «Грейн Пауер» в якості гаранта прийняло на себе всі обов'язки та права покупця – компанії «OrsettTradingSA». Місцевий господарський суд залишив позов по цій справі без розгляду на підставі п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України. суд при цьому зазначив, що позивач не надав судові доказів звернення до міжнародного комерційного арбітражу та того, що за вказаних підстав йому відмовлялось в розгляді спору.

З іншого боку, суд не має підстав вважати, що арбітражне застереження, яке передбачено умовами Контракту, не може бути виконано. Виходячи з цього, таке застереження судом тлумачилось на користь його дійсності, чинності та виконуватості, що узгоджувалось з правовими позиціями, які викладались ВП ВС у постанові від 28.08.2018 р. у справі № 906/493/16, та КГС ВС у постанові від 01.04.2019 р. у справі № 910/4272/18.

Північний апеляційний господарський суд постановою від 09.05.2023 р. ухвалу Господарського суду м. Києва від 27.09.2022 р. скасував, а матеріали справи передав на розгляд господарського суду першої інстанції. Апеляційний суд господарської юрисдикції дійшов висновку про те, що між Заводом, Компанією та Товариством (сторонами) було укладено окремий договір (договір поруки) стосовно забезпечення виконання контрактних зобов'язань. Порука стосується правовідносин Продавця та Гаранта за умови не виконання Компанією (боржником) власних зобов'язань за умовами Контракту. Додаткову угоду до Контракту, на думку суду апеляційної інстанції, слід розглядати як окремий договір. Він не містить арбітражного застереження, яке закріплене п. 12.1 Контракту. Суд також зазначив, що наявність у Контракті, укладеному між Продавцем і Покупцем, не передбачено автоматичного поширення арбітражного застереження на відносини за договором поруки (який такого застереження не містить) з гарантом.

ВП ВС зауважила, що касаційному перегляду підлягає постанова апеляційного суду. Нею скасовано ухвалу місцевого суду про залишення позову без розгляду, враховуючи п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України. Згідно з її вимогами, суд залишає позов без розгляду за умови, якщо сторони уклали угоду щодо передачі спору на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. При цьому від відповідача (у свою чергу) не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, якщо

тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

ВП ВС дійшла висновку, що включення сторонами до договору арбітражного застереження як такого як умови має наслідком поширення дії такого арбітражного застереження і на правовідносини за цим договором за участю іншої особи, котра стала їх учасником, прийняла на себе відповідні права та обов'язки сторони такого договору. При цьому сторони не припиняли дію арбітражної угоди, не виключали певний спір з-під її дії, не позбавляли її обов'язкової сили для такої сторони.

У цілому арбітражна угода не втратила чинність і внаслідок інших обставин. У справі, що аналізується, ВП ВС звернула увагу, що суди не встановили, а сторони у справі, насамперед Позивач, не стверджували про наявність обставин, які надавали б підстави для висновку про недійсність арбітражної угоди, а також втрату нею чинності, неможливість її виконання, включаючи неможливість розгляду цього спору арбітражем. З урахуванням наведеного ВП ВС погодилась із висновком місцевого господарського суду про те, що спір, котрий виник між сторонами цієї справи, має передаватись на вирішення арбітражу відповідно до п. 12.1 Контракту. Така обставина є підставою для залишення позову без розгляду згідно з п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України.

У п. 9.36 постанови ВП ВС вказала, що скасування ухвали суду першої інстанції апеляційною є помилковим. На підставі цього постанова апеляційного господарського суду підлягає скасуванню, тоді як ухвала господарського суду першої інстанції має залишатись в силі, оскільки відповідає закону.

У справі, матеріали якої наводяться, ВП ВС відступила від попередніх висновків Верховного Суду, оскільки при розгляді касаційної скарги стали наявними належні для цього підстави. Так, вказана Палата може повністю відмовитися від попереднього висновку на користь іншого або конкретизувати висновок попередній із застосуванням відповідних

способів тлумачення юридичних норм. Задля забезпечення єдності й сталості судової практики, причинами для такого відступу від висловленого раніше висновку можуть служити ті чи інші вади попереднього рішення або групи рішень (наприклад, їх неефективність, неузгодженість, неясність, незбалансованість, необґрунтованість, помилковість). До причин можна віднести й зміни суспільного контексту, через що застосований у таких рішеннях підхід повинен стати очевидно застарілим внаслідок розвитку суспільних відносин у певній сфері або правового їх регулювання (див.: постанови Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 р. у справі № 823/2042/16 (п.п. 43–45), від 08.06.2022 р. у справі № 362/643/21 (п. 45)).

У п. 9.41 постанови ВП ВС вказала на істотні зміни у правовому регулюванні, що відбулися з часу формування Верховним Судом України вище означеного висновку. Йдеться про безпосереднє закріплення у ГПК України поряд із ЦПК України (в редакції, яка чинна з 15.12.2017 р.) проарбітражного підходу до вирішення судовими органами питання щодо дійсності, чинності та виконуваності арбітражної угоди (ч. 3 ст. 22 ГПК України, ч. 2 ст. 21 ЦПК України). З урахуванням викладеного, постанову суду апеляційної інстанції скасовано повністю, а ухвалу господарського суду першої інстанції залишено в силі [326].

Таке ретельне цитування акта правосуддя, яким відступлено від попередніх правових позицій ВС, зумовлено необхідністю дослідження змісту вказаного процесуального документа стосовно предмета дисертації. Вважаємо неможливою характеристику зазначеної Постанови як такої, що відкриває можливість арбітражам приймати до розгляду спори, побічно пов'язані з основною арбітражною угодою. Останньою закріплено можливість вирішення матеріально-правового спору з індивідуалізованим правовим зв'язком з об'єктом та суб'єктами спірних правовідносин у певному арбітражі. Водночас, виходячи зі змісту вказаної Постанови, в ній йшлося про передачу похідного від основного спору на розгляд

Міжнародного комерційного арбітражу GAFTA в м. Лондоні із застосуванням процесуального права Великої Британії. Цей арбітраж спеціалізується на вирішенні спорів з виконання умов міжнародних торговельних зернових контрактів, виходячи з чого спроможний кваліфіковано й швидко розглянути спір.

При цьому не йшлося про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, а про характеристику змісту арбітражної угоди на предмет визначення можливості розгляду того чи іншого спору вищевказаним арбітражем. При цьому у разі вирішення питання про можливість передачі спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в межах України, вітчизняним органом судової влади має досліджуватись національне законодавство України на предмет тлумачення змісту арбітражної угоди відносно можливості передачі спору на розгляд арбітражу, місцезнаходження якого зареєстровано в Україні.

З огляду на дану обставину вважаємо за необхідне відзначити, що пп. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, зміст якого розглядається у цьому підрозділі, передбачає можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу за умови його винесення щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди. Тому відповідь на питання про можливість розповсюдження компетенції міжнародного комерційного арбітражу з українською «реєстрацією» на похідний від арбітражної угоди спір, має бути негативною. Обґрунтовується такий висновок тим, що зміст вказаної підстави передбачає імперативність у закріпленні можливості передачі того чи іншого спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу саме у змісті арбітражної угоди і ніяк інакше. Так само умови цього документа мають розповсюджуватись на конкретні визначені у ній спори. Враховуючи наше негативне ставлення до можливості застосування аналогії процесуального закону та процесуального права, не вважаємо за можливе визнати в повній мірі

справедливою позицію ВП ВС, яка допускає опосередковане приєднання до умов арбітражної угоди з боку суб'єктів, долучених до участі в побічних від основних правовідносин. При цьому наголошуємо, що таке ставлення можливе лише у разі позитивної відповіді на питання про компетенцію міжнародного комерційного арбітражу, місце реєстрації якого в Україні. Застосування іноземного процесуального законодавства при можливому перегляді арбітражного рішення іноземним судовим органом і застосування ним підстав для скасування арбітражного рішення не входить до предмета дослідження цієї дисертаційної роботи.

Підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, закріплені у п. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, передбачають при перегляді арбітражного рішення, необхідність аналізу як змісту арбітражної угоди, так і змісту спірних правовідносин при вирішенні питання про їх відповідність умовам та межах третейського застереження. В юридичній літературі зміст арбітражної угоди розглядається, зазвичай, як юридично-закріплені умови договору про передачу спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу [327–329].

В одній з робіт Ю. В. Навроцької досліджується обсяг арбітражного застереження в контексті вирішення питання про початок руху процесуальних правовідносин у арбітражі, акцентуючи увагу на широке та вузьке розуміння змісту арбітражної угоди [330, с. 52]. При цьому практично не звертається увага на зміст вказаної норми щодо змісту арбітражної угоди в контексті аналізу рішення міжнародного комерційного арбітражу на предмет можливого його скасування.

Необхідність наукового аналізу підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка закріплена в п. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, має глибокий практичний сенс. Пояснюється такий висновок тим, що за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, з лютого 2020 р. по лютий 2025 р. лише ВС постановлено 2645 актів правосуддя у справах, в яких в тій чи іншій мірі здійснювався правовий

аналіз змісту арбітражної угоди. У зв'язку з цим доцільно відмітити, що далеко не всі справи із зазначених вище мали відношення до скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу, тоді як за даними Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, у 2023 р. відбулись найбільші за кількісною ознакою звернення до компетентних національних судів із заявами про скасування рішень зазначеного арбітражу [331].

Встановлення в національному законодавстві України проарбітражного підходу відносно трактування умов арбітражної угоди дозволяє, як зазначалось вище, визначати судами будь-які неточності арбітражної угоди у бік переваг арбітражного розгляду. Водночас проарбітражний підхід у судовій практиці не повинен бути безмежним, а має відповідати законодавчим приписам щодо відповідності змісту арбітражного застереження як належності визначення кола спорів, що передаються на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, так і іншим межах арбітражної угоди. Це дозволяє визначити коло справ та умов їх розгляду в межах вказаного застереження. У цьому аспекті, як зазначено в постанові ВС у справі № 910/13366/18 від 12.11.2020 р., потрібно враховувати позитивний і негативний ефекти арбітражної угоди. Її укладання зобов'язує сторін передавати спори на вирішення арбітражеві та надавати його складові компетенцію відносно вирішення спорів, що охоплені арбітражною угодою (позитивний ефект). За умови виникнення спору, передбаченого арбітражною угодою, сторона може передати його на вирішення складу арбітражу. Арбітражна угода, з іншого боку, перешкоджає учасникам спору у реалізації спроби вирішити їх суперечки в суді (негативний ефект). При укладанні арбітражної угоди сторони визначають та визнають інший, обов'язковий для них порядок реалізації належних їм прав при реалізації судових заходів правового захисту у тому чи іншому міжнародному комерційному арбітражі. Уклавши арбітражну угоду, сторона не вправі ігнорувати її умови та, замість обраного арбітражу,

звернутись до судового органу держави, котрий міг би виступити компетентним органом за умови не укладання сторонами арбітражної угоди такого роду [332].

Реалізація проголошеного національним законодавством і підтриманого судовою практикою проарбітражного підходу при застосуванні, зокрема, підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, що розглядається у цьому підрозділі, дозволяє дійти висновку про ідеологічне підґрунтя підстави для скасування, закріпленого у пп. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, виходячи з наступного.

Основою можливості скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу за умови подачі стороною доказів того, що оспорюване рішення ухвалено відносно не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, котрі виходять за межі арбітражної угоди, є результатом аналізу судом змісту вказаної угоди на предмет відповідності зазначеним вище межам. При цьому проголошений проарбітражний підхід при застосуванні приватно-правових підстав для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, включаючи ту, що передбачена пп. «в» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, зобов'язує суд трактувати будь-які розбіжності у бік арбітражу.

Водночас, на нашу думку, встановлення проарбітражного підходу в цій сфері в тій чи іншій державі має, як вказувалось, ідеологічну основу. Як уже зазначалось, далеко не в усіх національних законодавствах передбачено підхід, аналогічний вітчизняному. Протилежним прикладом може служити законодавство Туреччини, яке не поділяє проарбітражного підходу. При цьому, позитивно оцінюючи національний підхід проарбітражного характеру на законодавчому рівні, не вважаю за можливе підтримувати його безмежне розширювання, як це має місце у цитованій вище постанові ВП ВС у справі № 910/3208/22 від 1 листопада 2023 р., а виходити із змісту арбітражної угоди з її об'єктивними та суб'єктивними межами.

3.4. Скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу внаслідок невідповідності складу арбітражу або арбітражної процедури угоді сторін

Зміст підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, передбаченої пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, незважаючи на процесуально-правове регулювання в одній нормі вказаного Кодексу, містить необхідність, як і деякі інші з підстав, що розглядаються в цій роботі, диференціації умов її застосування. При цьому головною умовою реалізації судом повноваження, спрямованого на скасування рішення вказаного третейського суду, виступає відповідність угоди закону, від якого сторони не можуть відступити. Наступною умовою застосування повноваження на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу виступає невідповідність закону (за відсутності такої угоди) складу арбітражу або арбітражної процедури.

Звертає на себе увагу обставина, за якої, на відміну від інших підстав для скасування арбітражного рішення, що є предметом розгляду в цьому розділі, в пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України йдеться не про арбітражну угоду, укладену сторонами матеріально-правового договору. Дана норма оперує терміном «угода» без зазначення її функціональної належності. При цьому на законодавчому рівні не визначається вид такої угоди та її зміст.

Аналогічна ситуація спостерігається при аналізі міжнародних нормативних актів щодо діяльності вказаного вище третейського суду. Зокрема, п. «d» ч. 1 ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоекономічний арбітраж передбачає правило, відповідно до якого арбітражне рішення підлягає скасуванню за умови невідповідності складу арбітражної колегії чи арбітражної процедури угоді сторін або, за відсутності такої, не відповідає положенням ст. IV вказаної Конвенції. Підстава, про яку йдеться, закріплена ц у п. «d» ч. 1 ст. V Конвенції ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, а

також у п. «iv» ч. 2 ст. 34 Типового закону ЮНСИТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж.

Умовою застосування підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка є предметом розгляду у цьому підрозділі, є також належне визначення легітимності складу вказаного арбітражу стосовно відповідності зазначеним вище угоді або закону. Арбітражне рішення підлягає скасуванню при застосуванні даної підстави та у випадку невідповідності таким угоді або закону арбітражної процедури.

Враховуючи наведене, вважаємо за можливе дослідити вищевказані складові застосування підстави для скасування судом рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка міститься у змісті пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України. До них відносяться: 1) угода сторін на предмет відповідності їй а) складу міжнародного комерційного арбітражу, або б) арбітражної процедури. Водночас потребують з'ясування питання відповідності закону як вказаної угоди, так і складу зазначеного третейського суду й, крім того, арбітражної процедури.

Повертаючись до характеристики виду та обсягу угоди, про яку йдеться у зазначеній вище нормі, слід зазначити таке. Дійсно, вказане законодавче правило не оперує словосполученням «арбітражна угода», закріплюючи поняття «угода». Розділ II Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», яким керуються арбітражні органи цивільної юрисдикції, що розташовані на території України, оперує лише категорією «арбітражна угода». Звернення уваги на угоду у більш широкому розумінні, як це має місце у пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, призвело до висновку про наявність вказівки про такий документ у національному законодавстві. Йдеться, насамперед, про ст. 2 вказаного вище Закону. «Для його цілей, – зазначається в ній, – якщо в будь-якому положенні цього Закону є посилання на те, що сторони погодилися або що вони можуть погодитися, або в будь-якій іншій формі є посилання на угоду сторін (підкреслено нами. – М. Н.), така угода включає будь-які арбітражні правила, зазначені в цій

угоді».

Крім цього, угода про процедуру призначення арбітрів передбачена в ч. 4 ст. 11 зазначеного Закону. Водночас його ч. 2 ст. 35 також містить згадку про угоду без вказівки її виду. Невизначеність виду угоди в нормі, що розглядається, не можна пояснювати браком вітчизняного законодавства. Міжнародні нормативні акти з діяльності арбітражу містять норми доволі схожого, якщо не ідентичного змісту.

З огляду на необхідність визначення на дисертаційному рівні різновиду документу, про який зазначено у пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України, вважаємо можливим дійти таких висновків. Стаття 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає можливість її укладення як у вигляді арбітражного застереження в контракті, так і у вигляді окремої угоди. Однак перелік угод у правовідносинах в цілому не обмежується лише угодами арбітражними. Угода сторін, невідповідність якій складу міжнародного комерційного арбітражу або арбітражної процедури тягне скасування рішення такого третейського суду, включає як арбітражну угоду, так і інші види угод, укладені сторонами цивільних матеріальних правовідносин, котрі дотичні до арбітражних процедур та суміжних інститутів. Звісно, якщо такі угоди не суперечать закону, від якого сторони не можуть відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали закону.

Матеріали судової практики в цьому аспекті свідчать про трактування не лише арбітражних угод. Проте в абсолютній більшості випадків такі документи трактуються як арбітражні. В одній із постанов, з посиланням на п. 113 Керівництва Секретаріату ЮНСІТРАЛ за Нью-Йоркською конвенцією 1958 р., вказується таке. Стосовно арбітражної угоди судами визнано, що вона не виконується за умови наявності «патологічного характеру» у наступних, головним чином, випадках: 1) при складенні положень арбітражної угоди нечітко та без наявності достатньо вказівок, котрі дозволили б застосовувати арбітражний розгляд, та 2) при призначенні

в арбітражній угоді арбітражної установи, яка не існує.

Тлумачення незначних помилок і неточностей у назві арбітражних установ має відбуватись на користь міжнародного комерційного арбітражу (п.п. 4.4, 4.5). У судовому рішенні, що цитується, містяться й інші посилання на акти правосуддя, в яких наголошується на необхідності трактування угоди в якості арбітражної [333]. У п. 23 іншої Постанови Верховного Суду зазначається контрактна угода (підкреслено нами. – М. Н.), у змісті якої наявне арбітражне застереження [334]. Наступним прикладом може служити судове рішення у справі № 910/13366/18 від 12.11.2020 р., в якому йдеться про угоду щодо передачі справи на розгляд арбітражу, без вказівки про вид такої угоди [335].

В юридичній літературі звертається увага на особливості арбітражних угод, укладених «автоматично» при підписанні договорів матеріально-правового характеру. Так, Р. Соммерс з цього приводу пише, що переважна більшість респондентів (понад 97 %) повідомляють, що відкрили рахунок у компанії, яка вимагає передачі спорів до обов'язкового арбітражу (наприклад, Netflix, Hulu, Cash App, телефонна або кабельна компанія), але більшість не знають, що вони фактично погодилися на обов'язковий арбітраж (також відомий як «примусовий арбітраж») [336].

В інших роботах автори види угод сторін ставлять узалежність від видів спірних правовідносин, які передаються на арбітражний розгляд [337–339]. Вітчизняні дослідники, за нашими даними, не звертають увагу на відмінність документів, що розглядаються, та характеризують угоди виключно як арбітражні [251; 319; 340].

Відносно невідповідності угоді сторін складу міжнародного комерційного арбітражу в процесуальній літературі акцентується на прецедентному рішенні Верховного Суду стосовно повноважень складу арбітражу *ad hoc*. Цей судовий орган 12.01.2023 р. постановив рішення про відмову у скасуванні арбітражного акта про стягнення з відповідача (громадянки України) 5 млн євро з причини невиконання умов, закріплених

у договорі. Естонська компанія у травні 2022 р. звернулась до Постійно діючого третейського суду при Асоціації юридичних фірм із заявою про формування арбітражного складу *ad hoc*.

При арбітражному розгляді позовні вимоги про захист порушених невиконанням покупцем умов договору купівлі-продажу літака задоволено. Покупець за договором (відповідач у справі) з арбітражним рішенням не погодився та звернувся до Київського апеляційного суду із заявою про його скасування на підставі відсутності в арбітра компетентії. Апеляційним судом відмовлено у скасуванні рішення зазначеного третейського суду. Справедливість даної позиції підтвердив Верховний Суд, що свідчило про законність арбітражного рішення [341, с. 84].

Дотримання національних законодавчих приписів дозволило дійти висновку про наявність проарбітражного підходу в арбітражній й судовій практиці при оцінці дотримання законодавства за умови розгляду заяв про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, про що йшлося раніше. Така проарбітражна практика при перегляді арбітражних рішень полягає, як зазначалося, в необхідності трактування неоднозначних умов арбітражної угоди або процесуальних правовідносин в цілому на користь арбітражу та висновків, викладених у рішенні міжнародного комерційного арбітражу.

З огляду на це частково можна погодитись з позицією В. І. Нагнибіди в акцентуванні ним уваги на застосуванні імперативних норм під час вирішення спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. Відповідно до предмета дослідження даного підрозділу він виокремлює вплив імперативних норм певного форуму на арбітражний розгляд і постановлене за його результатами арбітражне рішення у необхідності урахування та дотримання імперативних норм *lex arbitri*, тобто обов'язковості вимог стосовно процедури арбітражного розгляду, що встановлюється правом місця арбітражу [342, с. 79]. Те, що ми частково не погоджуємося з позицією зазначеного вченого, пояснюється хоча й

визнанням нами значної ролі імперативних норм у діяльності міжнародного комерційного арбітражу, однак їх значення при формуванні складу арбітражу та реалізації арбітражної процедури в цитованій роботі, є, як видається, певним перебільшенням.

Проте в іншому своєму дослідженні В. І. Нагнибіда справедливо звертає увагу на проблематику закріплення можливості проведення слухань справ вказаним третейським судом в рамках відео-конференцій [343, с. 74]. Відомо, що така можливість існує при судовому розгляді справ завдяки системі «Електронний суд», чому присвячено низку наукових робіт [344–347]. Однак на законодавчому рівні онлайн розгляд справ міжнародним комерційним арбітражем не передбачений.

Проте така форма розгляду справи закріплена у відповідних регламентах міжнародних комерційних арбітражів, про що вказував цитований вище вчений [348, с. 13–14]. На нашу думку, відсутність законодавчого закріплення положень регламенту того чи іншого арбітражу про можливість розгляду справи в режимі відеоконференції може викликати скасування арбітражного рішення за умови, якщо така можливість не передбачена ані в законодавстві, ані в угоді сторін, про яку велась мова вище. У порівняльно-правовому контексті варто зазначити відсутність законодавчого закріплення електронного арбітражу і в Іраку [349]. Про світову практику арбітражного розгляду спорів у режимі онлайн зазначала М. С. Дев'яткіна [295, с. 56].

Питання формування складу міжнародного комерційного арбітражу достатньою мірою врегульовані нормативними актами та регламентами арбітражів. При цьому в юридичній літературі відмічається в якості суттєвого право сторін формувати склад арбітражу, котрий розглядає і вирішує справи. Це сприяє довірі сторін до арбітрів та їх компетентності [350]. Водночас А. В. Яновицька, схвально оцінюючи таку урегульованість, не відмічає будь-яких складнощів як при формуванні складу міжнародного комерційного арбітражу, так і при визначенні арбітражної процедури [351, с. 147–148].

Відомо, що українське законодавство та міжнародні акти з діяльності арбітражу не містять вимог до кваліфікації та професійних властивостей арбітра. Але таке демократичне, в більшій мірі, положення існує не в усіх національних законодавствах. Так, Р. М. Сеяді відмічає, що у 2012 р. в Королівстві Саудівська Аравія було видано новий арбітражний закон, натхненний текстами Типового закону про міжнародний комерційний арбітраж. У всіх своїх положеннях він містив вимогу не порушувати закон шаріату (ісламська правова традиція). Однак, згідно з цим законом, одноособовий арбітр або головуючий арбітр повинен мати ступінь бакалавра права або ступінь шаріатського права. Це положення є обов'язковим, і сторони не можуть домовитися про інше із дотриманням свободи сторін обирати арбітра або членів арбітражу, знайомих із типом спору, який може виникнути або вже виник [352 с. 103].

Закордонні дослідники, на відміну від вітчизняних представників правничих шкіл, не обмежуються констатацією позитивних рис законодавства щодо складу арбітражу відповідно до закону чи угоди сторін. Цікавими є роздуми польської дослідниці Б.Г.-К.В. Калізіц про легітимність складу арбітражу при повторному зверненні до нього після скасування судом рішення міжнародного комерційного арбітражу. Вона, зокрема, аналізує питання можливості для арбітрів після скасування їх первісного рішення, приймати участь в арбітражі при повторному розгляді справи та ухваленні другого рішення у тій самій справі у світлі положень Типового закону ЮНСІТРАЛ. Таке питання дослідниця розглядає з двох позицій. Перша стосується аргументів, що ґрунтуються на принципі *functus officio*, особливо щодо процедур виправлення та звільнення, як це передбачено відповідними нормативними актами. Другий підхід охоплює етичні принципи та звичаї щодо призначення арбітрів у міжнародному комерційному арбітражі, включаючи концепцію попереднього рішення. У своїх висновках авторка відкидає загальну заборону на повторне призначення арбітрів, стверджуючи,

що вона належним чином не враховує всі нюанси поняття неупередженості в контексті реальної практики [353, с. 28–29].

Точка зору Б.Г.-К.В. Калізіц заслуговує на існування. Водночас, з огляду на предмет дисертації, можна відмітити таке. Розділ VIII ЦПК України, який містить зміст провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів, не містить необхідності вчинення апеляційним судом інших процесуальних дій відносно спрямування подальшого арбітражного розгляду. Виключенням є повне або часткове скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу або постановлення ухвали про відмову у задоволенні заяви і залишенні арбітражного акта без змін. Інакше кажучи, орган судової влади не наділений компетенцією щодо направлення справи на новий арбітражний розгляд або вчинення інших процесуальних дій, аналогічних перегляду судових рішень в порядку інстанційного перегляду. При цьому ч. 3 ст. 459 ЦПК України передбачає правило, згідно з яким скасування судом рішення міжнародного комерційного арбітражу не позбавляє сторони права повторного звернення до цього несудового органу цивільної юрисдикції крім передбачених законом випадків. До останніх можна віднести встановлену актом правосуддя відсутність компетенції міжнародного комерційного арбітражу щодо можливості розгляду ним такої справи.

Така конструкція права на звернення до арбітражу зумовлює практичну необхідність обговорення можливості прийняття до уваги позиції Б.Г.-К.В. Калізіц щодо легітимності аналогічного складу арбітражу при повторному зверненні сторін до арбітражної установи. На нашу думку, висновок вказаної вченої не можна назвати таким, що відповідає засадам неупередженості арбітрів, про які йдеться в Регламенті МКАС при ТПП України. Крім цього, висновок польської вченої суперечить, як видається, деяким ознакам міжнародних стандартів справедливого суду. З цього приводу С. З. Чорна стверджує, що в конструкції ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплені елементи права на судовий захист [354, с.

23]. На нашу думку, новий розгляд справи тим самим складом арбітражу протирічить засадам, визначеним ним в якості ознак справедливого суду [355, с. 628–629]. Водночас він протирічить таким ознакам, визначеним С. З. Чорною, як: а) право на розгляд справи; б) право на справедливість розгляду; в) право на незалежність та безсторонність суду. Наша позиція пояснюється вже використаним правом розгляду справи певним складом арбітрів. Повторний розгляд ним спірних правовідносин ставитиме під сумнів його безсторонність та, як наслідок, незалежність від попередніх висновків, висловлених у скасованому судом рішенні міжнародного комерційного арбітражу.

Разом із невідповідністю складу арбітражу угоді сторін або закону як підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу законодавство відносить невідповідність угоді сторін або закону арбітражної процедури. Учасниками останньої, крім сторін, можуть виступати також треті особи, які вважають її такою, що не відповідає вищевказаним угоді або закону. Така обставина вкотре змушує замислитись про нелогічність цивільного процесуального законодавства в частині надання права звернення із клопотанням про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу лише сторонам. При цьому національне та міжнародне законодавство не надає, на жаль, такого права учасникам справи та особам, які не залучались як такі, однак арбітраж у рішенні вирішив питання про їх права та обов'язки [356, с. 125].

Належність арбітражної процедури визначається правилами (регламентом) того чи іншого арбітражу. Наприклад, при перегляді в апеляційному порядку ухвали апеляційного суду, який діяв як суд першої інстанції, Верховний Суд зазначив про те, що за правилами Міжнародної асоціації торгівлі зерном і кормами (ГАФТА), спори підлягають вирішенню в арбітражі відповідно до GAFTA Arbitration Rules No 125 («Арбітражні правила») в редакції, що діяла на дату укладання контракту, та вважаються такими, про які обидві сторони є проінформовані. Арбітражний розгляд

проводився у м. Лондоні англійською мовою із застосуванням англійського процесуального права [357]. Аналогічно процедура арбітражного розгляду регламентована Регламентом МКАС при ТПП України. Виходячи з цього ми не поділяємо позицію Т. Б. Вільчик, яка вважає за можливе самостійне визначення сторонами можливості погодження процедури розгляду справи арбітражем [358, с. 19].

Дослідження матеріалів судової практики, включаючи постанови Верховного Суду та його правопопередника, дозволяють дійти висновку про доволі широке тлумачення суб'єктами оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу порушення арбітражної процедури. Проте це не призводить до чисельного скасування арбітражних рішень, що свідчить про необґрунтованість такого широкого тлумачення учасниками справи невідповідності арбітражної процедури угоді сторін або закону.

Напроти, на сторінках юридичних видань спостерігається доволі жвава увага до питань належної арбітражної процедури. При цьому найважливішим є те, що така арбітражна процедура та діяльність міжнародного комерційного арбітражу в цілому відбудовується на системі певних процесуальних принципів, які досліджені В. А. Кройтором, наукова праця якого вплинула на розуміння особливостей реалізації вказаних принципів при здійсненні арбітражної процедури [359].

У зв'язку з цим варто відмітити роботи, присвячені особливостям реалізації процедур отримання доказів у міжнародному комерційному арбітражу, розробленою Міжнародною асоціацією юристів (ІВА), які в загальному сенсі розглядають процесуальний контроль для перевірки цієї процедури із загальними процесуальними нормами національного права [360]. Водночас певним сучасним трендом у соціальних відносинах у цілому є використання при їх реалізації штучного інтелекту (ШІ). Не стали винятком і відносини правового характеру, пов'язані з процедурами арбітражного розгляду. Один з іранських дослідників, обговорюючи це питання у науковій статті відмічає, що, не зважаючи на відсутність прямої заборони на

використання арбітрів зі ІІІ, його рішення може викликати багато непорозумінь і труднощів. У роботі, що цитується, запропоновано надання рекомендацій до Типового закону ЮНСІТРАЛ. Автором очікується, що це забезпечить належну основу для використання ІІІ у міжнародних комерційних спорах [302].

Вказану точку зору ми визнаємо частково сприйнятливою, виходячи з такого. Запровадження ІІІ в арбітражних процедурах, включаючи можливе закріплення цього в угоді сторін не відповідає, принаймні на час підготовки даного підрозділу дисертації, законодавству, хоча використання ІІІ при здійсненні правосуддя по цивільним справам стало предметом обговорення у наукових публікаціях Т. Б. Вільчик, О. О. Кармази, І. В. Склярєнко, Т. А. Цувіної [361–364] та багатьох інших вчених.

Правовідносини з використанням ІІІ в цілому при застосуванні арбітражної процедури при розгляді справ міжнародним комерційним арбітражем, місцезнаходження якого в Україні, не можна вважати, як видається, врегульованим настільки, наскільки можна допустити його використання при вирішенні справ, що витікають з різноманітних правовідносин постійно діючим третейським судом, який функціонує на території України. За даними МКАС при ТПП України, протягом 2023 р., наприклад, справи металургійної галузі склали 23,8 % із загальної кількості спорів, що ним розглядались. На другому місці – спірні правовідносини, основа яких є сільськогосподарська галузь (16,6 %). Третє місце займають юридичні спори в харчовій промисловості (13,5 %). Наведений перелік не є вичерпним на налічує чотирнадцять сфер соціальних відносин, врегульованих нормами права [331].

На нашу думку, роль ІІІ в арбітражній процедурі не повинна автоматично застосовуватись при зазначеній різноманітності справ із значною, зазвичай, ціною позову. З іншого боку, використання ІІІ при застосуванні арбітражної процедури при розгляді однотипних правовідносин із позовними вимогами

незначного характеру варто визнати доцільним за умови законодавчого закріплення такої можливості.

Висновки до розділу 3

Приватно-правові підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу характеризуються законодавчо встановленою активністю учасників справи при доведенні необхідності їх застосування судом при розгляді заяви про оскарження арбітражного рішення. Відмінність від публічно-правових підстав пояснюється ініціативою сторони, спрямованої на доказуванні необхідності скасування акта вищевказаного третейського суду.

Складність при застосуванні підстави, пов'язаної з можливою недієздатністю сторони арбітражної угоди, визначається невизначеністю виду правової дієздатності, з якою законодавство пов'язує можливість скасування арбітражного рішення. Такий висновок зроблений на підставі наявності неоднакового змісту дієздатності в тій чи іншій галузі права. Водночас підтримується наукова позиція відносно заперечення існування у праві єдиної дієздатності. Виходячи з цього робиться висновок про необхідність конкретизації на законодавчому рівні ознак недієздатності, з якими законодавство пов'язує можливість застосування однієї з підстав, спрямованої на скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

При аналізі дійсності арбітражної угоди розглядаються питання стосовно характеристики вимог про визнання її недійсною за правилами господарського, цивільного судочинства чи при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем. Схвалюється використання судами проарбітражного підходу при застосуванні приватно-правових підстав. Такий підхід зумовлює презумпцію дійсності арбітражної угоди, трактування будь-яких її неточностей на користь арбітражної компетенції.

У роботі підтримано необхідність закріплення обов'язкових вимог до

умов арбітражної угоди, що дозволить відсутність їх закріплення в тексті угоди характеризувати як підстави для визнання арбітражного застереження недійсним.

Характеристика приватно-правових підстав не є повною без аналізу можливості скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу за умови, якщо сторона, яка подала заяву про скасування, надасть докази неповідомлення її належним чином про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд, або ненадання з інших поважних причин своїх пояснень. З огляду на це визнається актуальною реалізація судом повноваження, спрямованого на зупинення провадження у справі. Пояснюється це посиланням на ч. 7 ст. 457 ЦПК України та на те, що відновлення арбітражного розгляду в такому випадку дозволить міжнародному комерційному арбітражеві реалізувати можливість для усунення підстави, спрямованої на скасування власного акта. Такий висновок кореспондується із недопущенням надмірного формалізму при розгляді справ про оспорювання арбітражних рішень.

Значну увагу приділено процедурі належного призначення арбітра. Водночас сформовано висновок про зміст «належного повідомлення» сторони про призначення арбітра чи арбітражного розгляду. Крім цього, вказується на два аспекти, дотримання яких є необхідним при визначенні в арбітражній угоді кола спорів, що підлягатимуть арбітражному розгляду. Це предмет спору та закріплення належного суб'єктного складу потенційних спірних правовідносин. Водночас не підтримується занадто широкий підхід судових органів, пов'язаний із визнанням потенційних спірних правовідносин такими, що входять до змісту арбітражної угоди. У зв'язку з цим вказується, що проарбітражний підхід, який знайшов у роботі позитивну оцінку, не повинен бути безмежним. Він має узгоджуватись із відповідністю змісту третейського застереження належності визначення кола спорів, які передаються на вирішення вказаному арбітражеві.

З урахуванням диференційованого підходу щодо застосування

розглянуто й підставу для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, передбаченого пп. «г» п. 1 ч. 2 ст. 459 ЦПК України. За результатами аналізу наукових підходів і матеріалів судової практики зроблено висновки щодо оптимізації її застосування.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та вирішено актуальне для юридичної науки науково-прикладне завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і комплексній науковій розробці проблем визначення підстав для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу при розгляді заяв про скасування його рішень судами цивільної юрисдикції. При цьому виявлено проблемні аспекти як нормотворчості у даній сфері, так і застосування правових норм.

Виходячи з викладених у роботі теоретичних положень, результатів дослідження сучасних наукових праць з даної проблематики, аналізу національного законодавства України та зарубіжного правового досвіду, сформульовано низку висновків, які конкретизуються в таких пропозиціях і рекомендаціях:

1. Проаналізовано загальні питання та теоретичні аспекти процедури розгляду справ про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, включаючи формування на теоретичному рівні кола об'єктів оспорування. До нього відносяться певні види рішень міжнародного комерційного арбітражу, заява про оскарження яких може бути предметом розгляду компетентного органу судової влади. Обґрунтовано наявність декількох груп арбітражних рішень, які можуть оспорюватись у судовому порядку. До першої відносяться рішення третейського суду, якими закінчується розгляд справи в арбітражі. Друга складається з ухвал про виправлення або роз'яснення рішення міжнародного комерційного арбітражу. Складовою третьої групи є додаткове рішення зазначеного несудового органу цивільної юрисдикції. Четверту групу складають мирова угода, постанова про припинення розгляду та акти, ухвалені за процедурою «дружнього посередництва». До п'ятої відносяться іноземні арбітражні рішення, визначені у ч. 1 ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Шоста група включає арбітражні акти, визначені в

міжнародних нормативних актах, за умови відсутності їх процесуально-правової регламентації у вітчизняних правових нормах. Такі рішення характеризується обов'язковістю для суб'єктів спору, що є передумовою такої важливої ознаки, як виконуваність арбітражного рішення.

2. У дисертаційній роботі не знайшло підтримку критичне ставлення до функціонування зазначеного виду третейського суду, аргументи прибічників якого стали предметом наукового аналізу. В порядку наукової дискусії розглянуто питання про доцільність передачі розгляд справ даної категорії до юрисдикції господарських судів на підставі наукових розробок юридичної науки.

3. Відповідність ознакам справедливого суду та ефективному засобу правового захисту розглянуто як обов'язкові умови легітимності арбітражного розгляду відповідно до вимог ЄСПЛ. Гласність, відкритість та публічність процедури розгляду справ про оспорювання арбітражних рішень має обмежуватись, враховуючи конфіденційність розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем.

4. Процедуру оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу розглянуто, як і інші положення дисертації, з позиції закріплення їх нормативного змісту в нормах міжнародного характеру та у правових нормах України. У зв'язку з цим при характеристиці суб'єктного складу реалізації такого права звернено увагу на відсутність правового закріплення права на оспорювання рішення зазначеного арбітражу як з боку третіх осіб, так і осіб, які не брали участь у розгляді справи третейським судом за умови вирішення питання в арбітражному рішенні про їх права та обов'язки. Крім того, критично оцінено відсутність законодавчого визначення поняття та ознак сторін арбітражного розгляду. Звернено увагу на відмінність ознак сторін при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем від сторін, які є учасниками справи про оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу, що розглядається органом судової влади.

5. Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного

арбітражу розглянуто з урахуванням їх диференціації на публічно-правові та приватно-правові. Приділення уваги першій групі підстав пояснюється можливістю втручання держави в особі компетентного суду у спір приватноправового характеру, який став предметом арбітражного розгляду. До неї відноситься суперечливість публічному порядку та неможливість передачі спору з огляду на предмет вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Дослідження причин їх застосування пояснюється можливістю суду вийти за межі доводів сторін при визначенні можливого скасування арбітражного рішення. Зроблено висновок про спірність надання судові такого повноваження в цілому. Проте така необхідність нормативного закріплення, включаючи міжнародно-правові акти, зумовлена необхідністю досягнення публічного інтересу при розгляді справи про оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

6. Суперечливість публічному порядку як підстави скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу розуміється у вузькому значенні, враховуючи цивілістичні, а не загальнотеоретичні складові публічного порядку. Обґрунтовано авторську позицію, відповідно якої зміст суперечливості публічному порядку зумовлюється порушенням конституційних положень про основні засади державного устрою та національної безпеки держави.

7. При аналізі невідповідності предмета спору вирішенню міжнародним комерційним арбітражем звернено увагу на відсутність такої підстави в Європейській конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.04.1961 р. Зроблено висновок про можливе застосування в цьому випадку принципу «компетенція компетенції». Визначення компетенції вказаного третейського суду при цьому пов'язується з цивільно-правовими аспектами спорів, зазначених в абз. 2 ч. 2 ст. 22 ГПК України.

8. Приватно-правові підстави скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу зумовлюються встановленою на законодавчому рівні можливістю для учасників справи доводити їх наявність у

відповідному процесуальному документі та при його розгляді судом. Відмінність від попередньої групи підстав пояснюється встановленою ініціативою сторони, яка спрямована на доказування необхідності скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

9. Невизначеність виду правової дієздатності сторони арбітражної угоди, з якою процесуальний закон пов'язує можливість скасування арбітражного рішення, дозволило обґрунтувати висновок про необхідність конкретизації ознак дієздатності на законодавчому рівні, невідповідність якої є однією з підстав скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Схвалення проарбітражного підходу при застосуванні приватно-правових підстав судом призвело до висновку про можливість усунення вказаним третейським судом певного браку арбітражного розгляду за умови реалізації ч. 7 ст. 457 ЦПК України. Такий підхід зумовлює уникнення надмірного формалізму при розгляді судами справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу.

10. Поряд із викладеним, предметом розгляду в дисертаційній роботі є зміст угоди сторін, невідповідність якій складу міжнародного комерційного арбітражу або арбітражної процедури є підставою для скасування арбітражного рішення, якщо тільки така угода не суперечить закону, від якого сторони не можуть відступати. За результатами аналізу наукових підходів та матеріалів судової практики зроблено висновки щодо оптимізації її застосування.

На підставі зроблених у дисертації висновків, автором розроблено пропозиції щодо доцільності внесення відповідних змін і доповнень до норм національного законодавства стосовно регулювання процедури розгляду справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діяльність ICAC у 2023 році. С. 7. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_ukr_2023_final.pdf.
2. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.
3. Комаров В. В., Погорецький В. Н. Міжнародний комерційний арбітраж. Харків : Право, 2009. 240 с.
4. Киричук А. С. Правовий механізм міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2014. Вип. 24. С. 232–237.
5. El Maknouzi M.E.H., Jadalhaq I.M., Abdulhay I.E. et al. Islamic commercial arbitration and private international law: mapping controversies and exploring pathways towards greater coordination. *Humanit. Soc. Sci. Commun.* 2023. No. 10. P. 523. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02031-z>.
6. Garg N. Role of international commercial arbitration in resolving WTO disputes. *Emerging Trends and Innovations in Industries of the Developing World: A Multidisciplinary Approach*. 2023. P. 19–23.
7. Antonopoulou Georgia. The ‘Arbitralization’ of Courts: The Role of International Commercial Arbitration in the Establishment and the Procedural Design of International Commercial Courts. *Journal of International Dispute Settlement*. 2023. Vol. 14, Issue 3. P. 328–349. <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad007>.
8. Tezuka H., & Koeda M. Exploring the future of commercial dispute resolution in Asia: Accelerating efficiency and effectiveness in ADR. *Asian Journal of Law and Society*. 2023. No. 10 (2). P. 165–182. <https://doi.org/10.1017/als.2021.32>.
9. Di Brozolo Luca G. Radicati. What rules must international commercial arbitrators apply to decide according to the law? *Arbitration*

International. 2023. Vol. 39, Issue 2. P. 298–309. <https://doi.org/10.1093/arbint/aiad014>.

10. Murthy R. R. Why can't we be friends?: Anti-suit Injunctions, International Comity, and International Commercial Arbitration in Standard-Essential Patent Litigation. *Vanderbilt Law Review*. 2022. No. 75 (5). P. 1609–1610.

11. Cameron Ford. The Lost Precedents of Arbitration. *Journal of International Arbitration*. 2022 Vol. 39, Issue 1, P. 29–60. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/39.1/JOIA2022002>.

12. Allen M. O. Unbundling the State: Legal Development in an Era of Global. *Private Governance. International Organization*. 2023. No. 77 (4). P. 754–788. <https://doi.org/10.1017/S0020818323000218>.

13. Гусаров К. В. Система органів цивільної юрисдикції. *Вісник прокуратури*. 2003. № 9. С. 85–88.

14. Гусаров К. В. Загальні та третейські суди в системі цивільної юрисдикції. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2003. № 3. С. 289–295.

15. Сібільов Д. М. Виконавча сила рішень третейських судів. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 38–48.

16. Сібільов Д. М. Функціональна взаємодія між третейськими судами, міжнародним комерційним арбітражем та судами загальної юрисдикції під час розгляду справ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 171–174. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/40>.

17. About UNCITRAL. URL: <https://uncitral.un.org/en/about>.

18. Cordero-Moss G. International commercial arbitration. Cambridge University Press, 2013. 442 с.

19. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. 1985. With amendments as adopted in 2006. URL:

https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf.

20. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

21. Moses M. L. The Principles and Practice of International Commercial Arbitration. Cambridge University Press, 2008. 340 с.

22. Нестеренко М. Д. Теоретичні підходи до визначення поняття та ознак міжнародного комерційного арбітражу. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1 (23). <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.274457>.

23. Хрімлі О. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретико-правові питання функціонування інституту. *Юридична Україна*. 2016. № 7-8. С. 24–28.

24. Мирось К. В. Форми господарського судочинства та місце в них справ про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10 (16). С. 382–389. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-382-389](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-382-389).

25. Бабалунга О. М. Визнання та виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу під час воєнного стану в Україні. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 863–866.*

26. Звягіна І. Н. Питання публічного порядку під час визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 25–28.

27. Нагнибіда В. І. Виконуваність рішення міжнародного

комерційного арбітражу у світлі теорії та практики правозастосування. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 246–252. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1618>.

28. Хоперія А. А. Публічний порядок як особлива категорія для відмови у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у ХХІ столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23-24 верес. 2021 р.). Рівне, 2021. С. 29–31.

29. Ятченко Є. О. Окремі аспекти приведення до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 306–317.

30. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Харків : Право, 2010. 352 с.

31. Fietta Stephen, Upcher James. Public International Law, Investment Treaties and Commercial Arbitration: an emerging system of complementarity? *Arbitration International*. 2013. Vol. 29, Issue 2. P. 187–222. <https://doi.org/10.1093/arbitration/29.2.187>.

32. Richard W. Hulbert, When the Theory Doesn't Fit the Facts: A Further Comment on Putrabali. *Arbitration International*. 2009. Vol. 25, Issue 2. P. 157–172. <https://doi.org/10.1093/arbitration/25.2.157>.

33. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.04.1961 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_069.

34. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень : Підписана у Нью-Йорку 10.06.1958 р., набрала чинності з 07.06.1959 р. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf.

35. Подцерковний О. П. Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер. *Нью-Йоркська конвенція про визнання та*

виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху : зб. доп. і стат. до V Міжнар. арбітражних читань пам'яті акад. І. Г. Побірченка (м. Київ, 4 жовт. 2018 р.). Київ : МКАС та МАК при ТПП України, 2019. С. 94–101.

36. Андронов І. В. Види судових актів у цивільному процесі України. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 5. С. 72–78.

37. Андронов І. В. Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4 (19-20). С. 199–206.

38. Мілінчук С. В. Види судових рішень в адміністративному судочинстві. *Конституційна та адміністративна процедура: міжнародний досвід та національна практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 2 трав. 2023 р.) / редкол. : О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2023. С. 75–78.

39. Ізотов Д. А. Проблеми оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3be8bb0e-9707-426d-bedc-ff5d416b4a40/content>.

40. Олексюк Д. М. Оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів: правові підстави та процедури : дипломна робота на здобуття ступеня магістр спеціальності «Міжнародне право». Київ : Національний авіаційний університет, 2021. 54 с.

41. Коваленко І. В. Питання строку в справах про оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.) / уклад. : І. В. Андронов, М. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; МОН України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2015. С. 105–107.

42. Данильян О. Г. Дзьобань О. П. *Методологія наукових досліджень* : підручник. 2-ге вид., перероб. і доповн. Харків : Право, 2023. 432 с.

43. Прусенко Г. Є. Забезпечувальні заходи у міжнародному комерційному арбітражі : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 202 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/8c4/dis_Prusenko.pdf.
44. Нестеренко М. Д. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт перегляду суду цивільної юрисдикції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 6, С. 236–239. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.40>.
45. Постанова Верховного Суду від 08.02.2022 р. по справі № 824/115/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132628>.
46. Ухвала Київського апеляційного суду від 05.01.2022 р. по справі № 824/311/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102448197>.
47. Perez Antonio F. The International Recognition of Judgments: The Debate between Private and Public Law Solutions. *Berkeley Journal of International Law*. 2001. No. 19. P. 44–89.
48. Sumer Murat. Jurisdiction of Sovereign States and International Commercial Arbitration: A Bound Relationship. *Ankara Bar Review*. 2008. Vol. 1. Issue 2. P. 55–65.
49. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 02.07.2019 р. № 973_001-19. Ратифіковано Законом № 2342-IX від 01.07.2022 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text.
50. Гусаров К. В. Функції правосуддя у цивільному процесі. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2006. № 3. С. 81–84.
51. Гусаров К. В. Судовий контроль за виконавчим провадженням під час звернення стягнення на майно боржника, що перебуває у інших осіб. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1 (23). <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.280937>.
52. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
53. De Becker E. Overview of recent cases before the European Court

of Human Rights and the European Committee of Social Rights (April 2022–September 2022). *European Journal of Social Security*. 2022. No. 24 (4). P. 376–386. <https://doi.org/10.1177/13882627221133128>.

54. Bode J., Peppo E. Issues of Implementation of the Fair Trial in the Albanian System: Analysis in the Framework of the Constitutional Court and ECHR's Jurisprudence on Albania's Cases. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2022. No. 11 (6). P. 59–70. <https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0149>.

55. De Becker E. Overview of recent cases before the European Court of Human Rights (October 2021–February 2022). *European Journal of Social Security*. 2022. 24 (2). No. 148–155. <https://doi.org/10.1177/13882627221096170>.

56. Wei Gao. The ECHR in action: its applicability and relevance for arbitration. *The International Journal of Human Rights*. 2022. No. 26 (9). P. 1608–1629. <https://doi.org/10.1080/13642987.2022.2054991>.

57. Мармазов В., Пушкар П. Чи існує право на справедливий розгляд справ, гарантований Європейською конвенцією з прав людини? *Право України*. 2011. № 1. С. 37–49.

58. Рішення ЄСПЛ «EAST/WEST ALLIANCE LIMITED проти України» від 02.06.2014 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/02/20220902144708-66.pdf>.

59. Surzhenko O., Baranova L., Zinchenko O., Chevichalova Z. Annulment of an International Commercial Arbitration Award: the Ukrainian Experience. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 6 (2). P. 220–231. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-a000121>.

60. Łągiewska M. Arbitration with Chinese Characteristics and Its Long Pathway towards International Standards. *Revista Brasileira de Alternative Dispute Resolution*. 2023. No. 5 (9). P. 191–204. <https://doi.org/10.52028/rbadr.v5i9.ART12>.

61. Wang J. Joinder Mechanism in International Commercial

Arbitration: A Trend in the Digital Age? *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. No. 37. P. 923–924. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-10068-1>.

62. Marisi F. Adaptability of Investor-State Arbitration. *Rethinking Investor-State Arbitration. Studies in European Economic Law and Regulation*. 2023. Vol. 27. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-38184-3_3.

63. Chen L. Will Virtual Hearings Remain in Post-pandemic International Arbitration? *Int. J. Semiot. Law*. 2023. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-10054-7>.

64. Meshel Tamar. International Arbitration Agreements in Canada Post-Uber'. *Journal of International Arbitration*. 2023. Vol. 40, Issue 4. P. 435–458. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/40.4/JOIA2023017>.

65. Tamblyn Nathan. Arbitration and the right to a fair trial. *Arbitration International*. 2024. Vol. 40, Issue 4. P. 461–472. <https://doi.org/10.1093/arbint/aiae027>.

66. Рішення ЄСПЛ по справі «Алпатов та інші проти України» від 18.12.2012 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/12/20220912110822-38.pdf>.

67. Рішення ЄСПЛ по справі «Антоновський проти України» від 13.12.2005 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/12/20220912144945-56.pdf>.

68. Рішення ЄСПЛ по справі «Астанков проти України» від 01.06.2006 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/12/20220912152851-16.pdf>.

69. Рішення ЄСПЛ по справі «Бакай та інші проти України» від 09.11.2004 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/03/20230203145522-81.pdf>.

70. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної

теорії: монографія. Харків : Право, 2014. 512 с.

71. Уханенко С. Право на справедливий суд: практика ЄСПЛ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Uhanenko_2022_02_16.pdf С.6.

72. Рішення ЄСПЛ по справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20.07.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text.

73. Експертний висновок «Про поліпшення доступу до правосуддя, усунення процесуальних бар'єрів і забезпечення права на безсторонній суд в Україні: дотримання статті 6 ЄКПЛ та виконання рішень ЄСПЛ». URL: <https://rm.coe.int/expert-opinion-improving-access-to-justice-lorena-bachmaier-ukr-final/1680a0c22d>.

74. Огляд практики застосування суддями Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду рішень Європейського суду з прав людини при прийнятті постанов за 2018 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/oglyad_prakt_kgs_1.pdf С. 18, 35, 36, 39.

75. Мирось К. В. Відмінності інстанційного оскарження судового рішення від оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу по господарському спору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. 53–56. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.4.10>.

76. Рабенко С. Л. Аналіз законодавчих змін у правовому регулюванні оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 191–202.

77. Селівон М. Майбутнє арбітражу в Україні в контексті реформи процесуального законодавства. *Право України*. 2017. № 8. С. 107–114.

78. Ізотов Д. А. Проблеми оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3be8bb0e-9707-426d-bedc-ff5d416b4a40/content>.

79. Козирєва В. П., Мельниченко І. С. Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів. *Topical issues of modern science and*

education : Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference. Tallinn, Estonia. March 11–13, 2021. С. 65–69.

80. Подцерковний О. П. Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер. *Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху* : зб. доп. і стат. до V Міжнар. арбітражних читань пам'яті акад. І. Г. Побірченка (м. Київ, 4 жовт. 2018 р.). Київ : МКАС та МАК при ТПП України, 2019. С. 94–101.

81. Притика Ю., Притика Д. Новели провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів у цивільному процесуальному законодавстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3 (110). С. 29–34. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2019/3.110-6>.

82. Ізарова І. Закритий судовий розгляд справ в порядку цивільного судочинства: практика Європейського Суду. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 307–312.

83. Кройтор, В. А. Процесуальний зміст принципу гласності цивільного судочинства. *Форум Права*. 2011. № 3. С. 419–427.

84. Кройтор В. А. Дія принципу поєднання гласності та можливості її обмеження в цивільному судочинстві при розгляді справ про усиновлення дітей. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 49–53.

85. Серветник А. Г. Співвідношення принципів відкритості, гласності та публічності цивільного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12 (2). С. 58–61.

86. Стефанюк В. С. Гласність судового процесу та його повне фіксування. *Наукові записки*. Т. 19. Спец. випуск : у 2-х ч. Ч. 1. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2001. С. 291–294.

87. Маляренко А. О. «Публічність» та «гласність» цивільного судочинства в світлі норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 2. С. 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_2_8.

88. Пашковська Л. І. Принцип конфіденційності розгляду справи в міжнародному комерційному арбітражі. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/private_international_law/pryntsyp-konfidentsiynosti-rozglyadu-spravy-v-mizhnarodnomu-komertsiynomu-arbitrazhi/.

89. Al-Enizi Z. K. The role of the UNCITRAL rules on transparency in enforcing societal control over investment treaties [Special issue]. *Journal of Governance & Regulation*. 2023. No. 12 (1). С. 260–271. <https://doi.org/10.22495/jgrv12i1siart6>.

90. Конституція України : офіц. текст від 28.05.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

91. Про інформацію : Закону України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

92. Рішення по справі «Агрокомплекс проти України». URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/06/20220906120030-73.pdf>.

93. Справа «Аграчова та інші проти України». URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/06/20220906114939-64.pdf>.

94. Справа «Азюковська проти України» URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/08/20220908100430-75.pdf>.

95. Рішення по справі «Албул та інші проти України». URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/08/20220908110007-46.pdf>.

96. Рішення ЄСПЛ по справі «N.B. проти України». URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/02/20220902144709-30.pdf>.

97. Рожнов О. В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 186 с.

98. Бобрик В. І. Оптимізація інституту процесуальних строків у

цивілістичному судочинстві України. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 7–13.

99. Буга В. В. Процесуальні засоби дотримання процесуальних строків. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 254–259.

100. Гуйван П. Д. Розумний строк розгляду справи. Українські законодавчі та правозастосовні реалії. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 144–149.

101. Сакара Н. Ю. Основні засади цивільного судочинства та розумність строків розгляду справи судом. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 77–89.

102. Ткачук О. С. Розумні строки у контексті права на справедливий судовий розгляд. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. Вип. 2. С. 82–90.

103. Цувіна Т. А. Особливості обчислення розумного строку судового розгляду цивільних справ у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 95–104.

104. Lichman L., Dryshliuk A., Murzenko M., Boiko I. Principle of reasonableness in international standards of civil proceedings. *International Journal of Law, Crime and Justice*. 2022. Vol. 69 (3). 100529. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2022.100529>.

105. Koverznev V. Main Fundamentals of Economic Judiciary of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. No. 9 (1), 34–52. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p34>.

106. Ізарова І. О. Про гарантії своєчасності розгляду цивільних справ у суді. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 202–207.

107. Ізарова І. О. Про порядок визначення строків розгляду цивільних справ судом. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Право*. 2013. № 182 (3). С. 131–136.

108. Izarova Iryna. European Small Claims Procedure and European Order for Payment Procedure: Translation with the Commentary (Науково-

практичний коментар до цивільного процесуального законодавства ЄС: перші загальноєвропейські процедури розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру – видачі Європейського судового наказу і вирішення дрібних спорів) (May 1, 2016). Kyiv : VD Dakor, 2016. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2928602>.

109. Петрович І. А., Чевичалова Ж. В. Окремі питання щодо діяльності та створення міжнародних комерційних арбітражів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 425–430.

110. Ухвала Київського апеляційного суду від 05.01.2022 р. по справі № 824/311/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102448197>.

111. Ухвала Київського апеляційного суду від 07.12.2023 р. по справі № 824/148/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116298432>.

112. Ухвала Київського апеляційного суду від 06.07.2022 р. по справі № 824/66/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105114783>.

113. Ухвала Київського апеляційного суду від 09.12.2019 р. по справі № 824/175/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86394070>.

114. Ухвала Київського апеляційного суду від 07.09.2022 р. по справі № 824/54/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106663008>.

115. Gusarov K., Terekhov V. Finality of judgement in civil cases and related considerations: the experience of Ukraine and Lithuania. URL: http://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1577085580.pdf.

116. Діяльність ICAC у 2022 році. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_sum_ukr_2022_sajt.pdf.

117. Про ратифікацію Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 25.01.1963 р. № 171а-06. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1963. № 8. Ст. 171.

118. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.05.1961 р. URL <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K07U>.

119. Нестеренко М. Д. Суб'єкти права звернення із заявою про

скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові перспективи*. 2024. № 5 (47). С. 1314–1328. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-1314-1328](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1314-1328).

120. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

121. Рабенко С. Л. Аналіз законодавчих змін у правовому регулюванні оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 198–199.

122. Гусаров К. В. Проблемы участия прокурора в гражданском процессе. *Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах* : зб. наук. праць. Харків : ІПК Генеральної прокуратури України, 1998. С. 229–234.

123. Basysta I., Yosyfovych D. Regarding the powers of the prosecutor to file a cassation appeal in part of the civil suit resolution initiated by a victim – individual. *Social and Legal Studios*. 2021. Vol. 4, No. 4. P. 76–82. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-76-82>.

124. Kaplina O., Tumanyants A. ECtHR Decisions That Influenced the Criminal Procedure of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. No. 1 (9). P. 102–121. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.1-a000048>.

125. Вільчик Т. Б. Етичні стандарти поведінки представників сторін у міжнародному комерційному арбітражі. *Форум Права*. 2024. № 80 (3). С. 6–17. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591891>.

126. Сібільов Д. М. Треті особи в третейському судочинстві та міжнародному комерційному арбітражі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 126–128. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/27>.

127. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, Н. Ю. Сакара та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2016. 848 с.

128. Кройтор В. А. Застосування аналогії в цивільному судочинстві.

Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя : збірник тез доповідей та повідомлень (м. Харків, 25 жовт. 2022 р.) / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 20–22. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka>.

129. Андронов І. В. Законність судового рішення у цивільному процесі України. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 105–106.

130. Бичкова С. С. Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10. С. 39–44.

131. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: теорія та судова практика. *Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом*. 2014. С. 335–347.

132. Santana H. V., Filho R. F. Civil rights enforcement through limited cognition procedural tools, limits and extention: Writ of mandamus and the health rights case. *Revista Brasileira de Politicas Publicas*. 2018. No. 8 (3). P. 76–77.

133. Гусаров К. В. Позивачі та треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. 2024. № 2 (30). С. 28–35. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-28-35](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-28-35).

134. Гусаров К. В. Відповідач та треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2024. № 3 (31). С. 529–537. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-529-537](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-529-537).

135. Гусаров К. В. Сторони та треті особи у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3 (21). С. 583–591. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-583-592](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-583-592).

136. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб,

які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

137. Комаров В. В., Радченко П. І. Суб'єкти цивільного процесуального права : курс лекцій. Харків : Юрид. ін-т, 1990. 52 с.

138. Сібільов Д. М. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: окремі питання доктрини та законодавчі тренди. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2 (14). С. 1–10. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2018.14.151550>.

139. Нагнібіда В. Реалізація принципу автономії волі сторін при визначенні права, застосовного до суті спору в міжнародному комерційному арбітражі. *Університетські наукові записки*. 2020. № 5 (77). С. 6–21. <https://doi.org/10.37491/UNZ.77.1>.

140. Мальський М. М. Характеристика правовідносин з реалізації права на звернення до Міжнародного комерційного арбітражу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 70–75.

141. Петрина В. Міжнародний комерційний арбітраж: понятійні проблеми в українському праві. *Наукові перспективи*. 2022. № 6 (24). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-427-435](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-427-435).

142. Von Papp K. Biting the Bullet or Redefining ‘Consent’ in Investor-State Arbitration? Pre-Arbitration Requirements After BG Group v Argentina. *The Journal of World Investment & Trade*. 2015. No. 16 (4). P. 695–696. <https://doi.org/10.1163/22119000-01604006>.

143. Marisi F. Adaptability of Investor-State Arbitration. In: *Rethinking Investor-State Arbitration. Studies in European Economic Law and Regulation*. 2023. Vol. 27. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-38184-3_3.

144. The Effect of the Consortium Agreements on the Competence of the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID): Analytical Study of the Saudi Foreign Investment System and the Washington Agreement of 1965. *Acad. J. Interdiscip. Stud.* 2023. No. 12 (1), 130. <https://doi.org/10.36941/ajis-2023-0011>.

145. Гусаров К. В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2000. 19 с.

146. Campbell M. The Model Law Approach to International Commercial Arbitration. Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2024. <https://doi.org/10.4337/9781802203738>.

147. Panchenko V, Kornieva P, Cherevatenko I. Procedural Law Role in the International Commercial Arbitration: Some Remarks. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. No. 4 (16). P. 187–200. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000437>.

148. Ross L.-M., Asschenfeldt K. Recent Developments of Third Party Joinder in International Arbitration. *Journal of International Arbitration*. 2022. No. 39 (5). P. 691–718. <https://doi.org/10.54648/joia2022030>.

149. Gard N. Role of international commercial arbitration in resolving WTO disputes. *Emerging Trends and Innovations in Industries of the Developing World: A Multidisciplinary Approach*. 2023. P. 19–23.

150. Ong T. C., Abdullah N., Wen J. D. T. Behind the scenes of controversial International Commercial Arbitration: Case Study of Heirs to the Sultanate of Sulu v. Malaysia *Indonesian Journal of International Law*. 2023. No. 20 (3). P. 471–502. URL: <https://scholarhub.ui.ac.id/ijil/vol20/iss3/3>.

151. Besaiso H. Decision-making in International Construction Arbitration (1st ed.). Informa Law from Routledge, 2023. <https://doi.org/10.4324/b22975>.

152. Garnett Richard, Third Parties and International Commercial Arbitration: Reframing the Debate (February 15, 2024). Third Parties and International Commercial Arbitration: Reframing the Debate. *Melbourne University Law Review*. 2023. No. 47. P. 154–191. URL: <https://ssrn.com/abstract=4728306>.

153. Діяльність ICAC у 2020 році. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_sum_2020.pdf, C.2.

154. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf>, С. 24.

155. ICAC збирає і систематизує корисну практику для ознайомлення з основними юридичними проблемами та спірними питаннями, які розглядалися у ICAC. URL: https://icac.org.ua/statystyka-ta-praktyka/praktyka/?fwp_text_search=%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.

156. Ухвала Київського апеляційного суду від 18.04.2023 р. по справі № 824/57/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110322392>.

157. Ухвала Київського апеляційного суду від 17.02.2020 р. по справі № 824/235/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87793187>.

158. Ухвала Київського апеляційного суду від 20.11.2023 р. по справі № 824/147/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115103085>.

159. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 12.01.2018 р. по справі № 761/20302/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71836797>.

160. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 02.02.2018 р. по справі № 761/39765/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71973858>.

161. Рожнов О. В. Правова природа строку звернення з заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 8 (36). С. 143–146. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-133-146](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-133-146).

162. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.

163. Casimiro M., da Cunha França, E. P., Nóbrega, F.F.B. Structural Litigation in The Brazilian Legal System: is it Necessary A Regulatory Legislation? *Processos Estruturais No Ordenamento Jurídico Brasileiro: É*

Preciso Uma Legislação Regulamentadora? *Revista Eletronica de Direito Processual*. 2023. No. 24 (3). P. 436–466.

164. Dryshluk A., Stefanchuk M.O., Rabovska S., Bondarenko Y., Potapenko A.V. Judicial determination of an effective and legitimate remedy for private rights and interests. *International Journal of Public Law and Policy (IJPLAP)*. 2022. Vol. 8, No. 3/4. P. 313–327. <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2022.124433>.

165. Ухвала Київського апеляційного суду від 17.11.2021 р. по справі № 824/258/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101158818>.

166. Цувіна Т. А. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Право України*. 2018. № 10. С. 50–63.

167. Rajko A. Testovi uravnoteživanja interesa u hrvatskom informacijskom upravnom... *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. 2024. Vol. 45, br. 1, 229–250.

168. Franz Hofmann, Benjamin Raue. Injunctions and damages for patent infringement under the UPCA in light of the principle of proportionality – Part I: injunctions, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2024. Vol. 19, Issue 7. P. 577–589. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae035>.

169. Iris H-Y Chiu. Proportionality in a European Capital Markets Code. In Rüdiger Veil (ed.). *Regulating EU Capital Markets Union: Vol. I: Fundamentals of a European Code* (Oxford, 2024; online edn, Oxford Academic, 21 Mar. 2024), <https://doi.org/10.1093/oso/9780192882660.003.0013>.

170. Sinha N., Sakkarnaikar, F. S. The different facets of the proportionality principle as applied by the supreme court in India. *Const. Polit. Econ*. 2024. No. 35. P. 22–44 (2024). <https://doi.org/10.1007/s10602-023-09399-9>.

171. Бортнік О. Г. Степаненко Т. В. Оцінка необхідності та допустимості процесуальної активності суду в процесі доказування у цивільній справі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 100–104.

172. Гусаров К. В. Модели апелляционного и кассационного пересмотра судебных решений в гражданском и административном судопроизводстве. *Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України* : тези доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 січ. 2007 р.). Харків, 2007. С. 111–116.

173. Гусаров К. В. Проблемы пределов пересмотра судебных решений в апелляционном производстве Украины : сб. тез. науч. докл. и сообщ. «круглого стола» кафедр гражд. процесса Нац. ун-та «Юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого» и юрид. фак. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова (г. Харьков, 19 марта 2013 г.) / под общ. ред. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2013. С. 21–24.

174. Міліціанов Р. В. Процесуальна активність суду як гарантія конституційної засади змагальності сторін. *Форум Права*. 2014. № 3. С. 233–239.

175. Статистика ICAC за 2023 рік. URL: <https://icac.org.ua/statystyka-ta-praktyka/statystyka/>.

176. Бірюкова А. Г. Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 78–79.

177. Global Contract Law in the Middle East and North Africa: Public Law Constraints, 2024. 274 p.

178. Рожнов О. В. Витребування доказів судом на прохання міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 283–387. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.58>.

179. Нестеренко М. Д. Суперечливість публічному порядку України як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові інновації та передові технології: Серія «Право»*. 2024. № 7(35). С. 466–476. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-466-476](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-466-476).

180. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Герменевтичний метод у

сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. *Інформація і право*. 2017. № 2 (21). С. 5–12

181. Комаров В. В. Международный коммерческий арбитраж. Харьков : Основа, 1995. 304 с.

182. Кройтор В. А. Юрисдикція міжнародного комерційного арбітражного суду як самостійної постійно діючої арбітражної установи (третейського суду) в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 138–141. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/31>.

183. Притика Ю. Д. Онлайн-арбітраж: поняття, ознаки та перспективи впровадження в Україні. *Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень*. 2018. С. 159–167.

184. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. / за ред. проф. В. Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.

185. Curzio Fossati. Circolazione delle sentenze all'interno dell'Unione europea e ordine pubblico: Una recente pronuncia della Cassazione italiana. *Cuadernos de Derecho transnacional*. 2024. No. 16 (1). P. 782-797. <https://doi.org/10.20318/cdt.2024.8446>.

186. Белоглазев О. Правовий характер міжнародного арбітражного розгляду у торгівельних справах та прояви конфліктів між правовими культурами. *Право України*. 2011. № 1. С. 19–24.

187. Венедіктова І. «Проарбітражні» зміни до господарського процесуального кодексу України у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 76–87.

188. Венедіктова І. Публічний порядок держави як «перешкода» виконанню рішення міжнародного арбітражу. *Верховний Суд*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00735>.

189. Петров Є. В. Публічний порядок держави як «перешкода» виконанню рішення міжнародного арбітражу. *Верховний Суд*. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prez_Petrov_05_10_2021.pdf. С. 19.

190. Крупчан О. Міжнародні стандарти категорії «публічний порядок» у сфері міжнародного комерційного арбітражу та її визначення у законодавстві та правозастосовній практиці України. *Право України*. 2011. № 1. С. 150–162.

191. Постанова Верховного Суду від 01.12.2022 р. по справі № 824/60/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107833072>.

192. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 488 с.

193. Дзьобань О. П. Філософія науки : підручник. Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 516 с.

194. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Науково-дослідницька діяльність у сфері правознавства : навч. посіб. Харків : Право, 2024. 342 с.

195. Hayrullahoglu Betul. Comparative Analysis of Jurisprudence on Interventions to the Right to Property Through Taxation: The Constitutional Court of Türkiye and European Court of Human Right. *Constitutional Review*. 2024. Vol. 1. P. 67–102.

196. Lyapina E. Earthquakes In Türkiye As A Violation Of Human Rights: Role And Position Of The Ecthr. *Czech Yearbook of Public and Private International Law*. 2023. Vol. 14. P. 190–203.

197. Çalı, Başak. The Present and the Future of Infringement Proceedings: Lessons Learned from Kavala v. Türkiye. (April 20, 2023). *European Human Rights Law Review*. 2023 Forthcoming. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4424579>.

198. Brummer K. The Council of Europe, Russia, and the future of European cooperation: any lessons to be learned from the past? *Int. Polit.* 2024. No. 61. P. 258–278. <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00557-w>.

199. Padskocimaite A. Assessing Russia's responses to judgments of the European Court of Human Rights: From compliance to defiance *Research Handbook on Compliance in International Human Rights Law*. 2021, January. P. 136–182. <https://doi.org/10.4337/9781788971126.00015>.
200. Czepek J. J. ECtHR Case-law Concerning Russian Aggression on Ukraine and the Events Taking Place after 2014. *International Community Law Review*. 2023. No. 25 (6). P. 573–588. <https://doi.org/10.1163/18719732-bja10115>.
201. Ухвала Київського апеляційного суду по справі від 24.01.2022 р. № 824/255/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102900409>.
202. Ухвала Київського апеляційного суду по справі від 08.11.2021 р. № 824/135/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105669024>.
203. Ухвала Київського апеляційного суду по справі від 04.08.2022 р. № 824/47/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105669024>.
204. Постанова Верховного Суду від 01.12.2022 р. по справі № 824/60/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107833072>.
205. Постанова Верховного Суду від 06.10.2022 р. по справі № 824/10/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106660091>.
206. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № **1644-VII**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1644-18>.
207. Скочиляс-Павлів О. В. Здійснення адміністративного судочинства Вищим антикорупційним судом України у справах про застосування санкцій. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 182–186. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.27>.
208. Короед С. О. Способи оскарження спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) в адміністративному судочинстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 3. С. 49–53. <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2022.9>.
209. Ковачев П. І. Проблематика предметної юрисдикції справ про

цивільну конфіскацію активів за наслідками застосування санкцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 119–124. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.19>.

210. Ковбас І. В., Худик А. М. Природа та особливості застосування санкцій на стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* 2022. № 6. С. 136–140. I <https://doi.org/10.32782/39221399>.

211. Санкційна конфіскація приватних активів в Україні: рекомендації щодо застосування з урахуванням практики ЄСПЛ. URL: <https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/22/rekomendacziyi-shhodo-zastosuvannya-z-urahuvannyam-praktyky-yespl-1.pdf>, С.6.

212. Рішення Черкаського районного суду Черкаської області від 22.03.2024 р. по справі № 707/737/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117869468>.

213. Дзебань А. П., Жданенко С. Б. Право на інформацію: філософсько-правовий аспект проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 4 (18). С. 56–64.

214. Нестеренко М. Джерела права в процесі дослідження підстав для оспорювання (скасування) рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Джерела права в наукових юридичних дослідженнях : тези доповідей Другого аспірантського круглого столу за курсом «Форми (джерела) права»* (17 червня 2022 р.). / за кер. та ред. д.ю.н., проф. С. Максимова. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 51–55.

215. Воронов К. М. Принцип «компетенції-компетенції» в Міжнародному комерційному арбітражі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 242 с.

216. Чирич О. Право міжнародного торгового арбітражу вирішувати питання щодо власної юрисдикції. *Право України*. 2011. № 1. С. 97–108.
217. Cookman D. Kompetenz-Kompetenz: An Irish and UK Evaluation of Judicial Perspective. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*. 2024. Vol. 90, Issue 2. P. 322–337. <https://doi.org/10.54648/amdm2024025>.
218. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 01.08.2024 р. по справі № 645/4396/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/126147942/>.
219. Карнаух Т. М. Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юрид. науки»*. 2010. Т. 103. С. 106–109.
220. Луспеник Д. Д. Проблеми аналогії в ЦПК. *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства* : монографія / за заг. ред. В. В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. С. 90–94.
221. Sengupta S. Legislative Text Analysis from Judicial Case Reports Using Machine Learning. *SN COMPUT. SCI*. 2024. No. 5. 443. <https://doi.org/10.1007/s42979-024-02836-y>.
222. Xanthaki H. *Legislative Drafting for the EU*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Aug 5, 2024. <https://doi.org/10.4337/9781788114349>.
223. Suu N. Q. Improving the Legal System in Accordance With the Requirements for Building a Socialist Rule-Of-Law State in Vietnam. *Revista De Gestão Social E Ambiental*. 2024. No. 18 (6), e07068. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n6-103>.
224. Васильченко Н. О. Медіація в Україні як об'єкт адміністративно-правових відносин. *Право і суспільство*. 2018. № 2, ч. 2. С. 122–128.
225. Юлдашев С. О. Корпоративні спори як об'єкт арбітражного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. № 69. С. 518–523.

226. Yakubivskyi I. Ye. Contract in legal regulation of intellectual property relations. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. No. 27(2). P. 64–76.

227. Xiaying M. The Legal Attributes of Electronic Data and the Positioning of Data in Civil Law. *Social Sciences in China*. 2019. No. 40 (1). P. 82–99. <https://doi.org/10.1080/02529203.2018.1519208>.

228. Крушельницька Г. Л., Крушельницькая, А. Л. Закриття провадження у цивільній справі у зв'язку з відсутністю предмета спору. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 84–91.

229. Короед С. Відсутність предмета спору як нова підстава закриття провадження в цивільній справі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 37–42.

230. Крупник Р., Юркевич Ю. Участь в господарському процесі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору: проблемні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 1 (72). С. 183–189. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.31>.

231. Сібільов Д. М. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: окремі питання доктрини та законодавчі тренди. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2 (14). С. 1–10. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2018.14.151550>.

232. Чурпіта Г., Білянська Н. Правовий статус заявників та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (на прикладі справ, що виникають із сімейних правовідносин, а також справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави). *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2 (30). [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-205-214](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-205-214).

233. Нагнибіда В. І. Зміст та значення арбітрабільності предмета спору у правозастосовній діяльності арбітражу. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 209–217.

234. Спиридонова К. Арбітрабельність спорів: питання теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 156–164. <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2022.20>.
235. Постанова Верховного Суду від 29.09.2022 р. по справі № 824/15/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106636573>.
236. Постанова Київського апеляційного суду від 01.08.2019 р. по справі № 824/96/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83406830>.
237. Постанова Верховного Суду від 08.02. 2022 р. по справі № 824/115/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132628>.
238. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
239. Мирось К. В. Реалізація контрольної функції правосуддя при оспорованні рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 625–631. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-624-631](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-624-631).
240. Makarenkov O., Mesquita L. Challenges of Legal Guarantees for the Enforcement of Arbitral Awards in International Commercial Cases. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. No. 1 (22). Published online 20 Dec. 2023. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.1-a000133>.
241. Divya K. The present footing of the arbitration act in the corporative world. *African Journal of Biological Sciences (South Africa)*. 2024. Vol. 6. P. 290–299.
242. Загородня Н. Теоретичні підходи до визначення поняття й видів джерел господарського процесуального права України. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. 2017. № 1. Т. 2. С. 81–85.
243. Іванюта Н. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 81–84.
244. Гусаров К. В. Особливості визначення судової юрисдикції у справах про оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора.

Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25. № 3. С. 210–222. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-3-210>.

245. Квасніцька О. О. Міжнародний комерційний арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері будівництва. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 3. С. 68–72.

246. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

247. Нестеренко М. Д. Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу: постановка проблеми. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 282. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a4ab05e5-a32d-4d89-a9cc-16d5729b3085/content>.

248. Гусаров К. В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харьков, 2000. 201 с.

249. Гусаров К. В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність як наукова проблема *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 53–60.

250. Братко І. В. Арбітражна угода та її автономність. *Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Законотворчість, правовладдя та справедливість у демократичній державі*. (18 черв. 2020 р.). URL: https://legalactivity.com.ua/attachments/035_Zb.conf.18.06.2020.pdf.

251. Притика Ю. Д., Куфтирєв П. В. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*, 2002. № 4. С. 76–81.

252. Щокіна О. О. Арбітражна угода і угода про застосовне право у

зовнішньоекономічних зобов'язаннях: співвідношення категорій. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4 (27). С. 129–142.

253. Ухвала Київського апеляційного суду від 15.10.2019 р. по справі № 824/173/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85110067>.

254. Постанова Верховного Суду від 16.03.2023 р. по справі № 824/51/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109674909>.

255. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 10.08.2022 р. по справі № 910/16519/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106656523>.

256. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Право України*. 2011. № 1. С. 79–96.

257. Kuçi H., Vlahna D., Kuçi A., & Vlahna K. Annulment of The Arbitration Decision Accordin to The Legislation and Practice. *Revista De Gestão Social E Ambiental*. 2024. No. 18 (3). e06980. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n3-116>.

258. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. *Право України*. 2011. № 1. С. 8–21.

259. Jiaxin Zhu, Qi Xu. Reflections on the settlement of fisheries disputes between the EU-UK in the post-Brexit era: Lessons for China's fishery enforcement disputes settlement. *Marine Policy*. 2024. Vol. 169. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106365>.

260. Midford P., Østhagen A. The East China Sea: A Case of Ocean Geopolitics and Maritime Conflict. *East Asia*. 2024. No. 41. P. 223–254. <https://doi.org/10.1007/s12140-024-09426-y>.

261. Gregg M., Miotto A. The OECD Dispute Resolution System in Tax Controversies. *Laws*. 2024. No. 13 (4). P. 45. <https://doi.org/10.3390/laws13040045>.

262. Zhu Y. A quasi-normative conflict: Resolving the tension between investment treaties and climate action. *RECIEL*. 2024. No. 33(2). P. 183–193. <https://doi.org/10.1111/reel.12565>.

263. Tsui K. Z. Re Simplicity & Vogue Retailing (HK) Co Ltd [2023] HKCFI 1443 (HCCW 457/2022, 30 May 2023) (coram Linda Chan J) [case comment]. *International Insolvency Review*. 2024. No. 33 (2). P. 146–156. <https://doi.org/10.1002/iir.1530>.

264. Bamforth R., & Gandhi K. (Eds.). *Arbitration and Insolvency*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024. <https://doi.org/10.4337/9781800887398>.

265. Łągiewska M. New Technologies in International Arbitration: A Game-Changer in Dispute Resolution? *Int. J. Semiot Law*. 2024. No. 37. P. 851–864. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-10070-7>.

266. Литвиненко З. Подання позову до Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. *Право України*. 2011. № 1. С. 67–78.

267. Рожнов О. В. Особливості судового розгляду у справах про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9 (37). С. 484–493. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-484-493](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-484-493).

268. Постанова Верховного Суду від 06.08.2024 р. по справі № 914/135/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120925721>.

269. Рішення Господарського суду Вінницької області від 10.05.2023 р. по справі № 902/901/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110996060>.

270. Рішення Господарського суду м. Києва від 21.06.2023 р. по справі № 910/1392/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111768457>.

271. Рішення Господарського суду Донецької області від 28.09.2023 р. по справі № 905/779/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113891716>.

272. Постанова Верховного Суду від 28.08.2018 р. по справі № 906/493/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/7897757>.

273. Рішення Господарського суду м. Києва від 21.02.2022 р. по

- справі № 910/16519/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103905782>.
274. Крат В. І. Недійсність договору: законодавче регулювання та види. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 8–16.
275. Таш'ян Р. І. Недійсність правочинів та її правові наслідки у цивільному праві Німеччини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 152–160.
276. Таш'ян Р. І. Категорія недійсності у праві, відмежування від суміжних категорій. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку : матеріали конф. міжнар. наук.-практ. конф. присв. 98-й річн. з дня народж. д.ю.н., проф. В. П. Маслова (м. Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 116–118.
277. Kandeel M. E., Abouahmed A., Zakaria A. The premature expiration of arbitration litigation in investment disputes. *Corporate Law & Governance Review*. 2023. No. 5 (1). P. 17–28. <https://doi.org/10.22495/clgrv5i1p2>.
278. Постанова Верховного Суду від 30.08.2024 р. по справі № 911/1766/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121725661>.
279. Азімов Ч. Про предмет і метод цивільного права. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 10. С. 147–149.
280. Чумак Р. В. Договір про надання юридичних послуг : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Харків, 2023. 198 с.
281. Волощук О. Т. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 126–137.
282. Кройтор В. А. Право на справедливий суд при оспорюванні, відмові у визнанні та наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 69. С. 78–83. <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.17>.
283. Flückiger A. Switzerland. In Giacinto della Cananea, and Jean-

Bernard Auby (Eds.). *General Principles and Sector-Specific Rules in European Administrative Laws*. The Common Core of European Administrative Law. Oxford, 2024. P. 73–75. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198867579.003.0011>.

284. Pecotić Kaufman J. Judicial Interpretation and Competition Law Enforcement: Authoritarian Legal Culture, Semantic Dissonance and Skewed Agencification in Post-Socialist Croatia. *Review of Central and East European Law*. No. 48 (3-4). P. 275–318. <https://doi.org/10.1163/15730352-bja10084>.

285. Staničić Frane. Excessive legal formalism and public procurement procedures. *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*. 2017. Vol. 67, Issue 3-4. P. 531–564.

286. Venzke I. Public Interests in the International Court of Justice – A Comparison Between Nuclear Arms Race (2016) and South West Africa (1966). *AJIL Unbound*. 2017. No. 111. P. 68–74. <https://doi.org/10.1017/aju.2017.23>.

287. Miron Alina. Working Methods of the Court. *Journal of International Dispute Settlement*. 2016. Vol. 7, Issue 2. P. 371–394. <https://doi.org/10.1093/jnlids/idw010>.

288. Колісник О. В. Дискреційні повноваження суду на стадії відкриття провадження в цивільній справі та єдність судової практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 5. С. 64–70. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.10>.

289. Короед С. О. Надмірний формалізм як перешкода ефективності адміністративного і цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 83–91. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.13>.

290. Сакара Н. Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 77–89. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.143.147705>.

291. Сакара Н. Ю. Право на доступ до правосуддя у цивільних справах: правові позиції Європейського суду з прав людини та національний контекст. *Право України*. 2018. № 10. С. 64–85.

292. Yagunov D. The Nature of Prison Reform in Ukraine: Policy,

Penological Nihilism and Threats to the Rehabilitation Paradigm. *European Political and Law Discourse*. 2023. No. 10 (6). P. 5–15. <https://doi.org/10.46340/eppd.2023.10.6.1>.

293. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.09.2023 р. по справі № 204/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392>.

294. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі від 10.05.2024 р. № 454/1883/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118486335>.

295. Дев'яткіна М. С. Система міжнародного комерційного онлайн арбітражу. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions : Papers of the 3rd International Scientific Conference*. November 23, 2018. Stuttgart, Germany, 2018. С. 56–64.

296. Зубкова О. Г. Інститут надзвичайного арбітра в міжнародному комерційному арбітражі. *Наше право*. 2013. № 6. С. 181–187.

297. Комаров В. Правовий статус арбітра міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 2011. № 1. С. 108–122.

298. Притика Ю. Д. Правова природа попередньої стадії арбітражного розгляду. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Право*. 2013. № 182-3. С. 113–119.

299. Воронов К. Особливості компетенції та арбітражного провадження в сфері торгівлі зерновими культурами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2022. № 33. С. 70–76.

300. Залізко О. М. Правовий статус арбітрів спортивного арбітражного суду. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 50. С. 72–78.

301. Мінченко Д. Морський арбітраж «по-лондонськи». *Юридична газета*. 01.11.2016. № 44 (542).

302. Sotoudeh M. S. Investigating employment of AI arbitrators in

International Commercial Arbitration according to UNCITRAL Model Law (1985). *SN. Soc. Sci.* 2024. No. 4 (187). <https://doi.org/10.1007/s43545-024-00985-8>.

303. Rusinque F. The system of party-arbitration: The legitimacy of party-appointed arbitrators and the right to make unilateral nominations. *International Arbitration Law Review*. 2024. Vol. 27, Issue 2. P. 102–12. <https://doi.org/10.1061/JLADAH.LADR-1105>.

304. Регламент Міжнародного арбітражного комерційного суду при Торгово-промисловій палаті України. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf>.

305. Нагнибіда В. І. Правові наслідки неналежного повідомлення сторони в практиці визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 15. С. 179–182.

306. Білоусов Ю. В., Бондаренко-Зелінська Н. Л., Трач О. М., Гарієвська М. Б. Право на оскарження рішень суду у зв'язку з винятковими обставинами та особливості його здійснення. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 55–65.

307. Буга В. В. Процесуальні строки на різних стадіях цивільного судочинства. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 55–60.

308. Рожнов О. Правова природа строку звернення з заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наука і техніка сьогодні*, 2024, 8 (36). С. 133–146. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)33-146](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)33-146).

309. Ухвала Київського апеляційного суду по справі від 08.10.2021 р. № 824/135/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100324874>.

310. Önay I. Interpretation of the Scope of International Commercial Arbitration Agreements: A Comparison of Swiss and Turkish Case Law. *Eur. Bus. Org. Law Rev.* 2024. No. 25. P. 843–870. <https://doi.org/10.1007/s40804-024-00321-w>.

311. Ampuero Llerena R. Investor-State Dispute Prevention Institutions

in Latin America – The Case of Peru. *AJIL Unbound*. 2024. No. 118. P. 248–252. <https://doi.org/10.1017/aju.2024.44>.

312. Abu Zeineh A. The Legal Value of Arbitration-Plea and its Impact on the Civil Lawsuit in the Palestinian Law- Comparative Study. *An-Najah University Journal for Research B (Humanities)*. 2024. No. 38 (9). <https://doi.org/10.35552/0247.38.9.2246>.

313. Arzandeh A. Interpreting Multiple Dispute-Resolution Clauses In Cross-Border Contracts. *The Cambridge Law Journal*. 2024. No. 83 (2). P. 244–273. <https://doi.org/10.1017/S0008197324000229>.

314. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі від 01.11.2023 р. № 910/3208/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588>.

315. Котвяковський Ю. О., Ромасенко К. М. Окремі питання укладання арбітражної угоди у спорах з іноземним елементом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 51–55. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.9>.

316. Коваленко І. В. Щодо форми арбітражної угоди. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 23. С. 137–140.

317. Ячменська М. М. Істотні умови арбітражної угоди. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 75-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (м. Одеса, 24-26 квіт. 2019 р.) / ред. кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса : Фенікс, 2019. С. 88–91.

318. Бабенко Г. Альтернативне арбітражне застереження. *Київський студентський журнал міжнародного права*. 2018. Вип. 23. С. 1–7.

319. Волощук О. Т. Поняття та правова природа компетенції міжнародного комерційного арбітражу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 116–120.

320. Ухвала Київського апеляційного суду від 02.10.2023 р. по

справі № 824/106/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114559521>.

321. Постанова Верховного Суду від 31.10.2019 р. по справі № 824/85/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85390247>.

322. Ухвала Київського апеляційного суду від 11.11.2024 р. по справі № 824/132/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123038473>.

323. Голубєва Н. Ю. Свобода договору як принцип цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 51. С. 65–70.

324. Жорнокуй, Ю. М. Свобода та обов'язковість виконання договору в цивільному праві України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 69–80. <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.06>.

325. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. 18 с.

326. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі від 01.11.2023 р. № 910/3208/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588>.

327. Нагнибіда В. І. Арбітражне застереження у договорах електронної комерції: питання відповідності вимогам Нью-Йоркської конвенції 1958 року. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022 № 57. С. 75–79. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.57.16>.

328. Цирфа К. А. Правова природа арбітражної угоди як інституту міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 6. С. 5–8. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-6-1>.

329. Awad H. M., Elhadedy A. S., Almalki A. A., Almutairi O. A., & Al-Damour R.S.S. The Differential Privilege in the Arbitration Agreement Unilateral Arbitration Clause. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*. 2024. No. 5 (2). e03984. <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n02.pe03984>.

330. Навроцька Ю. Роль обсягу арбітражного застереження (арбітрабельності) для відкриття арбітражного провадження. *Цивільне право і процес*. 2018. № 12. С. 52–56.
331. Діяльність ICAC у 2023 р. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_ukr_2023_final.pdf. С.7.
332. Постанова Верховного Суду по справі від 12.11.2020 р. № 910/13366/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841757>.
333. Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 р. по справі № 911/11110/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96907093>.
334. Постанова Верховного Суду від 06.08.2024 р. по справі № 914/135/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120925721>.
335. Постанова Верховного Суду від 12.11.2020 р. по справі № 910/1336/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841757>.
336. Sommers R. What do consumers understand about predispute arbitration agreements? an empirical investigation. *PLoS ONE*. 2024. No. 19 (2). e0296179. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0296179>.
337. Živković P., Kalliokoski T. Chapter 7: Arbitration in antitrust damages cases in the European Union. In *International Arbitration and EU Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024. P. 134–150. <https://doi.org/10.4337/9781035316571.00018>.
338. Van Damme I., Shipley T. Chapter 10: Investment arbitration under intra-EU BITs. In *International Arbitration and EU Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2024. P. 231–261. <https://doi.org/10.4337/9781035316571.00022>.
339. Shanshan Y., Tao D. The Jurisdiction of China International Commercial Court: substance, drawbacks, and refinement. *Journal of Private International Law*. 2024. No. 20 (1). P. 183–213. <https://doi.org/10.1080/17441048.2024.2338627>.
340. Білоусов Ю. В., Нагнибіда В. І. Підвідомчість як передумова виникнення процесуальних правовідносин у Міжнародному арбітражі.

Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 2. С. 46–53.

341. Оліярник Б., Грабинський М. Деякі питання щодо вирішення господарських спорів у міжнародному арбітражі *ad hoc*. *Матеріали конференцій МНЛ* (м. Чернігів, 28 квіт. 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 82–84.

342. Нагнибіда В. І. Загальна характеристика застосування імперативних норм при вирішенні спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 77–81. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.45.17>.

343. Нагнибіда В. І. Верифікація сторін та безпека каналів зв'язку при вирішенні спорів в арбітражі в режимі відеоконференції. Міжнародний гуманітарний університет. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. Вип. 66. С. 74–77.

344. Кармаза О. О. До питання діджиталізації судового процесу (на прикладі цивільного процесу України). *Сучасний науковий журнал*. 2023. № 1 (1). С. 23–29.

345. Нагнибіда В. І. Вплив карантинних COVID-обмежень та політики діджиталізації на вирішення спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. *University Scientific Notes*. 2021. № 6 (84). С. 6–16. <https://doi.org/10.37491/UNZ.84.1>.

346. Короед С. О. Тенденції розвитку цивільного процесу як форми захисту цивільних прав мешканців тимчасово окупованої території України. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 6 черв. 2024 р.). Полтава : ПУЕТ, 2024. С. 53–56.

347. Подрез О., Петросян К. «Електронний суд» у цивільному судочинстві: переваги, проблеми, шляхи вирішення. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*

: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 трав. 2024 р.). Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С. 166–171.

348. Нагнибіда В. І. Вплив карантинних COVID-обмежень та політики діджиталізації на вирішення спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84) С. 9–16. <https://doi.org/10.37491/UNZ.84.1>.

349. Nadhmi B. A. O., Abdullah M. A. Obstacles to Disputes When Resorting to Litigation Through Traditional and Electronic Arbitration in Iraq. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*. 2025. No. 5 (1), e04880. <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe04880>.

350. Поперечний Б. М., Пилипенко О. Є. Міжнародний комерційний арбітраж як спосіб вирішення спорів у сучасному світі. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів (м. Київ, 10–11 квіт. 2014 р.)* – Київ : НУХТ, 2014. Ч. 4. С. 239–240.

351. Яновицька А. В. Огляд змін до регламенту міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні : зб. тез доп. учасників наук.-практ. семінару (м. Львів, 13 листоп. 2020 р.)* / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 146–149.

352. Seyadi R. M. Intellectual Composition of Arbitral Tribunals According to the New Saudi Arbitration Law. *Arab Law Quarterly*. 2019. No. 33 (1). P. 99–108. <https://doi.org/10.1163/15730255-12331028>.

353. Beata Gessel-Kalinowska Vel Kalisz. NCITRAL Model Law: Composition of the Arbitration Tribunal Re-considering the Case upon Setting Aside of the Original Arbitration Award. *Journal of International Arbitration*. 2017. No. 34 (1). P. 17–33. <https://doi.org/10.54648/JOIA2017002>.

354. Чорна С. З. Міжнародні стандарти прав людини та їх

імплементация у процесі реалізації правозахисної функції судової влади в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 20–24. <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.2.4>.

355. Нестеренко М. Д. Відповідність міжнародного комерційного арбітражу ознакам справедливого суду. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 628–629.

356. Нестеренко М. Д. Суб'єкти оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VII Міжнар.ї наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (м. Суми, 31 трав. – 01 черв. 2024 р.). У 2-х т. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2024. Т. 2. С. 124–126.

357. Постанова Верховного Суду по справі від 22.12.2022 р. № 824/268/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108260154>.

358. Вільчик Т. Б. Представництво інтересів сторін у Міжнародному комерційному арбітражному суді. *Форум Права*. 2024. № 79 (2). С. 16–26.

359. Кройтор В. А. Принцип змагальності в міжнародному комерційному арбітражі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. № 83. Ч. 1. С. 226–233.

360. Al-Dabbas N. A., Al-Daboubi D., Al Sharaiyri Q. E. Procedural Controls of the Inspection Undertaken by an Arbitral Tribunal for the Subject Matter of the Dispute. *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*. 2025. Vol. 17, Issue 1. <https://doi.org/10.1061/JLADAH.LADR-1186>.

361. Вільчик Т. Б. Правове регулювання та особливості процесу доказування у міжнародних комерційних арбітражних судах. *Наукові перспективи*. 2024. Вип. № 9 (51). С. 921–936. <https://doi.org/10.52058/2708->

7530-2024-9(51)- 921–936.

362. Кармаза, О. О.; Кушерець Д. В. Штучний інтелект у цивілістичному процесі: перспективи використання. *The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations*: Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. Р. 233–262.

363. Скляренко І. В. Перспективи застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 1. С. 231–237. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.36>.

364. Цувіна Т. А. Онлайн суди та онлайн вирішення спорів у контексті міжнародного стандарту доступності правосуддя: міжнародний досвід. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 62–79. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.201782>.

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нестеренко М. Д. Теоретичні підходи до визначення поняття та ознак міжнародного комерційного арбітражу. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1 (23). С. 84–99. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.274457>.

2. Нестеренко М. Д. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт перегляду суду цивільної юрисдикції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 6. С. 236–239. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.40>.

3. Нестеренко М. Д. Суб'єкти права звернення із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові перспективи*. 2024. № 5 (47). С. 1314–1328. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-1314-1328](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1314-1328).

4. Нестеренко М. Д. Суперечливість публічному порядку України як підстава для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2024. № 7 (35). С. 466–476. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-466-476](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-466-476).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Нестеренко М. Джерела права в процесі дослідження підстав для оспорювання (скасування) рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Джерела права в наукових юридичних дослідженнях : тези доп. Другого аспірантського круглого столу за курсом «Форми (джерела) права»* (м. Харків, 17 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 51-55. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19489/1/Dzherela_2022.pdf.

6. Нестеренко М. Д. Підстави для скасування рішень міжнародного

комерційного арбітражу: постановка проблеми. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 280–283. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/07fc73b6-4e4a-4559-bf15-2e82d869fbe1/content>.

7. Нестеренко М. Д. Відповідність міжнародного комерційного арбітражу ознакам справедливого суду. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 628–629. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13941/1/100.pdf>.

8. Нестеренко М. Д. Суб'єкти оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (м. Суми, 31 трав. – 01 черв. 2024 р.). У 2-х т. Суми, 2024. Т. 2. С. 124–125. URL: https://law-conf.sspu.edu.ua/images/2024/e-book/Book_Tom_2.pdf.